

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

BELÂGAT İLMİNDE ‘ALÂKA VE MAHMÛD EL-ANTÂKÎ’NİN
RİSÂLETÜ’L-İSTİ‘ÂRE ADLI ESERİ

Ahmet ŞANVERDİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2024

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

BELÂGAT İLMİNDE ‘ALÂKA VE MAHMÛD EL-ANTÂKÎ’NİN
RİSÂLETÜ’L-İSTİ‘ÂRE ADLI ESERİ

Ahmet ŞANVERDİ

Danışman : Prof. Dr. Musa ALP
Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Ali TEMEL
Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Sıddık ÖZALP

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2024

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne

Bu çalışma jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında
YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Musa ALP

(Danışman)

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Ali TEMEL

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Sıddık ÖZALP

ONAY:

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.

..../...../2024

Prof. Dr. Hüseyin GÜLER

Enstitü Müdürü

NOT: Bu tezde kullanılan ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ETİK BEYANI

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim./....../2024

Ahmet ŞANVERDİ

ÖZET

BELÂGAT İLMİNDE ‘ALÂKA VE MAHMÛD EL-ANTÂKÎ’NİN RİSÂLETÜ’L-İSTİ‘ÂRE ADLI ESERİ

Ahmet ŞANVERDİ

Yüksek Lisans Tezi, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Musa ALP

Şubat 2024, 79 sayfa

18. yüzyılla birlikte belâgat ilmi altın çağlarını yaşamış, en önemli eserlerini vermişti. Bu yüzyılda artık belâgat klasikleri olarak kabul edilen eserlere telhisler, şerhler ve hâşiyeler yazılmaktaydı. Bu sayede klasik belâgat eserlerini ezberlemek, anlamak ve ta’lim etmek daha kolay hale gelmekteydi. Çalışmamıza konu olan Mahmûd el-Antâkî’nin *Risâletü’l-isti‘âre* adlı eseri bu tarzda kaleme alınmış bir eserdir.

Mahmûd el-Antâkî (ö. 1160/1747) de 18. yüzyılda Antakya’da dünyaya gelmiş, öğretmenlik hayatını Halep’te devam ettirmiş bir Osmanlı medrese hocasıdır. Halep’te talebelerine belâgat ilmini ta’lim ettirmek için kaleme aldığını düşündüğümüz *Risâletü’l-isti‘âre*, beyân ilminin konularından olan isti‘âre ve çeşitleri, belâgat âlimlerinin isti‘âre konusundaki görüşleri ile mecâzın ‘alâkaları ve kinâye konularını ayet, hadis ve Arap şiirinden örneklerle delillendiren bir eserdir.

Müellif Mahmûd el-Antâkî bu eserinde mecâzın ‘alâkalarını tek tek açıklama yoluna gitmiştir. Bu nedenle eser müellifin vefatından sonra “Metnü’l-‘Alâka” olarak isimlendirilmiştir. Bu eserde konuların hemen hemen hepsiyle ilgili örnekler sunulmuştur. Kinâye konusuna kısaca değinmiştir.

Ali Kuşçu (ö. 879/1474), Ebu’l-Leys es-Semerkindî (ö. 888/1483) gibi meşhur dil âlimlerinin de *Risâletü’l-isti‘âre* ile benzer isimlerde ve benzer konuları ele alan eserleri bulunmaktadır. Müellif yukarıda adlarını zikrettiğimiz âlimler kadar meşhur olmasa da bu eseri diğer dâimlerin eserleri kadar meşhur olmuştur. Hatta günümüzde medreselerde temel seviye belâgat eseri olarak okutulmaktadır. Kaleme alındığı günden günümüze kadar medreselerde okutulması eserin değerini ortaya koyması açısından önem arz etmektedir.

Çalışmamız giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Araştırmanın önemi ve amacı, yöntemi, tahkik metodu ve kapsamı hakkında bilgi verilen kısa bir giriş bölümünden sonra birinci bölümde belâgat ilminde ‘alâka, ikinci bölümde Mahmûd el-Antâkî ve *Risâletü’l-isti‘âre* adlı eseri üzerinde durulmuştur. Bu bölümde müellifin hayatı ile ilgili sınırlı sayıda kaynaktan elde edilen bilgiler derlenmiştir. Üçüncü bölümde ise *Risâletü’l-isti‘âre*’nin tahkiki ve tercümesi konuları ele alınmıştır. *Risâletü’l-isti‘âre*’nin tahkiki çalışmanın odak noktası olmuştur.

Eser tahkikinde İSAM tarafından yayımlanan Tahkikli Neşir Kılavuzu’nda belirlenen tahkik esaslarını esas alınmıştır. Eserin tahkikinin ardından eser tercüme edilerek bu alanda çalışma yapmayı düşünen araştırmacılara karşılaştırmalı bir metin sunulmaya çalışılmıştır. *Risâletü’l-isti‘âre* üzerine yazılan şerh ve hâşiyeler tespit edilerek bu çalışmalar hakkında özet bilgiler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Belâgat, Mecâz, ‘Alâka, Mahmûd el-Antâkî, *Risâletü’l-isti‘âre*.

ABSTRACT

‘ALĀQA IN THE SCIENCE OF RHETORIC AND MAHMŪD AL-ANTĀQĪ'S WORK TITLED RĪSĀLAT AL-ĪSTĪĀRA

Ahmet ŞANVERDİ

Master Thesis, Department of Basic Islamic Sciences

Advisor: Prof. Dr. Musa ALP

February 2024, 79 page

By the 18th century, the science of eloquence had reached its golden age and produced its most important works. In this century, telhis, commentaries and glosses were being written on works that are now considered classics of eloquence. In this way, it became easier to memorize, understand and learn the classical works of eloquence.

Mahmūd al-Antāqī (d.1160/1747) was an Ottoman madrasa teacher who was born in Antakya in the 18th century and continued his teaching career in Aleppo. *Risālat al-isti`āra*, which we think he wrote in Aleppo to teach the science of rhetoric to his students, is a work that proves the subjects of Isti`āra and its types, the opinions of rhetoric scholars on isti`āra, the relations of metaphor and allegory with examples from verses, hadiths and Arabic poetry.

In this work, the author Mahmūd al-Antāki tried to explain the relevance of metaphor one by one. For this reason, the work was named "*Metn al-'Alaqa*" after the author's death. He also provided examples for almost all of the topics. He briefly touched on the subject of kināya.

Famous linguistic scholars such as Ali Kushcu (d.879/1474) and Abu'l-Lays al-Samarqandī (d.888/1483) also wrote works with similar titles and dealing with similar topics as *Risālat al-isti`āra*. Although the author is not as famous as the scholars mentioned above, this work has become as famous as the works of other linguists. It is even taught in madrasas today as a basic level work of rhetoric. The fact that it has been taught in madrasas from the day it was written until today is important in terms of revealing the value of the work.

Our study consists of an introduction and three chapters. After a short introduction in which information is given about the importance and purpose of the research, method,

method of analysis and scope, the first chapter focuses on `alāqa in the science of eloquence, and the second chapter focuses on Mahmūd al-Antāqī and his work *Risālat al-isti`āra*. In this section, information about the author's life obtained from a limited number of sources was tried to be presented. The third part deals with the critical edition and translation of *Risālat al-isti`āra*. The analysis of *Risālat al-isti`āra* has been the focus of the study.

The principles of critical edition of the work are based on the principles of critical edition determined in the Guidelines for the Critical Edition published by ISAM. After the critical edition of the work, the work was translated and a comparative text was tried to be presented to researchers who want to work in this field. The commentaries and glosses written on *Risālat al-isti`āra* have been identified and summarized information about these works has been presented.

Keywords: Rhetoric, Majāz, `Alāqa, Mahmūd al-Antāqī, *Risālat al-isti`āra*.

ÖN SÖZ

Arapça genel olarak sarf, nahiv ve belâgat ilimlerinden oluşmaktadır. Sarf kelime bilgisi, nahiv cümle bilgisidir. Belâgat ise kelime ve cümleye dair kurallar bütününden oluşan bu bilgilerin ötesinde, içerisinde edebî zevk barındıran Arapçanın zirve noktasıdır. Sarf ve nahiv ağacın kökleri ise belâgat o ağacın dalları, meyvesi ve yapraklarıdır, diyebiliriz.

Bir ilim olarak ortaya çıkmadan önce de Arapların zihninde ve gönlünde belâgatin tezahürleri mevcuttu. Zira İslam öncesi dönemde şairlerin panayırarda şiirlerini îrâd ettiklerini bilmekteyiz. Bu şiirlerde aşk, ayrılık, özlem vb. konuları işleyen şairler, hem kendilerini ifade edebilecekleri bir ortam bulmakta hem de diğer kabilelerin şairlerine üstünlük kurma çabası gütmekteydiler. Bu şairler, savaş meydanlarının da başrol oyuncularını olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Öyle ki şairler bu meziyetleriyle kabilelerin birbirlerine üstünlük kurma mücadelesinde, taraftarlarını cesaretlendirmede ve savaşların kazanılmasında büyük bir rol oynamışlardır.

Şüphesiz şairin ve şiirin asıl yeri savaş meydanları değildir. Asıl mecrası olan aşk, ayrılık, özlem vb. konularda Arap şiirinin güzelliğini ve Arap şairlerinin yetkinliğini müşahade etmekteyiz. İmriu'l-Kays (ö. 540?)'ın “Kifê nebki...” diye başlayan ve sevgiliye duyduğu özlemi anlattığı muallakâsında eşsiz bir söyleyiş ile karşılaşmaktayız. Yine 110 beyitlik kasidesinin üçte birini devesini tasvire ayıran Tarafe (ö. 564?)'nin beyitlerinde de bu eşsiz söyleyişin esintileri karşımıza çıkmaktadır.

Tezimizin ana konusu Mahmûd el-Antâkî ve Risâletü'l-isti'âre adlı eseridir. Bu çalışma; konuları, kelimeleri, tasvirleri ve kurallarıyla var olan belâgat ilminin alt dallarından olan beyân ilminin konularının özet olarak kaleme alındığı bir eserin tahkikini esas almaktadır. Yazıldığı günden günümüze kadar medreselerde belâgat alanında bir başlangıç kitabı olarak okutulmuştur.

Üniversiteden mezun olduğum 2004 yılında başladığım yüksek lisans sürecimi 20 yıl sonra tamama erdirirken o dönemde en kıymetlime, babama verdiğim sözü tutmuş olmanın gururunu yaşıyorum. Bu gururu yaşamamda en büyük katkıyı sunan, gerek konunun belirlenmesi gerekse çalışılması noktasında fikirleri ve yönlendirmeleriyle her zaman yanımda olan değerli hocam Prof. Dr. Musa ALP Bey'e ve kıymetli jüri üyelerine teşekkürü bir borç biliyorum. Bir yandan memuriyet, bir yandan öğrencilik arasında gidip gelirken çoğu zaman ihmal ettiğim aileme sonsuz teşekkür ediyorum.

Ahmet ŞANVERDİ / Reyhanlı, 2024

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	vi
ÖN SÖZ	viii
KISALTMALAR	xi
TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ.....	xii
EKLER LİSTESİ	xiii
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Önemi ve Amacı	2
2. Araştırmanın Yöntemi	4
3. Tahkik Metodu.....	5
4. Araştırmanın Kapsamı	6

BÖLÜM I

BELÂGAT İLMİNDE ‘ALÂKA

1.1. Belâgat İlmi.....	9
1.1.1. Belâgat İlminin Tanımı	10
1.1.2. Belâgat İlminin Tarihi Seyri	12
1.1.2.1. Cahiliye Döneminde Belâgat	13
1.1.2.2. Kur’an-ı Kerîm’in Nüzulünden Sonra Belâgat.....	14
1.1.2.3. Belâgat Tarihinde Olgunlaşma ve Parlama Dönemi.....	15
1.1.2.4. Belâgatte Duraklama ve Gerçek Mecradan Ayrılma Dönemi	15
1.1.2.5. Telhisler ve Şerhler Dönemi	16
1.1.3. Belâgat İlimleri	16
1.1.3.1. Me‘ânî İlmi.....	17
1.1.3.2. Beyân İlmi	18
1.1.3.3. Bedî‘ İlmi	18
1.2. Beyân İlmi.....	19
1.3. Beyân İlminde ‘Alâka Kavramı	20
1.3.1. Beyân İlminde ‘Alâka’nın Tanımı	21
1.3.2. İsti‘ârede ‘Alâka	21

1.3.3. Mecâz-ı Mürselde ‘Alâka	23
1.3.4. Mahmûd el-Antâkî’nin ‘Alâka Tasnîfi	24

İKİNCİ BÖLÜM

MAHMÛD EL-ANTÂKÎ VE RİSÂLETÜ’L-İSTİ ‘ÂRE ADLI ESERİ

2.1. Mahmûd el-Antâkî	25
2.1.1. Mahmûd el-Antâkî’nin Hayatı	26
2.1.2. Mahmûd el-Antâkî’nin Eserleri	26
2.1.2.1. Risâletü’l-İsti ‘âre	26
2.2. Risâletü’l-İsti ‘âre	27
2.2.1. Risâletü’l-İsti ‘âre’nin Konuları	27
2.2.2. Risâletü’l-İsti ‘âre’nin Belâgat İlmindeki Yeri	28
2.2.3. Risâletü’l-İsti ‘âre’nin Mahmûd el-Antâkî’ye Âidiyeti	29
2.2.4. Risâletü’l-İsti ‘âre’nin İsimlendirilmesi	29
2.2.5. Risâletü’l-İsti ‘âre’nin Kaynakları	30
2.2.6. Risâletü’l-İsti ‘âre’nin Şerhleri	31
2.2.7. Risâletü’l-İsti ‘âre’nin Hâşiyeleri	33

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RİSÂLETÜ’L-İSTİ ‘ÂRE’NİN TAHKİKİ VE TERCÜMESİ

3.1. Risâletü’l-İsti ‘âre’nin Nüshâları	35
3.2. Tahkikte Esas Alınan Nüshalar	51
3.2.1. Manisa Nüshası (م)	51
3.2.2. Ankara Nüshası (ع)	51
3.2.3. Eskişehir Nüshası (ل)	52
3.3. Risâletü’l-İsti ‘âre’nin Tahkikli Metni	52
3.4. Tahkikli Metnin Tercümesi	60

SONUÇ VE ÖNERİLER	68
--------------------------------	-----------

KAYNAKÇA	70
-----------------------	-----------

EKLER	73
--------------------	-----------

ÖZGEÇMİŞ	79
-----------------------	-----------

KISALTMALAR

- as.:** Aleyhisselam
b.: Bin
bkz.: Bakınız
c.: Cilt
d.: Doğumu
DİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
h.: Hicrî
haz.: Hazırlayan
Hz.: Hazreti
İSAM: İslâmî Araştırmaları Merkezi
m.: Mîlâdî
ö.: Ölüm tarihi
TDV: Türkiye Diyanet Vakfı
Thk.: Tahkik
trc.: Tercüme
s.: Sayfa
sav: Sallallâhu aleyhi ve sellem
yy.: Yüzyıl

TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ

Risâletü'l-isti'âre'nin tercümesi bölümünde aşağıda belirtilen transkripsiyon sistemi kullanılmıştır. Ayrıca kelime içerisindeki uzatmalar harf üzerindeki “^” işaretiyle gösterilmiştir.

ث : s

ح : h

خ : h

ص : s

ض : d

ط : t

ظ : z

ع : ʿ

ق : k

EKLER LİSTESİ**Sayfa**

EK 1. Manisa Nüshası İlk Sayfa: Manisa İl Halk Kütüphanesi 45 Hk 1951/4 (1727 tarihli)	73
EK 2. Manisa Nüshası Son Sayfa: Manisa İl Halk Kütüphanesi 45 Hk 1951/4 (1727 tarihli)	74
EK 3. Ankara Nüshası İlk Sayfa: Ankara İl Halk Kütüphanesi 06 Hk 4140/2 (1743 tarihli)	75
EK 4. Ankara Nüshası Son Sayfa: Ankara İl Halk Kütüphanesi 06 Hk 4140/2 (1743 tarihli)	76
EK 5. Eskişehir Nüshası İlk Sayfa: Eskişehir İl Halk Kütüphanesi 26 Hk 458/5 (1796 tarihli)	77
EK 6. Eskişehir Nüshası Son Sayfa: Eskişehir İl Halk Kütüphanesi 26 Hk 458/5 (1796 tarihli)	78

GİRİŞ

Kur'an-ı Kerim Hz. Muhammed (sav)'e verilen en büyük mucizedir. Kur'an'ın mucize oluşu Arap dilinde iddiâlı bir kavim olan cahiliyye dönemi Araplarının ve sonraki dönemlerde muhatablarının bir benzerini getirememeleriyle alakalıdır. Cahiliyye Araplarının Kur'an'ın ifade gücü ve üslubu karşısında hayranlıklarını gizleyemediklerini de bilmekteyiz. Onun inceliklerinin bilinmesi ve daha iyi anlaşılabilmesi için islâmî ilimleri öğrenmek hatta bu ilimlerde derinleşmek gerektiği aşikârdır. Bu ilimlerin başında şüphesiz belâgat ilmi gelmektedir.

Belâgat ilmi Kur'an'ı gerek mana gerekse üslup açısından inceleyen bir ilimdir. Bu ilim sâyesinde Kur'an'da geçen kelimelerin anlam incelikleri ve üslupların anlama delâleti tam olarak anlaşılabilir.

Belâgat ilminin ilk dönemlerinden itibaren bu ilmin konularını ve metodlarını ortaya koyan eserler kaleme alınmıştır. Çalışmamıza konu olan Mahmud el-Antâkî'nin Risâletü'l-isti'âre adlı eseri müellifimiz tarafından medrese talebelerine belâgati ta'lim ettirmek amacıyla sonraki dönemlerde yazılmıştır. Eserin tahkik edilmesi çalışmanın temelini oluşturmaktadır. Risâletü'l-isti'âre tahkikine yoğunlaşan bu çalışma giriş ve üç bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde çalışmamızın önemi ve amacı, yöntemi, tahkik metodu ve sınırlılıkları üzerinde durulmuştur.

Osmanlı medreselerinde okutulan ve yazma nüshalarının ülkemizin dört bir tarafındaki kütüphanelerde yaygın olarak bulunmasından hareketle dönemin belâgat âlimlerinin iltifatına mazhar olduğunu müşahade ettiğimiz bu eserin yazma nüshalarına ulaşmak, bu nüshalardan hareketle tahkik etmek ve tahkik ile ilgili eser kritiği çalışmalarını yapmak çalışmanın odak noktası olmuştur.

Risâletü'l-isti'âre'yi tahkik aşamasına geçilmeden önce ülkemizdeki yazma eserler kütüphanelerinin ilgili bölümlerinde literatür çalışması yapılmıştır. Bu çalışma neticesinde müellifin yaşadığı dönemde yazılmış bir nüsha ve müellifin vefatından hemen sonra yazılmış iki nüsha kullanılmıştır. Tahkik çalışması İSAM Tahkik Kılavuzunun üçüncü baskısı dikkate alınarak yapılmıştır. Tahkik ile ilgili ayrıntılı bilgiler ilgili bölümde verilmiştir. Tahkik sonucunda elde edilen nüsha tercüme edilmiştir.

Risâletü'l-isti'âre konuları itibariyle beyân ilminin isti'âre, mecâz ve kinâye konularını ele almaktadır. Bu nedenle çalışmamızın ilgili bölümlerinde belâgatin tüm konularına yer vermeyip sadece beyân ilminin ilgili konularına yer verilmiştir.

1. Araştırmanın Önemi ve Amacı

Belâgat bir ilim olarak ortaya çıkmadan önce de Arap şairlerin ve hatiplerin şiir ve hitaplarında mevcuttu. Hatta cahiliye döneminde kurulan panayırlarda okunan şiirler seçici kurul tarafından gerek anlam gerekse şekil yönünden incelemeye tabi tutuluyordu.

Kur'an'ın gönderilişiyle birlikte ilk Müslümanlar onu anlama çabası içerisine girmişlerdir. Kur'an-ı Kerim kelimeleri ve üslubu ile daha önce hiç duymadıkları kadar güzeldi ve daha önce duyduklarından çok farklıydı. Kendilerinde var olan edebî melege, onlara bu güzelliği anlamada kolaylık sağlıyordu. Fakat Kur'an'daki eşsiz ifade gücünü ortaya koyabilmek, anlamak ve anlatmak ileri seviye bir dil bilgisine sahip olmayı gerektiriyordu. Bu nedenle Kur'an'ın ilk muhatapları olan Müslümanlar Kur'an'ı anlamak amacıyla Arapçanın inceliklerini öğrenme çabası içerisine girmişlerdir. Bunu yaparken sarf, nahiv ve kelime bilgisiyle başlayan çabaları o dönemde adına beyân denilen belâgat ilmiyle taçlandırmışlardır.

İlk dönemlerde dil bilgisi kitaplarının içerisinde dağınık halde bulunan belâgat konuları zamanla eserlerde bir bölüm haline gelmiştir. Sonrasında müstakil belâgat eserleri yazılmaya başlanmıştır. Son olarak bir ilim olarak ortaya çıkan belâgat ilmi kendi içerisinde me'ânî, beyân ve bedî' olmak üzere üç dala ayrılmasının ardından bu üç bölümün her birinde ayrı eserler kaleme alınmıştır.

Belâgat alanında Arap asıllı olan dilcilerin yanı sıra Arap asıllı olmayan dilcilerin de kaleme aldığı birçok eser yazılmıştır. Özellikle Osmanlı devleti döneminde medrese hocaları tarafından belâgat ilminde yazılan ana metinlere ek olarak bu metinleri talebelere talim ettirmek amacıyla özet metinler yazılmıştır. Bu metinlerin bazısı genel olarak belâgat ilmini anlatırken bazıları da çalışmamıza konu olan Mahmûd el-Antâkî'nin *Risâletü'l-isti'âre* adlı eseri gibi belâgatin özel olarak bir bölümüne ayrılmış eserlerdir. Bu eser medrese geleneğinde revaç bulmuş, âlimlerin iltifatına mazhar olmuş bu tarz metinlere ilerleyen yıllarda onları açıklayıcı şerhler ve hâşiyeler yazılmıştır. Bu şerh ve hâşiyeler özellikle Osmanlı medrese kültüründe önemli bir yere sahip olmuştur. Her ne kadar belâgat ilmi için bir duraklama emâresi olarak görülse de bu şerh ve hâşiyeler medreselerde talebe yetiştirilmesi ve ana metinlerin anlaşılmasında önemli bir yere sahip olmuşlardır.

Risâletü'l-isti'âre benzer konularda yazılan diğer metinlerden farklı olarak isti'âre ve çeşitlerinin yanı sıra mecâzın 'alâkalarına da yer vermiştir.¹ Müellif mecâzın 'alâkalarını tek tek sıralayarak bunları örneklendirme yoluna gitmiştir. *Risâletü'l-isti'âre* bu yönüyle benzerlerinden ayrılmaktadır.

Mahmûd el-Antâkî'nin *Risâletü'l-isti'âre*'si ile ilgili yüksek lisans ve doktora seviyesinde müstakil akademik çalışmalar bulunmamaktadır. Araştırmalarımız neticesinde geçmiş dönemde yayınevleri tarafından yapılmış bazı baskılarına rastlanmıştır. Çalışmamızda o baskılardan da yararlanma yoluna gidilmiştir.

Risâletü'l-isti'âre'nin “*Alâka ve Tercümesi*” adıyla Selâmi Bakırcı, Nevzat H. Yanık ve M. Sadi Çöğenli tarafından yayına hazırlanan bir eser bulunmaktadır. Fakat eserin baskıları olmadığı için araştırma esnasında bu eserden istifade edilememiştir.²

Yine Mahmûd el-Antâkî'nin *Risâletü'l-isti'âre* adlı eseri üzerine yazılan şerh ve haşiyelerden de faydalanma yoluna gidilmiştir. Özellikle Karahisârî şerhini doktora tezi olarak hazırlayan Dr. Murat ÖZLİ'nin şerh içerisindeki metni, tahkike esas aldığımız nüshalar çerçevesinde elde ettiğimiz tahkikli metinle karşılaştırarak ana metin oluşturulmasına dikkat edilmiştir.

Risâletü'l-isti'âre, aralarındaki isim benzerliğinden dolayı farklı müelliflerin eserleriyle karıştırılmıştır. Hatta bu eser üzerine yazılan şerh ve haşiyelerin hangi *Risâletü'l-isti'âre* üzerine yapıldığı konusunda kaynaklarda bir takım hatalar olduğu tespit edilmiştir. Bu hatalara tek tek değinilerek doğruları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Eserin müellifi Mahmûd el-Antâkî'nin hayatı hakkında yeterli bilgiye sahip değiliz. Kaynaklar el verdiği ölçüde müellifi tanıtmak, ilk yazmalarına ulaşp en doğru metni ortaya çıkarmak ve varsa diğer eserleri hakkında bilgi vermek bu çalışmanın hedeflerinden bir tanesidir. Tahkik ettiğimiz eseri Türkçeye tercüme ederek bu alanda çalışma yapmak isteyenlere karşılaştırmalı metin okuma fırsatı sunulmaya çalışılmıştır.

Risâletü'l-isti'âre, yukarıda zikrettiğimiz çalışmaların bazısında matbaalar tarafından tahkik nüshalarına değinilmeden mahtut metnin matbu metne dönüştürülmesi ile yetinilerek yapılması gereken dirâse çalışmaları yapılmadan ortaya sadece bir metin konulduğunu müşahade edilmiştir. Şerhleri üzerine yapılan çalışmalarda da şerhin içerisindeki metinle yetinilmiştir. Tahkikin metin ve dirâse boyutlarıyla ele almaya çalıştığımız müstakil bir *Risâletü'l-isti'âre* çalışması olması, eserle ilgili yazılmış şerh ve

¹ Karşılaştırma yapmak için bkz: Haz. Yıldız, Musa, *Ali Kuşçu ve İsti'âre Risâlesi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2020.

² Selâmi Bakırcı, Nevzat H. Yanık, M. Sadi Çöğenli, “*Alâka ve Tercümesi*”, Erzurum 1999.

haşiyelerle ilgili araştırmanın yapılmış olması ve müellifin hayatı ile ilgili çalışmalara yer vermesi çalışmamızı diğer çalışmalardan farklı bir yere koymaktadır.

2. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada olabildiğince ilk kaynaklara ulaşılmaya çalışılmıştır. Kelime ve kavramların sözlük ve terim anlamları verilirken ilk dönem yazılan sözlüklerden faydalanılmaya çalışılmıştır. Kavramların zaman içerisinde anlam değişimine uğrayabileceğinden hareketle günümüzde yazılmış belâgat terimleri sözlüklerinden de yararlanma yoluna gidilmiştir. Belâgat kavramlarıyla aynı kökten gelen ve günümüz Türkçesinde kullanılan kelimelere de işaret edilmiştir. Yine kavramların anlamı ayet-i kerimelerden örneklerle açıklanmaya çalışılmıştır.

Risâletü'l-isti'âre'nin tahkikine esas olacak nüshalar seçilirken ülkemizdeki kütüphanelerin arşivlerinde literatür taraması yapılmıştır. Bu tarama sonucu elde edilen yazma nüshalar tek tek değerlendirmeye tabi tutularak en doğru nüshalara ulaşılmaya çalışılmıştır. Ana metin oluşturulurken müellif nüshası ve nitelikli nüsha olarak kabul edilen nüshalara ulaşılamadığından mevcut nüshalar içerisinde okunaklı olan ve müellifin vefat tarihine en yakın tarihte yazılmış olan nüshalar tahkike esas nüshalar olarak belirlenmiştir. Tahkikte kullanılan nüshalardan Manisa nüshasının 1727 yılında yani müellifin vefat tarihinden önce yazılmıştır. Nitelikli nüshaya ulaşılamadığı için tahkikte İSAM Tahkik Kılavuzunda yer alan tahkik yöntemlerinden olan seçme yöntemi kullanılmıştır.

Risâletü'l-isti'âre'nin şerh ve haşiyelerine ve bunlarla ilgili olarak yazılmış kitap, tez ve makalelere ulaşmaya çalışılarak tahkik ve tercüme sırasında bu eserlerden de istifade edilmeye çalışılmıştır.

Geçmişte ülkemizdeki tarihi matbaalar tarafından yaptırılan tahkik çalışmaları temin edilerek incelenmiş, tarafımızdan hazırlanan *Risâletü'l-isti'âre* metni ile karşılaştırma yoluna gidilmiştir.

Yine Osmanlı döneminde yazılmış ve *Risâletü'l-isti'âre* ile benzer konuları içeren Ali Kuşçu³ (ö. 879/1474) ve es-Semerkandi⁴ (ö. 888/1483)'nin eserleri ve bu eserler

³ Asıl adı Alâeddin Ali. Baba adı Muhammed'dir. Doğum yeri ve tarihi tam olarak bilinmemekle beraber XV. yüzyıl başlarında Semerkant'ta dünyaya geldiği tahmin edilmektedir. Timurlular devrinde Semerkant'ta yetişmiş, daha sonra Osmanlı ülkesinde büyük bir şöhret kazanmış olan Türk astronom ve matematikçisidir. Astronomi, kelam ve dil alanlarında eserler vermiştir.

⁴ Tam adı Ebü'l-Kâsım b. Ebî Bekr el-Leysî es-Semerkandî (h.888/m.1483)'dir. Belâgate dair yazmış olduğu Ferâ'idü'l-fevâ'id adlı eseri en meşhur eseridir.

üzerine yapılmış çalışmalar incelenmiştir. Bu yolla benzer konuları içeren eserler arasındaki yeri ve bu eserlerle aralarındaki farklılıklar ortaya konmaya çalışılmıştır.

Tahkikte kullanılan metod hakkında tahkik metodu bölümünde ayrıntılı bilgi verilmiştir.

3. Tahkik Metodu

Mahmûd el-Antâkî'ye ait olan *Risâletü'l-isti'âre* isimli eserin tahkikinde takip edilen metod ve bu metodla ilgili ayrıntı bilgileri aşağıdaki gibidir:

- Eser tahkikinde İSAM Tahkikli Neşir Kılavuzu'nun 3. Baskısı esas alınmıştır.⁵
- Tahkik nüshaları içerisinde nitelikli üç nüsha olarak ifade edilen müellif nüshası, müellifin okuduğu/müellife okunmuş nüsha ve müellif nüshasıyla mukabele görmüş nüsha bulunmadığından mevcut nüshalar içerisinde müellifin yaşadığı dönemde yazılmış 1 (bir) nüsha ve müellifin yaşadığı döneme en yakın tarihte yazılmış 2 (iki) nüsha tahkik nüshaları olarak tercih edilmiştir.
- Tahkikte kullanılan nüshalardan Manisa nüshası için (م)⁶, Ankara Nüshası için (ع)⁷, Eskişehir nüshası için (ل)⁸ rumuzları kullanılmıştır.
- Tahkikte nüshaların her biri asıl olarak kabul edilmek suretiyle tercih (metin seçimi) yöntemi benimsenmiştir.
- Metindeki fazlalıklar “+” (artı) eksiklikler “-” (eksi) şeklinde farklılıklar ise “;” (noktalı virgül) ile ifade edilmiştir.
- Metnin tümünde yanlış okumaların önüne geçmek adına harekeleme yapılmıştır.
- Metinde geçen ve eksik yazılan ayet, hadis ve şiir metinlerinin hepsi olduğu gibi korunmuş ve dipnotlarda tamamı verilerek kaynakları belirtilmiştir.
- Tahkikli metne noktalama işaretleri eklenmiştir.

⁵ Yılmaz, Okan Kadir, “İSAM Tahkikli Neşir Kılavuzu”, Gözden geçirilmiş 3. Basım, İSAM Yayınları, İstanbul 2020.

⁶ Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı Türkiye Yazma Eserler Kurumunda 45 HK 1951/4 numarada kayıtlıdır.

⁷ Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı Türkiye Yazma Eserler Kurumunda 06 HK 4140/2 numarada kayıtlıdır.

⁸ Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı Türkiye Yazma Eserler Kurumunda 26 HK 458/5 numarada kayıtlıdır.

- Sayfa numaralarının gösterilmesinde müellifin yaşadığı dönemde yazılmış olan Manisa (٢) nüshası esas alınmıştır. Yazma metin sayfa sayfa numaralandırıldığından sayfa numaraları (65, 66...) şeklinde ve köşeli parantez içerisinde gösterilmiştir. Ayrıca metin tercümesinde takibi kolaylaştırmak amacıyla sayfa numaraları verilmiştir. Metin tercümesinde sayfa numaraları verilirken cümle bütünlüğüne dikkat edilerek numaralandırma yapılmıştır.
- Tercüme edilen metinde ayet, hadis, şiir ve önemli kavramlar Arapça ve Türkçe olarak yazılmıştır.
- Metin içerisindeki konu değişikliklerinde metnin daha iyi anlaşılmasını sağlamak amacıyla metin paragraflara ayrılmıştır. Metin özet bir metin olduğundan başlıklandırmaya gidilmemiştir.
- Metinde geçen şahıs isimleriyle ilgili dipnotta kısa/öz bilgiler verilmiştir.
- Önemli önemsiz ayırımı yapmaksızın tüm farklılıklar dipnotta belirtilmiştir.
- *Risâletü'l-isti'âre* tercümesinde kendi yaptığımız tahkikli metin esas alınmıştır.

4. Araştırmanın Kapsamı

Çalışmamız bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmamızın önemi ve amacı, tahkik metodu, yöntemi ve kapsamı hakkında bilgiler sunmaya çalışılmıştır.

Mahmûd el-Antâkî'nin hayatı ve eserleri ile ilgili kaynaklarda yeterince bilgi bulunmamaktadır. Müellifin hayatıyla ilgili mevcut kaynaklarda bulabildiğimiz öz bilgilerle yetinilmiştir. Kaynaklarda geçen ve çalışmaya konu olan tek eseri *Risâletü'l-isti'âre* olduğundan sadece bu risâle ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

Belâgat ilmi konuları itibariyle geniş bir ilim dalıdır. Tüm konularından bahsetmek çalışmanın kapsamını aşacağından ve çalışmayı asıl mecrasından çıkaracağından çalışmada Mahmûd el-Antâkî'nin *Risâletü'l-isti'âre* adlı eserinde bahsedilen konu ve kavramlar hakkında bilgiler verilmiştir. Bunlar genel olarak isti'âre, mecâz, 'alâka ve kinâye konularıdır.

Birinci bölüm belâgat ilmi, beyân ilmi ve beyân ilminde 'alâka şeklinde üç alt bölüme ayrılmıştır. Belâgat ilmi ile ilgili bölümde belâgat ilminin tanımı ve belâgat

ilminin tarihçesi ile ilgili bilgiler verildikten sonra belâgat ilimleri olan beyân, me‘ânî ve bedî‘ ilimleri hakkında bilgiler verilmiştir.

Belâgat tarihi; cahiliye dönemi, Kur’an-ı Kerim’in nüzülü, olgunlaşma ve parlama, duraklama ve gerçek mecradan ayrılma ve telhisler ve şerhler dönemi şeklinde yapılan tasnife çalışmamızda yer verilmiştir. Bu şekilde yapılan tasnif, diğer tasniflere göre - özellikle Emevîler döneminde belâgat, Abbasiler döneminde belâgat gibi belâgati siyasi dönemlere ayıran tasniflere göre – belâgat ilminin tarihini anlamada daha anlaşılır olduğu, bu alanda verilen eserleri ve gelişim aşamalarını daha iyi yansıttığı düşünülerek tercih edilmiştir.

Birinci bölümün diğer ana başlığı belâgat ilimlerine ayrılmıştır. Belâgat ilimleri me‘ânî, beyân ve bedî‘ ilimleridir. Bu ilimlerin tanımı, öncüleri ve eserleri hakkında bilgiler verilmiştir.

Birinci bölümün ikinci ana başlığı beyân ilmine ayrılmıştır. Bu bölümde beyân ilmi ile ilgili bilgi verilerek üçüncü bölüm olan ‘alâka bölümüne geçilmiştir. Belâgat ilmindeki ‘alâka kavramı Mahmûd el-Antâkî’nin *Risâletü’l-isti‘âre*’sinin ana konularından biri ve bu eseri benzerlerinden ayıran asıl bölümdür. Hatta öyle ki ‘alâka kavramına verdiği önemden hareketle risâle, “*Metnu’l-‘alâka*” adıyla meşhur olmuştur.

Bu bölümde belâgat ilminde ‘alâka kavramının tanımı, isti‘ârede ‘alâka, mecâz-ı mürselde ‘alâka ve Mahmûd el-Antâkî’nin ‘alâka tasnifi şeklinde dört başlıkta ‘alâka kavramı incelenmeye çalışılmıştır.

Birinci bölümde temel hedef çalışmaya konu olan Mahmûd el-Antâkî’nin *Risâletü’l-isti‘âre*’sini okuyacak araştırmacılara belâgat ve beyân ilimleriyle ve ‘alâka kavramıyla ilgili temel bilgiler sunmak olmuştur.

Araştırmanın ikinci bölümü Mahmûd el-Antâkî ve *Risâletü’l-isti‘âre*’sinin tanıtımına ayrılmıştır. Mahmûd el-Antâkî’nin hayatı ve eserleri hakkında ulaşılan az sayıda bilgiye yer verilmiştir. Yine bu bölümde eserin konuları, belâgat ilmindeki yeri, müellife aidiyeti, eserin isimlendirilmesi, eserin kaynakları, şerh ve hâşiyeleri ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümü Mahmûd el-Antâkî’nin *Risâletü’l-isti‘âre*’nin tahkik ve tercümesine ayrılmıştır.

Mahmûd el-Antâkî’nin *Risâletü’l-isti‘âre* adlı eseri ile ilgili yazılmış birçok şerh ve hâşiyeye bulunmaktadır. Bu şerh ve hâşiyelerle ilgili müellif isimleri ve hangi kütüphanede kayıtlı oldukları gibi kısa ve öz bilgiler sunulmuştur. Ayrıca şerh ve hâşiyelerde yaşanan aidiyet karmaşalarına dipnotlarda yer verilmiştir.

Mahmûd el-Antâkî eserinde belâgat âlimlerinin beyân konularıyla ilgili görüşlerine ve aralarındaki ihtilaflara yer vermiştir. Metin tahkik ve tercümesinde bu tartışmalara girmeyip sadece müellifler ve eserleri ve belâgat ilmine katkıları hakkında dipnotta bilgiler verilmiştir.

Belâgat âlimleri isti 'ârenin çeşitleri ve mecâzın 'alâkaları ve bu 'alâkaların sayıları ve tasnifleri konusunda ihtilaf etmişlerdir. Çalışmamızda 'alâkanın tanımı, isti 'âre ve mecâzın 'alâkalarına genel olarak yer verilmiştir.

Mahmûd el-Antâkî'nin *Risâletü'l-isti 'âre*'de zikrettiği 'alâkalar hakkında ayrı bir bölüm açılarak bu konudaki tartışmalar için okuyucu bizim de çalışmamızda istifade ettiğimiz Dr. Öğr. Üyesi Murat TALA hocanın yazdığı belâgat ve usûl âlimlerinin mecâz ve isti 'ârenin 'alâkaları konusundaki tasniflerine yer verdiği makaleye havâle edilmiştir.

Ali Kuşçu ve es-Semerkandî'nin benzer konuları içeren eserleri ile yeri geldikçe karşılaştırmalar yapılmış ayrıca bir başlık açılmamıştır.

Çalışma temelde bir tahkik çalışmasıdır. Tahkikte üç nüsha tercih edilerek kütüphanelerimizde yer alan ve ulaşabildiğimiz diğer nüshalar hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Müellif metnine en yakın metin oluşturulmaya çalışılmıştır. Metin tercüme edilerek bu alanda çalışma yapacak olan araştırmacılara kolaylık sağlanmaya çalışılmıştır.

BÖLÜM I

BELÂGAT İLMİNDE ‘ALÂKA

Bu bölümde belâgat ve beyân ilimleri ile Risâletü'l-isti'âre'nin en önemli konularından olan 'alâka kavramı incelenmeye çalışılacaktır. Belâgat ilminin tanımı, belâgat ve fesâhat kavramları, bu kavramların Kur'an-ı Kerim'deki kullanımları ve belâgat ilminin tarihi seyri konusunda bilgi verildikten sonra belâgat ilminin alt ilimleri olan me'ânî, beyân ve bedî' ilimleri ve konuları hakkında bilgi sunulacaktır.

Mahmûd el-Antâkî'nin *Risâletü'l-isti'âre* adlı eserini benzer konuları ele alan diğer eserlerden ayıran en önemli özellik 'alâka konusuna yer vermesidir. Öyle ki eser bu özelliğinden dolayı zamanla “*Metnu'l-'Alâka*” olarak isimlendirilecektir. Bu nedenle birinci bölümün ikinci alt başlığı 'alâka kavramına ayrılacaktır. 'Alâkanın tanımı, isti'âre ve mecâz-ı mürselde 'alâka kavramları açıklanacaktır.

'Alâka hakîkî anlam ile mecâzî anlam arasındaki bağıdır. Bu bağ kurulurken iki anlam arasında bir karînenin bulunması gerekmektedir. Bu karîne sayesinde hakîkî anlam bir kenara bırakılıp mecâzî anlam anlaşılır. Hakîkî ve mecâzî anlam arasındaki 'alâkaların sayısı konusunda belâgat âlimleri ihtilaf etmişlerdir. Mahmûd el-Antâkî bu eserinde usul âlimlerinin mecâzın 'alâkalarını dokuz olarak kabul ettiklerini belirtmiştir. Belâgat âlimleri ise 'alâkaların sayısı konusunda ihtilaf etmişlerdir. Müellif Mahmûd el-Antâkî ise 'alâkaları biri isti'ârenin 'alâkası diğerleri de mecâz-ı müreselin 'alâkaları olmak üzere toplam yirmi sekiz 'alâka olarak sıralamıştır. Müellif bu sıralamayı yaparken tüm 'alâkalarla ilgili ayet, hadis ve Arap şiirinden örnekler vermiştir.

1.1. Belâgat İlmi

Belâgat, yerinde ve güzel söz söyleme sanatıdır. Belâgat, kulağa hoş gelen, söyleyeni ve dinleyeni mest eden güzel kelimeleri tesbihin taneleri gibi kusursuz bir şekilde dizip muhataba ulaştırmaktır. Belâgate konu olan güzel sözleri, beyitleri bir araya getiren şair ve hatiplerde bu kimi zaman bir meleke kimi zaman bir zevk kimi zaman da şairane bir tavır olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.1.1. Belâgat İlminin Tanımı

Belâgat lafzı Arapça بَلَّغَ fiilinden türemiş bir mastar olup ulaşmak, yeterli olmak, tebliğ etmek, iyi olmak anlamlarına gelmektedir. Mübâlağa kelimesi de bu kökten türemiştir.⁹ Yine sözdeki açıklık ve güzellik, maksadı tam olarak ifade edebilmek anlamlarına da gelmektedir. Belâgat mastarının ulaşmak, ulaştırmak, sona ermek, ergenliğe ermek, yaklaşmak, olgunlaşmak, kaliteli olmak vb. anlamlara gelen bülûğ ve belâğ mastarıyla da anlam ilişkisi bulunmaktadır.¹⁰

Kur’ân-ı Kerim’de belâgat sözcüğü ve bu sözle aynı kökten türeyen kelimeler bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şöyledir:

Yusuf Suresi 22. ayetinde “وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ” “Olgunluk çağına erişince...” ayetinde ulaşmak ve erişmek anlamında kullanılmaktadır.¹¹

Nisa Suresi 63. ayetinde “فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَعِظْهُمْ وَقُلْ لَهُمْ فِي أَنْفُسِهِمْ قَوْلًا بَلِيغًا”

“Öyleyse onlara aldırma. Onlara öğüt ver ve onlara, kendileri hakkında etkili ve güzel söz söyle.”¹²

Yukarıdaki ayette Cenâb-ı Hakk (cc), “قَوْلًا بَلِيغًا” ifadesiyle Peygamberine (sav) hitâben muhatap olduğu insanları etkileyecek güzel sözler söylemesini emretmektedir.

Terim olarak belâgat, biri meleke diğeri ilim olmak üzere iki anlamda kullanılmaktadır. Meleke olarak belâgat; sözün fasih olmakla birlikte yer ve zamana (muktezâyı hâle) da uygun olmasıdır. Yine bu anlamda belâgat; “Doğru bir manayı kendisine uygun olan üstün ifadelerle anlatmaktır.”¹³ şeklinde tanımlanmaktadır.

Bir ilim olarak belâgat; düzgün ve yerinde söz söyleme usûl ve kâidelerini inceleyen ilim dalıdır. Belâgat ilmi; me’ânî, beyân ve bedî’ olmak üzere üç bölüme ayrılmaktadır.¹⁴

Belâgat, kelâmın ve mütekelliminin belâgati olarak ikiye ayrılmaktadır. Kelâmın belâgati, sözün hem fasih hem de yer ve zamana uygun olmasıdır. Mütekellimin belâgati

⁹ el- Ferâhidî, Halil b. Ahmet, *Kitabu’l- ‘Ayn*, Thk. Dr. Abdülhamid el-Hindâvî, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, 2003, c. 1, s. 161; İbn Manzur, *Lisânu’l- ‘Arab*, Thk. Abdullah Ali el-Kebîr, Muhammed Ahmed Hasbullâh, Hâşim Muhammed eş-Şâzelî, Dâru’l-Maârif, Kahire, h. 1119, c. 1, s. 345.

¹⁰ ez-Zemahşeri, Ebü’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî, *Esâsu’l-Belâğa*, Dâru’l-Kutubi’l-Arabiyye, s. 64; Bulut, Ali, *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, MÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2015, s. 42; Akdemir, Hikmet, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, İzmir, 1999, s. 9.

¹¹ Yusuf 12/22.

¹² Nisa 4/63.

¹³ Bolelli, Nusrettin, *Belâgat –Beyan, Meânî, Bedî İlimleri Arap Edebiyatı*, MÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2019, s. 28.

¹⁴ Bulut, *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, s. 43.

ise kişinin belîğ sözlerle maksadını ifade edebilmesidir. Kelimede belâgat olmaz. Yani kelimenin belâgatından söz edilemez. Yani ne kadar belîğ bir kelime denmez.¹⁵

Belâgat, bir ilim olarak ortaya konmadan önce de şairlerin, hatiplerin ve insanların dilinde vardı. Tarihi süreç içerisinde sadece kuralları konmuş ve sınırları çizilmiştir.

Belâgat kavramını açıklarken bilinmesi gereken kavramların başında fesâhat gelmektedir. Fesâhat; sözlükte açık seçik ve arı bir halde bulunma, saf ve hâlis olma anlamlarına gelmektedir.

Terim olarak fesâhat; cümleyi oluşturan lafızların akıcı olup kulağa hoş gelmesi, manasının da açık olmasıdır.¹⁶ Fesâhat; kelimenin telaffuz güçlüğü ve kıyasa aykırılıktan uzak olmasıdır.¹⁷ şeklinde ifade edilmektedir. Fesâhat biri manayla alakalı diğeri lafızla alakalı olmak üzere iki kısımdır. Mana ile alakalı oluşu kelimenin kapalılıktan uzak olması demektir. Lafızla alakalı oluşu ise kelimenin Arapça kökenli oluşudur. Bunun delili fasih Arapça konuşanların dillerinde kullanılıyor olmasıdır. Halkın yanlış olarak kullandığı kelimeler, dil kurallarına aykırı olanlar fasih değildir.¹⁸

Fesâhat kavramı belâgat kavramında olduğu gibi Kur’ân-ı Kerim’de karşımıza çıkmaktadır.

Kur’ân-ı Kerim’de “وَآخِي هَارُونَ هُوَ أَفْصَحُ مِنِّي لِسَانًا”

“Kardeşim Harun’un dili benimkinden daha düzgündür.”¹⁹ ayet-i kerimesinde Musa (as), Harun (as)’ın kendisiyle birlikte peygamber olarak gönderilmesini istemiş ve buna neden olarak Harun (as)’ın düzgün konuşmasını delil göstermiştir.²⁰

Fesâhat, hem kelime hem kelimeler hem de mütakellime ait bir özelliktir. Fesâhat, belâgatın ön şartıdır. Yani kelimelerin belîğ olabilmesi için önce fasih olması gerekir. Bu nedenle; “Her belîğ kelimeler, fasihtir.” denir. “Fakat her fasih kelimeler belîğdir.” denemez.²¹

Belâgat ilmiyle iştigal etmek isteyen kişinin öncelikle Arapçanın temel ilimleri olan sarf ve nahiv ilimlerini tahsil etmesi gerekmektedir. Çünkü sarf ilmi bilinmeden kelimenin yapısı, nahiv ilmi bilinmeden de cümlelerin yapısı hakkında bilgi sahibi olunamaz. Dolayısıyla cümlelerin belâgatiyle ilgili hüküm verilemez.

¹⁵ Bulut, *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, s. 43.

¹⁶ Bulut, *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, s. 94.

¹⁷ el-Cürcânî, Ali b. Muhammed, *Kitâbu’t-Ta’rîfât*, Dâru’n-Nefâis, Beyrut 2018, s. 246.

¹⁸ es-Sekkâkî, *Miftâhu’l-’ulûm*, Haz. Naîm Zerkûr, Dâru’l-Ulûmu’l-İlmiyye, Beyrut 1987, s. 413.

¹⁹ Kasas 28/34.

²⁰ Bulut, *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, s. 94.

²¹ el-Cürcânî, *Kitâbu’t-Ta’rîfât*, s. 106; es-Suyûtî, Abdurrahman Ebubekir, Tah. İbrahim Muhammed el-Hamedânî-Emin Lokman el-Cabbâr, *Şerhu Ukûdi’l-Cumân fi’l-Meânî ve’l-Beyân*, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 1971, s. 53.

Belâgatin en üst mertebesi i 'câzdır.²²

1.1.2. Belâgat İlminin Tarihi Seyri

Bir meleke olarak belâgatin varlığı insanlık tarihi kadar eskidir. Çünkü duygu ve düşüncelerini ifade etmeye çalışan insan diğer insanları etkilemek ve onları ikna etmek için kullandığı dilin ifade sınırlarını zorlamıştır. Bu sayede dil gelişmiş ve bünyesinde yeni anlatım özellikleri ortaya çıkmıştır.

Arap dili kelimeleri, cümle kuruluşları ve ifade gücü itibariyle çok zengin bir dildir. Geçmişinin sınırları tam olarak bilinmemekle birlikte Cahiliye dönemine gelindiğinde halkın kullandığı dil, insanların hitabete ve şiire verdiği önem, ismi tam olarak konulmamış, sınırları çizilmemiş olsa da belâgate karşı duyulan ilgi bunun en açık delilidir. Panayırarda şiir yarışmalarının düzenlenmesi, kabileler arası şâir ve hatip yetiştirme çabaları, toplumda şaire ve hatibe duyulan saygı yine bu ilginin açık delillerindendir.

Belâgat diğer ilimlerde olduğu gibi bir ilim dalı olarak ortaya çıkarken doğal bir gelişim süreci yaşamıştır. Bu sürecin kökenini dil âlimleri cahiliye şiirine kadar dayandırmaktadırlar. Cahiliye döneminde adına belâgat denmese de günümüzde belâgatin konuları arasında yer alan birçok konunun nüvelerine o dönemde rastlanmaktadır. Örneğin panayırarda şiir yarışmalarının düzenlenmesi, şiir yarışması komisyonlarının kurulması, okunan şiirlerin bu komisyonlar tarafından değerlendirmeye tabi tutulması ve beğenilen şiirlerin Kâbe duvarına asılması gibi faaliyetler edebî tenkidin ilk örnekleri olarak kabul edilmektedir.

Câhız (ö. 255/869), “*el-Beyân ve't-Tebyîn*” ve “*Kitâbu'l-Hayevân*” adlı eserlerinde ilk defa belâgate dair birçok konuya yer vermiştir. Sonra gelen belâgatçiler onun bu eserlerinden istifade ederek eserlerini yazmışlardır. Bu nedenle Câhız, belâgat ilmini kurucusu olarak kabul edilir.²³

Dilciler Arap belâgatini farklı açılardan değerlendirmiş ve dönemlere ayırmıştır. Çalışmamızda anlaşılmasının kolay olması, dönemlerinin belirgin olması ve o dönemde

²² el-Bedeşânî, Muhammed Enver, *el-Belâğatu's-Sâfiye*, Beytu'l-ilim, Karaçi s. 43.

²³ Dayf, Şevki, *el-Belâğa Tatavvur ve Tarih*, Dâru'l-Maarif, Kahire h. 1119, s. 369.

yapılan çalışmaları net bir şekilde aktarması açısından belâgat ilmini aşağıdaki gibi dönemlere ayıran tasnif dikkate alınmıştır.²⁴

1.1.2.1. Cahiliye Döneminde Belâgat

Dar anlamda Hz. İsa(as)'dan Hz. Muhammed (sav)'e kadar geçen devre verilen isimdir.²⁵ Belâgatin bir ilim olarak henüz teşekkül etmediği fakat şiir ve hitabet alanlarında ileri düzeye ulaşılmış bir dönemdir.²⁶ Tarihte Araplar kadar dillerine düşkün bir millet görülmemiştir. Öyle ki dilini iyi kullanan kişinin toplumda konumu da ona göre yükseliyordu.²⁷ Bu dönemde pek çok yerde panayırlar kurulurdu. Bu panayırların en önemlisi Ukâz panayırıdır.²⁸ Panayırlarda düzenlenen şiir yarışmalarında dereceye giren şiirler el-Muallakâtu's-Seb'a (Yedi Askı) Kâbe-i Muazzama'nın duvarına asılırdı.²⁹ Nâbiğa, bu şiir yarışmalarında hakem kabul edilirdi. Okunan şiirler üzerine şiir kritiği yapardı.³⁰

Şairler ve hatipler toplumda kabilenin kahramanı olarak değer görürdü. Cahiliye döneminde Arapların şiire ve hitabete verdikleri önem o kadar fazlaydı ki içinden bir şair ve hatip çıkan kabile bunu kutlamak için şölen düzenler ve o günü bayram günü ilan ederdi.³¹ Arapların dillerinde bozulma olmaması veya en doğru dili öğrenmeleri amacıyla çocuklarını badiyeye göndermesi de dile verdikleri önemin bir göstergesidir.

Bu dönemde şairler, kabileler arası yaşanan anlaşmazlıklarda, savaşlarda elde edilen galibiyetlerde, kendi kabilesini öven ve rakip kabileyi yeren şiirler inşad eder ve kabilelerinin geçmişte kazandıkları zaferleri dile getiren, soy sop, mal mülk ve sayıca çoklukla övünen şiirleriyle toplumda ön plana çıkmaktadırlar.

Bu dönemin şiirlerinde Kureyş lehçesinin ve kabilesinin hâkimiyeti görülmektedir.³² Zira panayırlarda okunan şiirlerde Kureyş lehçesi asıl dil olarak kabul edilirdi. Bunun sebebi Kureyş kabilesinin kalabalık ve nüfuzlu olması, kutsal bir mekân

²⁴ Farklı dönemlendirmeler için bkz. Kılıç, Hulusi, "Belâgat" maddesi, DİA, <https://islamansiklopedisi.org.tr/belagat> (06.02.2024); Kırkız, Mustafa, "Araplarda İlk Belâgat Kıvılcımları", *I. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu*, Ekim 2016, Elazığ, s. 1891-1902.

²⁵ Ürün, Ahmet Kâzım, *Klasik Arap Edebiyatı*, Çizgi Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul 2017 s. 19.

²⁶ el-Mavvas, Mustafa, "Merâhilu Tatavvuri İlmi'l-Belâğa 'inde'l-Arab" *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 9, Özel Sayı, Aralık 2019, s. 198.

²⁷ el-Mübarek, Mâzin, *el-Mûcez fi Tarihi'l-Belağa*, Dâru'l-Fikir, s. 23.

²⁸ Cahiliye döneminde kurulan panayırlar için bkz: el-Mübarek, *el-Mûcez*, Dâru'l-Fikir, s. 25.

²⁹ Ürün, *Klasik Arap Edebiyatı*, s. 19; Kırkız, "Araplarda İlk Belâgat Kıvılcımları" s. 198.

³⁰ Dayf, *el-Belâğa*, s. 11.

³¹ Taşdelen, Hasan, *Belâgat İlmi ve Tarihi*, İSAM Yayınları, İstanbul 2015, s. 226.

³² Dayf, *el-Belâğa*, s. 11.

olan Kâbe'ye yakın olmaları, Mekke'nin önemli bir ticaret merkezi olması ve yaz kış Şam ve Yemen'e ticaret kervanlarını göndermeleridir. Bu sayede Arap yarımadasında Kureyş lehçesi bilinir olmuş ve kabul görmüştür.³³

1.1.2.2. Kur'an-ı Kerim'in Nüzulünden Sonra Belâgat

Kur'an-ı Kerim nâzil olmaya başladığında Araplar şiir başta olmak üzere çeşitli söz sanatlarında ustalaşmış durumdaydılar. Fakat Kur'an-ı Kerim'i işiten Araplar ondaki estetiği ve edebî üslubun güzelliğini fark etmiş ve onun insanların, cinlerin ve kâhinlerin şiirlerinden çok farklı bir yapıda olduğunu anlamışlardı. O dönemde Arapların ellerinde metin ve şiirleri inceleyebilecekleri belli kriterler olmamasına rağmen onlardaki edebî zevk Arapların Kur'an-ı Kerim'in güzelliğini anlamalarına yetiyordu. Nitekim Hz. Ömer (ö. 644)'in müslüman oluşu da bu edebî zevk sayesinde olmuştur.³⁴

Bu dönem Kur'an'ın Araplara meydan okuduğu ve Arapların bir benzerini getirmekten aciz kaldıkları dönemdir. En iyi bildikleri ve bilmekle övündükleri belâgat alanında Kur'an'ın onlara meydan okuması ve bu meydan okumaya cevap verememeleri onları Kur'an'ın i'câzının sırrı ve nereden geldiği konusunda düşünmeye sevk etmiştir. Bu düşünce Müslüman âlimlerin "*İ'câzu'l-Kur'an*" adlı eserleri telif etmelerini sağlamıştır. Bu türde yazılan eserler tamamıyla belâgat konularını içermektedir. Kur'an'ın i'câzı karşısında âlimler maden ocağında çalışan maden işçileri gibiydiler. Nasıl ki her madenci gücü nispetinde maden ocağından cevheri toplayabiliyorsa her âlim de ilmi nispetinde Kur'an'ın i'câzından nasibini alıyordu.³⁵

İ'câzu'l-Kur'an tarzında yazılmış olan eserler içerisinde Ferrâ (ö. 207/822)'nin *Me'âni'l-Kur'an*'ı, Ebû Ubeyde Ma'mer b. Müsennâ (ö. 209/824)'nin *Mecâzu'l-Kur'an*'ı ön plana çıkmaktadır.³⁶ Gerek bu eserler gerekse de sonraki dönemlerde yazılan eserlerde Kur'an'ın belâgat konularında zirve olduğu görüşü kabul edilmiştir. Bu kabul nedeniyle ileriki dönemlerde yazılacak belâgat kitaplarında ayet ile delillendirme yoluna gidilmiştir.³⁷ Sonraki dönemlerde de *İ'câzu'l-Kur'an* tarzı eserler yazılmaya devam etmiştir.

³³ el-Mübarek, *el-Mûceẓ*, s. 23; Taşdelen, *Belâgat İlmi ve Tarihi*, s. 227.

³⁴ el-Mübarek, *el-Mûceẓ*, s. 34; Taşdelen, *Belâgat İlmi ve Tarihi*, s. 232.

³⁵ el-Mübarek, *el-Mûceẓ*, s. 38.

³⁶ el-Mübarek, *el-Mûceẓ*, s. 39.

³⁷ Taşdelen, *Belâgat İlmi ve Tarihi*, s. 239.

Belâgat ilimleri, Kur'an'ın îcâzı konusunda yazılan kitaplarla özellikle *Delâilu'l-i'câz* ve *Esrâru'l-belâğa* yazarı Abdulkâhir el-Cürcânî (ö. 471/1078-79) ile zirveye taşınmıştır. Yine bu dönemde yazılan dil ve edebiyat kitaplarında da belâgat konularına çokça yer verilmiştir.

İslâmî dönemde Ka'b b. Züheyr (ö. 632) ve Hassan b. Sâbit (ö. 680) gibi şairler yetişmiştir. İslam dininin etkisiyle bu şairlerin şiirlerinin muhteva itibariyle cahiliye dönemindeki şiirlerden farklılaştığı görülmektedir.

Bu dönemde ön plana çıkan diğer önemli edebi tür hitabetti. Hatiplerin efendisi Hz. Muhammed (sav) idi. Arapçanın inceliklerini bilen ve muhatabına göre konuşan Hz. Muhammed (sav)'in rahle-i tedrisinden geçen Hz. Ebu Bekir (ra), Hz. Ömer (ra) ve Hz. Ali (ra) de hatiplerin ileri gelenleri arasında sayılmaktadır.³⁸ Emeviler döneminde valilik yapan Haccâc (ö. 714) da döneminin önemli hatiplerinden sayılmaktadır.³⁹

1.1.2.3. Belâgat Tarihinde Olgunlaşma ve Parlama Dönemi

Hicri V. asra gelindiğinde belâgat ilimleri olgunluk dönemine ulaşmıştır. Bunda en büyük katkı Abdulkâhir el-Cürcânî'nin *Delâilu'l-i'câz* ve *Esrâru'l-belâğa* isimli eserlerine aittir. Abdulkâhir el-Cürcânî daha önce hiç kaleme alınmamış belâgat ve fesâhat kavramlarına değinmiştir. Zira onun dönemine kadar belâgat ilmi “Beyân İlmi” olarak ifade ediliyordu. Zemahşerî(ö. 538/1144), *el-Keşşâf* isimli eserinde belâgat konularını Kur'an'a uyarlamıştır.⁴⁰

Sekkâkî (ö. 626/1229)'nin “*Miftâhu'l-'ulûm*” ve Kazvinî (ö. 739/1338)'nin *Miftâhu'l-'ulûm*'a yazdığı özet olan “*Telhîsu'l-Miftâh*” adlı eserleri bu dönemin en önemli eserleridir. Bu eserler kendilerinden sonraki dönemleri etkileyen belâgat alanının zirve eserleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.1.2.4. Belâgatte Duraklama ve Gerçek Mecradan Ayrılma Dönemi

Bu dönemde belâgat âlimlerinin misyonu kendilerinden önce yazılan edebî eserlerden belâgat ilmine dair prensipler çıkarmak, bunları kendi anlayış, kültür ve bilgi birikimlerine göre tasnif etmek, daha sonra da bunları detaylandırmak olmuştur. Bu dönemde edebî belâgat yerini nazarî belâgate bırakmıştır. Geçmiş dönemlerde belâgat

³⁸ Dayf, *el-Belâğa*, s. 14.

³⁹ Dayf, *el-Belâğa*, s. 14.

⁴⁰ Taşdelen, *Belâgat İlmi ve Tarihi*, s. 270.

hissedilen, zevk alınan bir sanat iken artık çeşitli kalıplara sokulan ve tariflere dökülen kuru değerlendirmelere dönüşmüştür.⁴¹

1.1.2.5. Telhisler ve Şerhler Dönemi

Sekkâkî'den sonra telhis ve şerhler dönemine giren belâgat ilmi aslında hem şekil hem de muhteva açısından son şeklini almıştır. Bu yüzden takip eden yüzyıllarda yazılan birçok belâgat eserinin belâgat ilmine belirgin bir katkı sağlamadığı ve daha önce yazılan eserlerin muhtevalarını aktarmakla yetindiği ve önemsiz tasniflere yöneldiği görülecektir. Telhis, şerh ve haşiye kısır döngüsü bundan sonraki yüzyıllara hâkim olmuştur. Telhisler ve şerhler vasıtasıyla belâgat kavramları üzerinden netice vermeyecek bir takım kelâmî ve felsefî kalem kavgalarına girilmiştir. Dolayısıyla telhis ve şerhler belâgat ilminin gelişme çağının sona erdiğinin habercisi olmuştur.⁴²

1.1.3. Belâgat İlimleri

İslâmî ilimlerin genelinde olduğu gibi belâgat ilminin de bir ilim olarak ortaya çıkışı bir anda olmamıştır. Hatta denebilir ki müstakil bir ilim olarak en son ortaya çıkan islâmî ilim, belâgattir. Önceleri İ' câzu'l-Kur'an çalışmalarıyla ilk nüvelerini gördüğümüz belâgat ilmi Arap dili çalışmalarının yapılmaya başlamasıyla birlikte sarf ve nahiv ilimleriyle birlikte kendine dil çalışmalarında yer bulmuştur. Kelâmî ve felsefî çalışmalarda da kendine yer bulan belâgat ilmi hicri V. yüzyılda müstakil eserleri olan bir ilim dalı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yüzyılda eserleri, müellifleri, terimleri ve yapılan tasniflerle birlikte belâgat başlı başına bir ilim dalı olarak temâyüz etmiştir.

Belâgat ilmi üç ilme ayrılır. Bunlar;

- 1- Me'ânî İlmi
- 2- Beyân İlmi
- 3- Bedî' İlmi

⁴¹ Taşdelen, *Belâgat İlmi ve Tarihi*, s. 272.

⁴² Taşdelen, *Belâgat İlmi ve Tarihi*, s. 273.

1.1.3.1. Me‘ânî İlmi

Me‘ânî, عَنِ kökünden türemiş olup ilgili olmak, kasdetmek, bir işi itinayla yapmak, sıkıntı çekmek anlamlarına gelmektedir.⁴³ Mânâ kelimesinin çoğuludur. Bir belâgat terimi olarak me‘ânî; sözün muktezâyı hâle yani yer ve zamana uygun olmasına dair kuralları ele alan ilim dalıdır.⁴⁴

Bir ilim dalı olarak me‘ânî; “Sözün yerinde, konuşanın ve muhatabın durumuna uygun olarak ifade edilmesini sağlayan ve cümlelerin dil kuralları çerçevesinde uğradığı değişiklikleri inceleyen ilimdir.” şeklinde de tanımlanmıştır.

Sekkâkî’ye göre me‘ânî; “Cümle terkiplerinin anlamsal özelliklerini ve bu terkiplerle ilgili güzellik ile çirkinlik gibi durumları bilmektir.”⁴⁵ Başka bir ifadeyle me‘ânî; duruma ve yerine göre söz söyleme sanatıdır. Me‘ânî ilmi konusu itibarıyla kelimelerin kazandığı ikincil anlamları inceler.⁴⁶

Bu ilim sözün ortama uygun olmasının usulleri, cümle şekilleri, kullanışları ve nasıl konuşulması gerektiği ile ilgili kaideleri inceler. Bu kaideler zaman ve zemine göre değişiklik arz eder. Her zaman ve her yerde kısa ve öz konuşmak belîğ olmak manasına gelmez. Zeki bir muhatabın leblebiyi anlaması için leb demek kâfi gelirken zeki olmayan birisi için deveye hendek anlatmak yetmez. Me‘ânî ilmine vâkıf olan birisi, belâgatin temeline sahip olduğundan daha zeki olur.⁴⁷

Me‘ânî ilmini ilk defa ortaya çıkaran kişinin kim olduğu bilinmemektedir. Ancak beyân ilminden sonra ortaya çıkan bu alanda ilk defa eser veren Câhız’dır.⁴⁸ Me‘ânî ilminin temel konuları; isnad, müsnedün ileyh, müsned, haber-inşâ, fiilin müteallakları, kasr, fasıl-vasıl, îcâz-itnâb-musâvât olarak ifade edilebilir.⁴⁹

⁴³ el- Ferâhidî, *Kitabul ‘Ayn*, c 3, s. 243.

⁴⁴ el-Kazvinî, *Telhîsu ‘l-Miftâh*, Haz. İlyas Kaplan, Dâru’ş-Şifâ, İstanbul 2017, s. 26; Tahânevî, Muhammed Ali, Tah. Ali Dehrûc, Abdullah el-Hâlidî, Corc ez-Zînâtî, *Keşşâf-u Istulâhâtî ‘l- Funûni ve ‘l- ‘Ulûm*, Mektebetu Lübnan Nâşirun, Lübnan, 1996, c 1, s. 24; Bulut, *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, s. 288.

⁴⁵ es-Sekkâkî, Ebû Yâkub, *Miftâhu ‘l- ‘ulûm Belâgat*, Trc. Haz. Zekeriya Çelik, Litera Yayıncılık, İstanbul 2017, s. 47.

⁴⁶ Alp, Musa ve vd, *Belâgat İlimleri (Kuran Ayetlerinden Örnekler)*, Ankara 2017, Meânî Bölümü s. 1.

⁴⁷ Ertuğrul, Osman, “Belâgatte Meânî İlmi” *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Nisan 2015, sayı 5, s. 157.

⁴⁸ Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 227.

⁴⁹ Şarlat, Mehmet Sıddık, “Klasik Eserlerde Meânî İlmi” *Batman Akademi Dergisi*, Haziran 2021, c. 5 sayı 1, s. 118-149; Bulut, *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, s. 288.

1.1.3.2. Beyân İlmi

Beyân ilmi, belâgat ilmini alt ilimlerindenidir. Mahmud el-Antâkî'ye ait *Risâletü'l-isti'âre* adlı eser, bu ilmin konuları hakkında yazılmıştır. Bir manayı farklı yollarla ifade etmeye yarayan bu ilim hakkındaki ayrıntılı bilgilere çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde yer verilecektir.

1.1.3.3. Bedî' İlmi

Bedî' kelimesi بَدِيع fiilinden فَعِيل kalıbında yapılan mübâlağa kipi olup sözlükte örneksiz ve benzersiz yaratan ve icat eden manasına gelmektedir.⁵⁰ Bir şeyin ilki anlamına gelen bid' ve dine sonradan eklenen şey anlamına gelen bid'at kelimeleri de bu kökten türemiştir.⁵¹ Kur'an-ı Kerim'de bedî' kelimesine rastlamaktayız.

Kur'an'da “بَدِيعُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ...”

“O, gökleri ve yeri örneksiz yaratandır.”⁵² Ayetinde bedî' kelimesi eşsiz, örneksiz ve benzersiz anlamlarında kullanılmıştır.

Bir belâgat terimi olarak bedî' ilmi; Muktezâyı hale uygun olan sözlerin lafız bakımından kusursuz, mana yönünden makul ve aynı zamanda bir ahenge sahip olmasının usul ve kaidelerini inceleyen ilimdir.⁵³

Bedî' ilmi; “Kelamın lafız ve manalarının güzelleştirme yollarına ait bilgileri inceleyen bir ilimdir.” şeklinde de ifade edilmiştir.

Sözün belîğ olması, yani belâgat ilmine göre değerli olması için bedî'î sanatların o sözde bulunması gerekmez. Bedî' 'de konu edilen ifade ve üslup özellikleri ancak belîğ bir söze güzellik katar. Belâgatçe değerli olmayan bir sözü bedî' 'e ait sanatlar ile süslemek ise güzel olmayan bir yüzü makyaj ile güzelleştirmeye çalışmak gibidir.⁵⁴

Bedî' ilmi ilk olarak şair Halife İbnu'l-Mu'tez (ö. 296/908)'in “*Kitâbu'l-Bedî'*” isimli eserinde müstakil bir ilim dalı olarak ele alınmıştır. İbnu'l-Mu'tez bu eserinde bedî' sanatını beş başlık altında inceler. Bunların başında isti'âre gelir. Günümüzde bedî' ilmi içerisinde zikredilen sanatları Kur'an'dan, hadisten ve Arap şiirinden örneklerle açıklar.⁵⁵

⁵⁰ el- Ferâhidî, *Kitabul 'Ayn*, c. 1, s. 121; Bolelli, *Belâgat Arap Edebiyatı*, s. 405.

⁵¹ el- Ferâhidî, *Kitabul 'Ayn*, c. 1, s. 176.

⁵² el-Bakara 2/117.

⁵³ el-Kazvinî, *Telhîsu'l-Miftâh*, s. 342; Tahânevî, *Keşşâf-u Istılâhâtü'l- Funûni ve'l-Ulûm*, c. 1, s. 27; Bolelli, *Belâgat Arap Edebiyatı*, s. 405.

⁵⁴ Saraç, Mehmet Ali Yekta, *Klasik Edebiyat Bilgisi*, Gökkuşbu Yayınları, 16. Baskı, İstanbul 2019, s. 154-155.

⁵⁵ Bkz. İbnu'l-Mu'tez, Abul Abbas Abdullah, *Kitâbu'l-Bedî'*, Şerh ve Tahkik İrfan Matarcı, Müessesetu'l-Kutubi's-Sekâfiyye, Beyrut 2012, Mukaddime bölümü.

İbnu'l-Mu'tez'den sonra Kudâme b. Câfer (ö. 337) “*Nakdu's-şî'r*” adlı eserinde bedî' ilmindeki sanatlardan bahsetmiştir.⁵⁶ Hicri VII. ve VIII. asırdan itibaren bedî' ilmi belâgat kitaplarının me'ânî ve beyândan sonra üçüncü bölümü olarak yerini almıştır.⁵⁷

Bedî' ilmindeki ifadeyi güzelleştirme çabalarının bir kısmı manayı güzelleştirmeyi hedeflerken diğer kısmı da lafzı güzelleştirmeyi hedef edinmektedir.⁵⁸ Bunlardan manayı güzelleştirmeyi hedefleyen sanatlara el-muhassinât el-ma'neviyye; lafzı güzelleştirmeyi hedefleyen sanatlara da el-muhassinât el-lafziyye denir.

Tevriye, tıbâk, mukâbele, mürââtü'n-nazar, istihdâm, cem', tefrîk, taksîm, hüsn-ü ta'lîl, i'tilâf, üslûbu'l-hakîm, hüsn-ü ibtidâ, hüsn-ü intihâ vs. manayı güzelleştiren sanatlardandır.

Cinâs, iktibâs, akd, tazmîn, secî' ve reddü'l-acuz ale's-sadr vs. lafzı güzelleştiren sanatlara örnek olarak verilebilir.

1.2. Beyân İlmi

Beyân بَيَان kökünden türemiş olup sözlükte ayrı olmak, bir arada olmak, fasih olmak anlamlarına gelmektedir. رَجُلٌ بَيِّنٌ ifadesi fasih konuşan adam anlamında kullanılmaktadır.⁵⁹ Yine ortaya koymak, açık-seçik olmak, açıklamak ve anlaşılır hale getirmek gibi anlamlara gelmektedir.

Bir terim olarak beyân; bir manayı farklı söz ve usullerle anlatmayı öğreten, belirli usul ve kuralları olan bir ilimdir.⁶⁰

Sekkâkî beyân ilmini “Tek bir manayı, bu manaya delâletinin açıklığı daha fazla ya da daha düşük olan değişik üsluplarla ifade etmeyi bilmektir.”⁶¹ şeklinde tanımlamaktadır. Bir sözün öncelikle yer ve zamana uygun bir şekilde, ikinci olarak da etkili bir yolla söylenmesi gerekir. Bunlardan birincisi me'ânî ilminin, ikincisi ise beyân ilminin konusudur. Bu ilim sayesinde mana değişik yollarla ifade edilebilir.

⁵⁶ Alp, *Belâgat İlimleri*, Bedî' Bölümü s. 1.

⁵⁷ Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 8; Bulut, *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, s. 41;

Hacımüftüoğlu, Nasrullah, “Bedî'”, DİA, <https://islamansiklopedisi.org.tr/bedi> (06.02.2024).

⁵⁸ es-Suyûtî, *Şerhu Ukûdi'l-Cumân*, s. 241.

⁵⁹ el-Ferâhidî, *Kitabul 'Ayn*, c. 1, s. 176.

⁶⁰ el-Kazvinî, *el-Îzâh fî Ulûmi'l-Belâğa*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2003, s. 163; el-Kazvinî, *Telhîsu'l-Miftâh*, s. 248; el-Tahânevî, *Keşşâf-u Istilâhâtî'l-Funûni ve'l-Ulûm*, c. 1, s. 24; Bolelli, *Belâgat Arap Edebiyatı*, s. 33.

⁶¹ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm Belâgat*, s. 50.

Bir maksat, kelimeleri gerçek anlamında kullanmak suretiyle ifade edilebileceği gibi, gerçek anlamının dışında kullanmakla da dile getirilebilir. Bunun yanında benzetmeler yapılarak da duygu ve düşünceler ifade edilebilir. Beyân ilmi, bunlar arasında yer ve zamana uygun bir şekilde en etkili yolun seçilmesini sağlar.⁶²

Beyân ilminin konularına eserinde ilk defa yer veren kişi Ebû Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ' (ö. 209/824?) dır.⁶³ Beyân kelimesini terim anlamına en yakın şekilde kullanan ilk kişi Câhız'dır. Onu ilk defa müstakil bir ilim olarak ele alan Ebû Mansur es-Seâlibî' (ö. 429/1038) dir.⁶⁴ Abdülkadir el-Cürcânî ve Zemahşerî tarafından bütün tafsilatıyla birlikte incelenmiş, Sekkâkî ile birlikte de sınırları belirlenmiştir.⁶⁵

Beyân ilminin temel konuları; teşbîh, mecâz ve kinâyedir. Bunun yanı sıra beyân ilmi bir kelimenin gerçek anlamda kullanılması demek olan hakikatle ilgilenmez. Ancak mecazı anlamak için hakikati anlamak gerekir. Bu sebeple hakikat de beyân ilminin konuları arasında yer alır.⁶⁶

Çalışmamızın temelini teşkil eden Mahmûd el-Antâkî'ye ait *Risâletü'l-isti'âre* isimli risâle beyân ilminin konularına dair yazılmış bir eserdir.

1.3. Beyân İlminde 'Alâka Kavramı

Mecazların oluşumuyla ilgili olarak kabul görmüş teoriye göre diller ister insanlar tarafından ister ilahi bildirim neticesinde ortaya konulmuş olsun ilk önce nesne ve olaylar gerçek manalarıyla ifadelendirilmiştir. Sonraki dönemlerde insanlar bazı nesne ve olaylarda üstün vasıflar gözlemiş, bunlarla kendilerine benzeyen, fakat daha zayıf niteliğe sahip bulunan diğerleri arasında ilgiler/'alâkalar kurmuştur.⁶⁷ İşte bu 'alâkalar mecazın asıl unsurunu oluşturur. Zira bu 'alâkalar olmadan iki anlam arasında herhangi bir bağ kurulamaz.

⁶² Bulut, *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, s. 46.

⁶³ Alp, *Belâgat İlimleri*, Beyân Bölümü s. 1.

⁶⁴ Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 15.

⁶⁵ Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi*, s. 98.

⁶⁶ Bulut, *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, s. 46.

⁶⁷ Durmuş, İsmail, "Mecâz", DİA, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mecaz> (06.02.2024).

1.3.1. Beyân İlminde ‘Alâka’nın Tanımı

‘Alâka, عَلَقَ kökünden türemiş olup sözlükte donmuş kan parçası, bağlı olma, âşık olmak, asılı olmak, anlamlarına gelmektedir.⁶⁸

Terim olarak hakiki ve mecazî mana arasındaki bağıdır. ‘Alâkası benzerlik olan mecazlar isti‘âre olurken, benzerlik dışında ‘alâkası olanlar ise mecâz-ı mürsel olur.⁶⁹

"فُلَانٌ يَتَكَلَّمُ بِالذُّرْرِ" "Falân adam incilerle konuşuyor." Sözünde fasih kelimeler manasında kullanılan (الذُّرُّ) aslında, gerçek inciler için vaz edilmiş, sonra fasih kelimeler ile inciler arasındaki güzellik ilişkisinden dolayı fasih kelimeler anlamında kullanılmıştır.⁷⁰ Bu örnekte kelimeler ve inciler arasında benzerlik ‘alâkası kurularak isti‘âre yapılmıştır. Hakiki anlamı anlaşılmasına engel olan karine ise يَتَكَلَّمُ/konuşuyor fiilidir. Çünkü konuşma eylemi incilerle değil kelimelerle yapılır.

Talae’l-Bedru olarak meşhur olan şiirde/ezgide

“طَلَعَ الْبَدْرُ عَلَيْنَا مِنْ ثَنِيَّاتِ الْوَدَاعِ” “Vedâ tepelerinden üzerimize dolunay doğdu.”

İfadesindeki “Dolunay” ile mecâzî olarak Hz. Muhammed (sav) kastedilmektedir.⁷¹ Bu örnekte de Hz. Muhammed (sav)’in Medine’ye teşrifi, dolunayın gece gökyüzünde belirlediği esnadaki güzelliği ile ilişkilendirilerek arada bir benzerlik ‘alâkası kurularak isti‘âre yapılmıştır. Hakiki manayı anlamaya engel olan karine ise veda tepeleridir. Çünkü dolunay veda tepelerinin ardından değil gökyüzünde doğar.

Mecazın tüm çeşitlerinde ‘alâka bulunmak zorundadır. Zira hakiki anlam ile mecâzî anlamı birbirine bağlayan şey ‘alâkadır. ‘Alâka, isti‘âre’de ve mecâz-ı mürselde ‘alâka olarak iki şekilde incelenmektedir.

1.3.2. İsti‘ârede ‘Alâka

İsti‘âre sözlükte bir şeyi kaldırmak ve onu bir yerden alıp başka bir yere koymak veya bir şeyden faydalanmak üzere onu birisinden ödünç olarak istemektir.

Beyân ilmi terimi olarak isti‘âre; hakiki mana ile mecâzî mana arasındaki benzerlikten dolayı bir kelimenin manasını geçici olarak alıp başka bir kelime için kullanmaktır. Ayrıca bunda hakiki manayı kastetmeye engel olan bir karînenin bulunması gerekir.⁷²

⁶⁸ el- Ferâhidî, *Kitabul ‘Ayn*, c. 3, s. 217.

⁶⁹ Bulut, *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, s. 35; Akdemir, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, s. 230.

⁷⁰ Bolelli, *Belâgat Arap Edebiyatı*, s. 83.

⁷¹ Bolelli, *Belâgat Arap Edebiyatı*, s. 84.

⁷² Bolelli, *Belâgat Arap Edebiyatı*, s. 90.

İsti`âre; ‘alâkası teşbih olan mecazdır. Teşbihe dayanması sebebiyle benzeyen ve benzetilenden birisinin söylenmediği teşbih şeklinde de tarif edilir.<sup>73</sup> Dolayısıyla hangi tür isti`âre yapılırsa yapılsın benzeyen ile benzetilen arasındaki ‘alâka her zaman benzerliktir.

İsti`âreli bir ifade yerinde kullanıldığında hem maksadı açıkça söylemekten hem de teşbihten daha etkili olup ifadeye edebî bir güzellik katar. Ayrıca muhâtabın hayal gücünün gelişmesine de katkı sağlar. İsti`âreyle soyut şeyler, duygu ve düşünceler somutlaştırılarak manaya kuvvet katılmış olur. Belâgat âlimleri isti`âreyi bir mecaz türü olarak kabul ederler.⁷⁴

رَأَيْتُ أَسَدًا يُقَاتِلُ فِي الْحَرْبِ

“Harpte savaşan bir aslan gördüm.” cümlesinde aslan gerçek anlamı olan yırtıcı hayvanın dışında bir anlamda kullanılmıştır. Bu örnekte aslan, cesur adam anlamında kullanılmıştır. Benzetme edatı ve benzetme yönü hazfedilmiş sadece müşebbehun bih olan “أَسَدٌ” kullanılarak isti`âre yapılmıştır. Bu isti`ârede karine, savaşma eylemidir. Çünkü yırtıcı hayvan olan aslan savaşmaz. Cesur kimse savaşır. Bu nedenle cesur kimse aslana benzetilmiştir. Aslan ile cesur kimse arasındaki ‘alâka benzerlik ‘alâkasıdır. İsti`ârede benzerlik ne kadar kuvvetli olursa isti`âre o kadar güzel kabul edilir.⁷⁵

İsti`ârenin beş unsuru vardır.

- Müsteâr minh: Kendisinden mana ödünç alınan
- Müsteâr leh: Kendisine mana ödünç verilen
- Müsteâr: Ödünç alınan lafız veya terkip
- Câmi/Müşâbehet ‘alâkası: İki mana arasındaki ilgi, yani benzetme yönü
- Karîne-i Mânia: Gerçek mananın anlaşılmasına engel olan ipucu.

İsti`ârenin birçok çeşidi vardır. Asliyye, mekniyye, muraşşaha, musarraha, mutlaka, tahkikiyye, tahyîliyye, mücerrede, tasrîhiyye, tebeiyye, temsîliyye isti`ârenin en çok bilinen çeşitleridir.

⁷³ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-‘ulûm*, s. 369.

⁷⁴ Bulut, *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, s. 190.

⁷⁵ el-Kazvinî, *el-Îzâh*, s. 163.

1.3.3. Mecâz-ı Mürselde ‘Alâka

‘Alâkası müşâbehetin dışında bir şey olan ve esas manasının dışında kullanılan kelimedir. Mecâz-ı mürselde hakiki mananın kastedilmesine engel olan lafzî veya hâlî bir karîne bulunur. Mecâz-ı mürseli meydana getiren ‘alâkaların sayısı çoktur.⁷⁶

Mecâz-ı mürsel; “Kelimenin karîne yardımıyla aslî manasından alınıp aralarındaki bir mülâhazadan ve de bir çeşit ‘alâkadan dolayı başka bir manaya nakledilmesidir.” şeklinde de ifade edilmiştir. Mesela aralarındaki bir ‘alâkadan dolayı “El” kelimesiyle “Nimet” in kastedilmesi gibi. Çünkü nimet elden çıkar ve el vasıtasıyla sahibine ulaşır. Aynı şekilde bu kelimeyle “Kudret” manası da kastedilebilir. Çünkü kudretin varlığı en çok el vasıtasıyla gün yüzüne çıkar.⁷⁷

Bu tür mecâzın mürsel olarak isimlendirilmesinin sebebi; ‘alâkalarının belirlenmemiş olmasındandır. Mecâzı, isti ‘âre ve mecâz-ı mürsel olarak ilk defa ayıran Sekkâkî’den önce de ‘alâkalarını sıralayıp mecâz-ı mürsele örnekler veren dil âlimleri vardır. Fakat mecâzı, isti ‘âre ve mecâz-ı mürsel olarak ilk defa ayıran Sekkâkî’dir.⁷⁸ İsti ‘ârede ‘alâka benzerliktir, bellidir ve tektir. Bu mecâz türünde ise ‘alâka sayıları sınırsızdır. Bu nedenle de mecâzın bu türü mecâz-ı mürsel olarak isimlendirilmiştir.⁷⁹

Mecâz-ı mürselin hakiki anlatımdan çok daha fazla bir ifade gücüne sahip olduğunu söyleyebiliriz. Az sözle çok şey anlatmak, söze çekicilik kazandırmak amacıyla mübalağa yapmak ifade gücünü ve sözün güzelliğini arttıran güzelliklerdendir.⁸⁰

Mecâz-ı mürselde hakiki manadan mecâzî manaya geçerken bu iki mana arasında bir ‘alâkanın olması gerekmektedir. Bu ‘alâka sayesinde insan zihni hakiki anlamdan mecâzî anlama geçişi sağlar. Yani bir kitabı göstererek aslan denmez. Çünkü kitap ile aslan arasında herhangi bir bağ yoktur. Bu nedenle toplumdan topluma veya dilden dile kabul gören ‘alâkalar sayesinde hakiki mana ile mecâzî mana arasında geçiş yapılır.

Bazı dil âlimleri ‘alâkaları genel ve özel ‘alâkalar olmak üzere ikiye ayırmıştır.⁸¹ Bu ayırımı yapan âlimler genel ve özel ‘alâkaların sayısında ve tasnifinde ihtilaf etmişlerdir. Yine Mahmûd el-Antâkî gibi bazı âlimler de ‘alâkaların hepsini tasnife tabi

⁷⁶ Bolelli, *Belâgat Arap Edebiyatı*, s. 144.

⁷⁷ es-Sekkâkî, *Telhîsu’l-Miftâh*, s. 419.

⁷⁸ Dr. Ahmet Hindâvî Abdulgâffâr Hilal, *el-Mecâz el-Mürsel fî Lisani’l-Arab li İbn-i Manzûr*, 1. Baskı, 1994, s. 33.

⁷⁹ es-Sekkâkî, *Telhîsu’l-Miftâh*, s. 294.

⁸⁰ Kablan, Süleyman, *Arap Dili ve Belâgatında Mecâz-ı Mürsel ve ‘alâkaları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2006, s. 30-31.

⁸¹ Bu konudaki tartışmalar için bkz Tala, Murat, “Mecaz Problemi Olarak ‘Alâka: Antâkî’nin el-‘Alâka’sı Bağlamında Bir Bakış”, *Marife*, c. 19, sayı 2, 2019, s. 662-680.

tutmaksızın sıralamışlardır. İki durumda da ‘alâkaların sayısında ihtilaf olmuştur. Kazvinî sekiz, Sekkâkî dokuz, İbn Esir (ö. 637/1239) on dört, Suyuti (ö. 911/1505) yirmi adet ‘alâka zikretmiştir.⁸²

Belâgat ve usul âlimlerinin ‘alâkaya bakışları benzerlik arz eder. Lüğavî mecazın ‘alâkaları semâîdir. Mecâzların ‘alâkaları belli bir sayı ile sınırlandırılmaz.⁸³

1.3.4. Mahmûd el-Antâkî'nin ‘Alâka Tasnîfi

Mahmûd el-Antâkî'nin çalışmamıza konu olan eseri *Risâletü'l-isti'âre* özet olarak hazırlanmış bir belâgat eseridir. Müellif selef âlimlerinde olduğu gibi mecâzı önce mecâz-ı aklî ve mecâz-ı luğavî olmak üzere ikiye ayırmıştır. Daha sonra mecâz-ı luğavîyi isti'âre ve mecâz-ı mürsel olarak iki kısımda incelemiştir. Eserin ilk bölümünde giriş faslından sonra mecâz-ı luğavî'nin ‘alâkaları ile ilgili bilgiler verdikten sonra eserinin kalan bölümünü isti'âre ve çeşitlerine ayırmıştır. Müellif mecâz-ı luğavînin ikinci kısmı olan mecâz-ı mürselin ‘alâkalarını sıralar ve bunları birer cümle ile izah ettikten sonra gerekli gördüğü yerde bu ‘alâkalarla ilgili birer örnek verir. Örneklerini ayet, hadis ve şiirle destekler.

İsti'ârenin ‘alâkasının müşâbehet olduğunun belirten müellif daha sonra isti'ârenin çeşitleri hakkında selef âlimlerinin ittifak ve ihtilaf ettikleri noktaları açıklamıştır. Eserin son bölümünde kinaye konusuna kısaca değinmiştir.

Mahmûd el-Antâkî'ye göre mecaz-ı luğavînin ‘alâka sayısı 28 (yirmi sekiz)'dir. Bunlardan müşâbehet isti'ârenin ‘alâkası diğer 27 (yirmi yedi) tanesi mecâz-ı mürselin ‘alâkalarıdır.

1-Müşâbehet (isti'ârenin ‘alâkasıdır.), 2- Masdariyyet, 3- Mazhariyyet, 4- Mücâveret 5- Cüziyyet, 6- Külliyyet, 7- Sebebiyyet, 8- Müsebbebiyyet, 9- Kevn, 10- Evvel, 11- Mahalliyyet, 12- Hâliyyet, 13- Âliyyet, 14- İtlak, 15- Takyîd, 16- Umûm, 17- Husûs, 18- Kuvvet, 19- Lâzımiyyet, 20- Melzûmiyyet, 21- ‘İlîyyet, 22- Ma'luliyyet, 23- Mûte'allıkiyyet, 24- Mûteallakiyyet, 25- Şartıyyet, 26- Maşrûtiyyet, 27- Dâliyyet, 28- Medlûliyyet.⁸⁴

⁸² Kablan, *Arap Dili ve Belâgatında Mecâz-ı Mürsel ve ‘Alâkaları*, s. 37.

⁸³ Tala, “Mecaz Problemi Olarak ‘Alâka” s. 678.

⁸⁴ Bkz. Tezimizin Tahkiki Metin bölümü ve tercümesi.

İKİNCİ BÖLÜM

MAHMÛD EL-ANTÂKÎ VE RİSÂLETÜ'L-İSTİ'ÂRE ADLI ESERİ

Mahmûd el-Antâkî, 18. Yüzyılda Antakya-Halep bölgesinde yaşamış bir âlimdir. Hakkında çok az bilgiye sahip olduğumuz müellifin hayatından bahseden sınırlı sayıdaki eserde Halep'te müderrislik yaptığı ve belâğatin beyân ilminin konularından olan isti'âre ve mecâz konularını ele alan bir eseri olduğu ifade edilmektedir. Suriye'de 2011 yılında başlayan iç savaş müellifin hayatı, ders okuttuğu medreseler, mezarı ve eserleri konusunda yerinde ve ayrıntılı araştırma yapmayı imkânsız hale getirmiştir.

Kaynaklarda Mahmûd el-Antâkî'ye nispet edilen bir eser bulunmaktadır. Bu eser, çalışmamızda tahkik etmeye çalıştığımız *Risâletü'l-isti'âre* adlı eserdir. Eserle ilgili yapılan literatür çalışmasında birbirine benzeyen farklı isimlerle kaydedildiği görülmektedir. İlerleyen dönemlerde bu eser, içerdiği konular itibariyle medrese geleneğinde “*Metnu'l- 'alâka*” olarak isimlendirilmiştir. Bu eserin Mahmûd el-Antâkî'ye aidiyeti konusunda herhangi bir ihtilaf bulunmamaktadır.

Risâletü'l-isti'âre, beyân ilminin konuları olan isti'âre, mecâz, 'alâka ve kinâye konularından bahsetmektedir. Müellif bu konuları ele alırken belâgat âlimlerinin ihtilaf ettikleri konulara da yer vermiştir.

Ülkemizin farklı illerindeki kütüphanelerde çok sayıda yazma nüshalarına rastladığımız bu eser üzerine birçok şerh ve hâşiye yazılmıştır. Medreselerde temel belâgat eseri olarak okutulmuş ve ilim ehlinin iltifatına mazhar olmuştur. Yukarıda zikredilen özellikler eserin belâgat ilmindeki yeri ve önemini ortaya koymaktadır.

Mahmûd el-Antâkî eserinde belâgat ilminde beslendiği âlimlerin isimlerini zikretmektedir. Bunların başlıcaları Zemahşerî, Sekkâkî ve Hatîb el-Kazvinî'dir. Bu isimler belâgat ilminin önde gelen isimleridir. Buradan hareketle müellifin belâgat ilmine vâkıf olduğu ve müellifin bu risâleyi kaleme alırken ciddi kaynaklardan beslendiği söylenebilir.

2.1. Mahmûd el-Antâkî

Günümüzden dört asır önce yaşamış Mahmûd el-Antâkî'nin hayatı ve eserleri hakkında elimizde yeterli bilgi bulunmamaktadır. Antâkî mahlasından hareketle Antakya'da dünyaya geldiğini düşündüğümüz müellif, Halep'te yaşamış ve bu şehirde ders vermiştir. Devlet kademelerinde yüksek mevkilerde resmî bir görevde bulunmamış

olması, meşhur hocalardan ders almamış olması veya meşhur bir talebe yetiştirmemiş olması gibi nedenlerden dolayı müelliflerin dikkatini çekmemiş olduğunu düşünmekteyiz.

Bildiğimiz tek eseri olan *Risâletü'l-isti'âre*'nin tanınırlığının müellifin tanınırlığından çok daha fazla olduğunu söyleyebiliriz.

2.1.1. Mahmûd el-Antâkî'nin Hayatı

Mahmûd el-Antâkî'nin hayatı hakkında kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamaktadır. Doğum tarihi net olarak bilinmemekle birlikte müellifin hayatı hakkında bilgi veren sınırlı sayıda eserde vefatının 1160/1747 olarak kaydedildiği görülmektedir. Vefat tarihi konusunda herhangi bir ihtilaf bulunmamaktadır. “*Mu'cemu'l-müellifin*” adlı eserin yazarı Ömer Rıza Kehhâle (1905-1987) müellifin tam adının Mahmûd b. Abdillâh el-Antâkî olduğunu ifade etmektedir. Yine aynı eserde müellifin Halep'e gittiği, orada ders verdiği, Halep'te vefat ettiği ve hakikat, mecâz ve kinayeye dair *Risâletü'l-isti'âre*⁸⁵ isimli eseri olduğunu ifade edilmektedir.⁸⁶

Muhammed Râğıb et-Tabbâh, (1876-1951) Halep tarihini konu edinen “*A'lâmu'nubelâ*” adlı eserinde dönemin Halep sorumlusu Osman Paşa'nın inşa etmiş olduğu Vezir Osman Paşa Külliyesi bünyesinde bulunan medreseye Antepli Tatar Efendi'nin istifa etmesi üzerine Allâme Antakyalı Mahmûd Efendi'nin müderris olarak getirildiğini ifade etmektedir.⁸⁷

2.1.2. Mahmûd el-Antâkî'nin Eserleri

Kaynaklarda hayatı ve ilmi kişiliği ile ilgili yeterince bilgiye ulaşamadığımız Mahmûd el-Antâkî'ye ait tek bir eserden söz edilmektedir. Bu eser çalışmamıza da konu olan *Risâletü'l-isti'âre* isimli eseridir.

2.1.2.1. Risâletü'l-İsti'âre

Mahmûd el-Antâkî'nin *Risâletü'l-isti'âre* adlı eseri toplam yedi varaktan oluşmaktadır. Eserin hacminden ve konuları özet olarak vermesinden ve müellifin

⁸⁵ Günümüzde bu eser “*Metnu'l-'Alâka*” ismiyle şöhret bulmuştur.

⁸⁶ Kehhâle, Ömer Rıza, *Mu'cemu'l-müellifin*, Terâcim Musannifî el-Kutubi'l-Arabiyye, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 1993 s. 815; İsmail Paşa, Bağdatlı, *İzâhu'l-meknûn fi'z-zeyli alâ Keşfi'z-Zunûn*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabi, Beyrut, c. 1 s. 558.

⁸⁷ et-Tabbâh, Muhammed Râğıb, *A'lâmu'nubela bitârihi Halep eş-Şehbâ*, Dâru'l-Kalem el-Halebî, Halep, c. 3, s. 259; Ferlibaş, Meral Bayrak, “Halep'te 18. Yüzyıla ait Bir Vakıf Örneği Vezir Osman Paşa Külliyesi” *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 22, İstanbul 2010, s. 27-84.

müderriş oluşundan hareketle eserin bir ders kitabı olarak yazıldığı anlaşılmaktadır. Eserde beyân ilminin konularına değinen müellif selef ulemanın mecâz, isti 'âre, 'alâkanın çeşitleri ve kinâye konularındaki görüşlerine yer verilmiştir. Müellif eserde 10 (on) yerde ayetle, 4 (dört) yerde şiirle, 1 (bir) yerde de hadisle istişhâd yoluna gitmiştir. Çok sayıda yazma nüshasına ulaştığımız eser üzerine birçok şerh ve hâşiye yazılmıştır.

2.2. Risâletü'l-İsti 'âre

Risâletü'l-isti 'âre, nâmı müellifin adının önüne geçmiş bir eserdir. Yazıldığı dönem olan 18. yüzyıldan günümüze kadar medreselerde okutulan bu eser, Ali Kuşçu⁸⁸ ve es-Semerkandî gibi meşhur müelliflerin benzer konularda yazmış oldukları eserler kadar meşhur olmuştur. Nitekim tahkik nüshaları için yaptığımız literatür taramasında Türkiye'nin çeşitli kütüphanelerinde çok sayıda nüshasına rastlamış olmamız bunun en önemli kanıtıdır. Yine üzerine birçok şerh ve hâşiyenin yazılmış olması da bunun ispatlar mahiyettedir.

2.2.1. Risâletü'l-İsti 'âre'nin Konuları

Mahmûd el-Antâkî'nin yazdığı bu eseri konuları itibariyle üç bölüme ayırmak mümkündür. Bunlardan birincisi isti 'âre ve mecâz-ı mürseldeki 'alâkalar ikincisi isti 'âre çeşitleri ve dil âlimlerinin bu konudaki görüşleri üçüncüsü kinâyedir. Bu bölümlerde müellif ilgili konuları açıklamış ve bu konulara ayet, hadis ve şiirlerden deliller getirmiştir. İsti 'âre ve 'alâka konularına geniş yer ayıran müellif kinâye konusuna çok az yer vermiştir.

Hamdele ve Salvele ile eserine başlayan müellif birinci bölüm olarak ifade ettiğimiz kısımda muradı eda etmenin üç yolu olduğunu ifade etmiştir. Bunlar hakikat, mecâz ve kinâye'dir. Hakikat konusunda herhangi bir açıklama getirmeyen müellif mecâz ve mecâz konusunda bilinmesi gereken 'alâka ve karîne konularına değinmiştir. 'alâkaların küllî ve cüz'î 'alâkalar şeklinde ikiye ayrıldığını ifade ettikten sonra mecâz-ı mürselin 'alâkalarına yer vermiştir. Mahmûd el-Antâkî'nin 'alâka tasnifine göre mecâzın yirmi sekiz 'alâkası vardır. Bunlardan müşâbehet isti 'ârenin 'alâkası iken eserde diğer 'alâkalar mecâz-ı mürselin 'alâkaları olarak ifade edilmiştir. Usul âlimlerinin 'alâka tasnifinin dokuz olduğunu belirttikten sonra bunları tek tek sıralamıştır.

⁸⁸ Ali Kuşçu'nun Arap diline katkıları için bkz. Alp, Musa, *Ali Kuşçu ve Arap Dil Bilimleri Vaz' ve İştikâk (Doktora Tezi)*, Adana, 2017.

İkinci bölümde müellif isti'âre konusuna geniş yer ayırmıştır. Bu bölümde isti'ârenin çeşitlerinden olan musarraha, mekniyye, tahyîliyye ve tahkikiyyeyi açıklamıştır. Mahmûd el-Antâkî, İsti'âre konusunda cumhurun görüşlerini ifade ettikten sonra Arap belâgatının köşe taşlarından olan Sekkâkî, Kazvinî, Hatîb ve Zemahşerî'nin cumhurla birleştiği ve cumhurdan ayrıldığı noktaları delilleriyle açıklamıştır.

Yine bu bölümde Keşşâf yazarı Zemahşerî'nin kinâyede bazen hakiki anlamın kastedilemeyeceğine dair görüşüne yer vermiştir. Mecâzın; mecâz-ı luğavî, mecâz-ı aklî, el-mecâz bi'z-ziyâde ve el-mecâz bi'n-nuksan şeklinde de ayrıma tabi tutulduğunu ifade etmiştir.

Eserin son bölümü olan üçüncü bölümünde ise kinâye konusuna kısaca değinen Mahmûd el-Antâkî kinâyeyi zâtta, sıfatta ve nispette kinâye olarak üçe ayırmış ve kinâye çeşitleriyle ilgili örnekler vermiştir.

2.2.2. Risâletü'l-İsti'âre'nin Belâgat İlmindeki Yeri

Risâletü'l-isti'âre 18. yüzyılda Mahmûd el-Antâkî tarafından kaleme alınmış bir eserdir. Bu eser beyân ilmi içerisinde kabul edilen hakikat, mecâz ve kinâye konularını içermektedir. Osmanlı medreselerinde eserin ezberlenmesi, bir hoca eşliğinde okunması ve hoca tarafından şerh edilmesi geleneği yaygındı. Elimizde yazılış amacına dair bir bilgi olmamakla birlikte çalışmamıza konu olan eserin özet bir eser olarak kaleme alınmış olması ve müellifinin müderris olmasından dolayı Mahmûd el-Antâkî tarafından ders kitabı olarak kaleme alındığını ve bu eseri Halep'te müderris iken talebelerine okuttuğunu düşünmekteyiz.

Müellif Mahmûd el-Antâkî'nin hayatına dair bulduğumuz bilgilerde eserin ismi Risâletü'l-isti'âre olarak zikredilmekte olduğunu görmekteyiz. Yine bu eserle ilgili yapılan şerhlerde “Şerhu Risâleti'l-İsti'âre” isminin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir.

Çalışmamız esnâsında es-Semerkandî'nin *Risâletü'l-isti'âre*⁸⁹, Ali Kuşçu'nun *Risâletü'l-isti'âre (ve'l-mecaz)*⁹⁰ isimli eserleri gibi benzer konuları ele alan ve benzer isimlerle anılan eserler tespit edilmiştir. İsim ve konu benzerliğinden dolayı gerek yukarıda zikrettiğimiz eserler gerekse de Mahmûd el-Antâkî'nin eseriyle ilgili yazılan şerh ve hâşiyelerde ciddi bir karmaşa olduğu görülmektedir. Bundan dolayı yakın zamanda yazılan eserlerde ve Mahmûd el-Antâkî'nin çalışmamıza konu olan bu risâlesi

⁸⁹ Yazma Eserler Kütüphanesi, 06 Mil Yz FB 89/2.

⁹⁰ Yazma Eserler Kütüphanesi, 06 Mil Yz A 301/2.

üzerine yapılan çalışmalarda içerisinde barındırdığı konular da dikkate alınarak eserin isminin “*Metnu’l- ‘alâka*” olarak isimlendirildiği görülmektedir.

Risâletü’l-isti ‘âre’nin Türkiye’nin farklı illerindeki kütüphanelerde birçok nüshasının olması, üzerine birçok şerh ve hâşiye yazılması, yazıldığı tarihten günümüze kadar medreselerde okutulan bir eser olması ilim ehli tarafından kabul gördüğü gerçeğini ortaya koymaktadır.

2.2.3. Risâletü’l-İsti ‘âre’nin Mahmûd el-Antâkî’ye Âidiyeti

Risâletü’l-isti ‘âre’nin Mahmûd el-Antâkî’ye aidiyeti konusunda herhangi bir ihtilaf bulunmamaktadır. Müellifin hayatı hakkında bilgi veren sınırlı sayıdaki kaynakta eserin Mahmûd el-Antâkî’ye ait olduğu ifade edilmektedir.⁹¹

2.2.4. Risâletü’l-İsti ‘âre’nin İsimlendirilmesi

Risâletü’l-isti ‘âre’nin isimlendirilmesi konusunda kaynaklarda ciddi farklılıklar bulunmaktadır. Günümüzde “*Metn-i ‘alâka*” ve “*Metnu’l- ‘alâka*” vb. isimlerle meşhur olmuş bu eserin yazma nüshalarıyla ilgili yaptığımız çalışmada kataloglarda çok farklı isimlerle kaydedildiğini görmekteyiz.

Eser üzerine yazılmış şerh ve hâşiyelerde de bu isim farklılığı görülmektedir. *Risâletü’l-isti ‘âre*, *Risâle fî’l-beyân*, *Risâle fî’l-hakîka* ve’l- *beyân* ve’l- *kinâye*, *Risâletü’l-isti ‘âre* ve’l-*mecâz*, *Metnu’l- ‘alâka*, *el- ‘alâka* ve *Risâletü’l- ‘alâka* esere verilen isimler arasında zikredilebilir.⁹²

Eser üzerindeki isim karmaşası nedeniyle Doç. Dr. İbrahim ŞABAN tarafından hazırlanan ve “*Türk-Osmanlı Âlimlerinin Arap Belâgatine Yaptıkları Katkıları (XVII-XVIII. Asırlar)*” isimli yüksek lisans tezinin Mahmûd el-Antâkî ile ilgili bölümünde çalışmamıza konu olan eser “*Risâletü’l-isti ‘âre el-meşhûra bi’l- ‘alâka*” olarak isimlendirmiştir.⁹³

Çalışmamız esnâsında es-Semerkandî’nin *Risâletü’l-isti ‘âre*⁹⁴, Ali Kuşçu’nun *Risâletü’l-isti ‘âre* (ve’l-*mecâz*)⁹⁵ isimli eserleri gibi benzer konuları ele alan ve benzer isimlerle anılan eserler tespit edilmiştir. es-Semerkandî ve Ali Kuşçu, Mahmûd el-

⁹¹ Kehhâle, *Mu’cemu’l-Müellifin*, s. 815; İsmail Paşa, *Îzâhu’l-Meknûn*, c. 1 s. 558.

⁹² Şaban, İbrahim, *Türk-Osmanlı Âlimlerinin Arap Belâgatine Yaptıkları Katkıları (XVII-XVIII. Asırlar)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2007, s. 91.

⁹³ Şaban, *Türk-Osmanlı Âlimlerinin Arap Belâgatine Yaptıkları Katkıları*, s. 91.

⁹⁴ Yazma Eserler Kütüphanesi, 06 Mil Yz FB 89/2.

⁹⁵ Yazma Eserler Kütüphanesi, 06 Mil Yz A 301/2.

Antâkî'den birkaç asır önce yaşamış, ilim dünyasında müellifimizden çok daha fazla şöhret bulmuş âlimlerdir. Onların yazdığı eserlerle benzer konuları içeren ve benzer isimlerle anılan bu eserin medreselerde okutulması hatta şöhret bulması takdire şayandır. Fakat ortada bir isim karmaşasının olduğu da bir gerçektir.

Bu isim karmaşasından hareketle müellifin hayatından bahseden eserlerde, bu eser üzerine yazılmış şerh ve hâşiyelerde “*Risâletü'l-isti'âre*” olarak kullanılan eser isminin sonraki dönemlerde “*Metnu'l-'alâka*” olarak kullanılmaya başlandığını düşünmekteyiz. Belâgat alimleri tarafından gerek eseri benzerlerinden ayıran ‘alâka konusunu ön plana çıkarmak gerekse isim karmaşasının önüne geçmek adına böyle bir isim değişikliğinin yapıldığını düşünmekteyiz. Çalışmamızda eser adını aslına uygun olarak kullanmanın daha uygun olacağından hareketle “*Risâletü'l-isti'âre*” adı tercih edilmiştir.

2.2.5. Risâletü'l-İsti'âre'nin Kaynakları

Mahmud el-Antâkî, bu eserinde klasik dönemde yazılmış eserlerle birlikte belâgat ilminde önemli bir yere sahip olan müelliflerin eserlerinden yararlanmıştı. Müellif bu eserlerin isimlerini zikretmemiştir. Fakat *Risâletü'l-isti'âre*'nin farklı yerlerinde “Zemahşerî, Keşşaf yazarı, Sekkâkî, Hatîb, usul âlimleri ve bazı muhakkiklere göre” ifadelerini kullanarak eserlere telmihte bulunmuştur. Bu ifadelerden hareketle müellifin belâgat ilminde söz sahibi olduğunu söyleyebiliriz.

Yine müellifin bazı muhakkiklere göre ifadesinden ismini zikretmediği fakat belâgat alanında eser vermiş âlimlere ve onların görüşlerine vukûfiyetini müşahade etmekteyiz. Müellif bu eserinde Zemahşerî, Sekkâkî ve Hatîb'in isti'âre konusundaki görüşlerine ve bu âlimlerin selef ulemadan ve birbirlerinden ayrıldıkları noktalara değinmiştir. Buradan hareketle özellikle Zemahşerî'nin *el-Keşşâf* isimli eserinden, Sekkâkî'nin *Miftâhu'l-'ulûm* ve Hatîb'in *Telhîsu'l-Miftâh* ve *el-Îzâh* adlı eserlerinden yararlandığını söyleyebiliriz.

Bu düşüncemizi destekleyen bir diğer delil de müellifin bu risâlede kullandığı örneklerdir. Zira yukarıda zikrettiğimiz eserlerde geçen ve belâgat ilminde klasikleşen örneklerin aynısı Mahmud el-Antâkî tarafından bu eserde kullanılmıştır. Müellifin kullandığı bazı örnekler şunlardır:

“رَأَيْتُ أَسَدًا فِي يَدِهِ سَيْفٌ” /Elinde kılıç olan bir aslan gördüm.”,
 “أَطْفَارُ الْمَنِيِّ نَشِبَتْ بِفُلَانٍ” /Ölümün tırnakları falancaya geçti.”⁹⁶

Müellifin ‘alâkaları açıklarken verdiği ayet, şiir ve diğer ifadelere de klasik belâgat eserlerinde rastlamaktayız. Örneğin mazhariyyet ‘alâkasını açıklarken;

“يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ” /Allah’ın eli onların ellerinin üzerindedir.” Ayetini, yine külliyyet ‘alâkasını açıklarken;

“لِيَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ” ... Parmaklarını kulaklarına tıkarlar.” Ayetini delil olarak gösterir.⁹⁷

Müellif kinayeden bahsettiği son bölümde de klasik belâgat eserlerinde kullanılan örnekleri kullanmaktadır.

“طَعَنَ فُلَانٌ مَجْمَعَ ضِعْفِكَ” /Falanca kişi senin kinin toplandığı yere vurdu.”,
 “فُلَانٌ طَوِيلُ الْجَادِ” /Falanca kişinin kını uzundur.”,
 “أَنَّ الْكَرَمَ فِي بَيْتِ فُلَانٍ” /Cömertlik falanca kişinin evindedir.” İfadelerini örnek olarak verebiliriz.⁹⁸

Tüm bu örnekler yukarıda adı geçen müelliflerin eserlerinde aynı konulara delil olarak kullanılan örneklerdir. Hatta günümüzde yazılan belâgat eserlerinde de aynı örneklere rastlanmaktadır. Bu da bize müellifin *Risâletü’l-isti‘âre* adlı eserini kaleme alırken klasik dönemde yazılan geniş bir kaynak yelpazesinden yararlandığını ortaya koymaktadır.

2.2.6. Risâletü’l-İsti‘âre’nin Şerhleri

Şerh: شَرَحَ kökünden türemiş olup sözlükte eti kesmek, ortaya çıkarmak, zor bir problemi çözmek, beyan etmek, bir şeyi genişletip yaymak, sözün kapalı kısımlarını açıklayıp anlaşılır hale getirmek anlamlarına gelir.⁹⁹

Terim olarak şerh; “Bir ilim dalında meşhur olmuş genellikle muhtasar metinler üzerine kaleme alınan, bunlardaki kapalı ifadelerin açıklandığı, eksik bırakılan hususların tamamlandığı, hatalara işaret edildiği ve örneklerin çoğaltıldığı eserlere denir.”¹⁰⁰

⁹⁶ İsti‘âre ile ilgili örnekler için bkz. es-Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘ulûm Belâgat*, s. 425-463.

⁹⁷ Mecâz-ı mürsel ile ilgili örnekler için bkz. el-Kazvinî, *Telhîsu’l-Miftâh*, s. 295.

⁹⁸ Kinâye ile ilgili örnekler için bkz. es-Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘ulûm Belâgat*, s. 477-491.

⁹⁹ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, Tah. Abdullah Ali el-Kebîr, Muhammed Ahmed Hasbullah, Hâşim Muhammed eş-Şâzelî, Dâru’l-Maârif, Kahire, h. 1119, c. 4, s. 2228.

¹⁰⁰ Şensoy, Sedat, "Şerh", DİA, <https://islamansiklopedisi.org.tr/serh> (07.02.2024).

Özet bir eser olma niteliği taşıyan *Risâletü'l-isti'âre* isimli esere birçok şerh yazılmıştır. Yazılan bu şerhlerin bazıları matbu halde olup bazıları da hâlâ kütüphanelerin yazma eserler bölümünde araştırılmayı beklemektedir. Yaptığımız araştırmalarda es-Semerkandî ve Ali Kuşçu'nun eserlerine yapılan şerhlerin Mahmûd el-Antâkî'nin şerhi olarak aktarıldığını tespit ettik.¹⁰¹ Tespit edebildiğimiz bu şerhler ile ilgili dipnotlarda bilgiler verdik. Mahmûd el-Antâkî'nin eserine yapıldığını tespit edebildiğimiz şerhler ve şerhler hakkındaki bilgiler aşağıdaki gibidir.

- 1- Şerhu Risâleti'l-'alâka: Câbîzâde Halil Fâiz Efendi (d.1674-75/ö. 1722).¹⁰²
- 2- Şerhu'l-'alâka li'l-Antâkî: Bekr b. Ahmet el-Menteşevî (ö. 1149/m.1737) el-Muğlavî (Musannifek)¹⁰³
- 3- Şerhu risâleti'l-isti'âre: Hüseyin b. Mustafa el-Aydinî (h.1191/m.1777) (İbn Karatepeli)¹⁰⁴
- 4- Şerhu'l-'alâka: Eser matbu haldedir. Hacı Muharrem Efendi, Bosnevi Matbaası, 1285. 120 sayfa, 14*20 cm.
- 5- Şerhu'l-'alâka: Seyyid Hâfız Efendi Sirozi, (ö. 1269/m.1852). Necmeddin Erbakan Üniversitesi, Demirbaş No: 0706515. Çukurova Kütüphanesi, Demirbaş No: 221.¹⁰⁵
- 6- Şerhu'l-'alâka: Ahmet Hamdi, İstanbul 1308, 117 sayfa. On dokuz Mayıs Üniversitesi Kütüphanesi, Demirbaş No: 24477.
- 7- Şerh-u risâleti'l-'alâka: Muhammed b. Şeyh Mustafa el-Kalbasânî (1184/1771)¹⁰⁶

¹⁰¹ İbrahim el-Kayserî'ye ait olan ve kimi eserlerde *Metnu'l-'alâka*'ya dair olduğu ifade edilen şerh aslında Ebu'l-Kâsım el-Leysi'nin "*Risâletü'l-isti'âre*" isimli eserine şerh olarak yazılmıştır. Bkz. TDV İslam Ansiklopedisi, "*Gözübüyükzâde İbrahim Efendi*" maddesi, c. 14, s. 160-161.

¹⁰²Yürür, Ali, "*Câbîzâde Halil Fâiz Efendi'nin Râmî Mehmet Paşa'ya Sunduğu Bahâriyesi*" *Hikmet Akademik Edebiyat Dergisi*, sayı 10, yıl 2019, s. 201-210.

¹⁰³ Kırklareli Üniversitesi Kütüphanesi, Demirbaş No: 0051624; Mahmûd el-Antâkî' (vefatı m.1747)'ye ait olan ve *Risâletü'l-isti'âre* ve *Metnu'l-'alâka* olarak isimlendirilen eserine şerh yazan Musannifek, Bekir b. Ahmet el-Menteşevî el-Muğlavî (ö. 1149/1737) isimli müelliftir. Tdv. "Musannifek" maddesinde hakkında bilgi verilen âlim Ali Musannifek el-Herevî el-Bistâmî (h.875/m.1470)'dir. Fatih döneminde M. el-Antâkî'den iki asır önce yaşamıştır. Bu nedenle M. el-Antâkî'nin eserine şerh yazması mümkün görünmemektedir. Bkz: Dr. Öğr. Üyesi Tala, Murat, "Mecaz Problemi Olarak 'alâka: Antâkî'nin el-'Alâka'sı Bağlamında Bir Bakış", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, c. 19, s. 2, 2019, s. 667.

¹⁰⁴ Yazma Eserler Kütüphanesi, Yer No: Yz. A 7724/2; Özli, Muzaffer, *Karatepeli Hüseyin b. Mustafa el-Aydinî ve Şerhu Risâleti'l-İsti'âre İsimli Eseri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İzmir 2009.

¹⁰⁵ Yazma Eserler Kütüphanesi, 06 Mil EHT A 44903; Şaban, "*19. Yüzyıl Osmanlı Âlimlerinin Belâgate Dair Eserleri*" s. 127.

¹⁰⁶ Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi numara 3022 vr 1; Tala, "*Mecaz Problemi Olarak 'Alâka*" s. 668.

- 8- Mefhûmu'l-'alâka: Sobiçeli Mehmet Efendi (1161/1748) Eser Türkçedir. Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmûd Efendi Koleksiyonu numara 5885.¹⁰⁷
- 9- Şerhu'l-'alâka: Zeynizâde Hüseyin Efendi (1172/1759) Süleymaniye Kütüphanesi kasîdecizâde numara 556'da kayıtlıdır.¹⁰⁸
- 10- Şerhu'l-'alâka: Muhammed b. Mahmûd el-Karabozânî (1219/1804)¹⁰⁹

2.2.7. Risâletü'l-İsti'âre'nin Hâşiyeleri

Hâşiye: حاشا kökünden türemiş olup sözlükte doldurmak, yatağı/yorganı doldurmak, karın, mide ve bağırsak gibi iç organları, kilolu olmak, gereğinden fazla söz söylemek veya yazmak anlamlarına gelmektedir.¹¹⁰ Havş masterından türetilmiş bir isim olan hâşiye söz ve yazılardaki fazlalıklar, bir şeyin kenarı, bir eserin ve yazının bulunduğu sayfanın kenarlarındaki boşluk demektir.

Terim olarak hâşiye; “Sayfa boşluklarına ilave edilen açıklayıcı ve tamamlayıcı bilgileri içeren not” anlamına gelmektedir.

İslâmi ilimlerin genelinde şerh ve hâşiye kültürü yaygın olup ilimlerin yeni ve orijinal eser vermediği duraklama dönemlerinde yaygın olan bir gelenek olarak karşımıza çıkmaktadır. *Risâletü'l-isti'âre* üzerine yazılan birçok hâşiye bulunmaktadır. Eserin şerhlerinde olduğu gibi hâşiyelerinde de farklı eserlere yazılan hâşiyelerin *Risâletü'l-isti'âre*'ye yazılan hâşiyeler olarak ifade edildiği görülmektedir.¹¹¹ Çalışmamızın dipnotlar bölümünde tespit edebildiğimiz bu hâşiyeler ile ilgili bilgiler vermeye çalışılmıştır. Mahmûd el-Antâkî'nin *Risâletü'l-isti'âre* isimli eserine yapıldığını tespit edebildiğimiz hâşiyeler ve hâşiyeler hakkındaki bilgiler aşağıdaki gibidir.

- 1- Hulâsatü'l-efkâr alâ şerhi'l-'alâka: Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi (d.1851-/ö. 1931). Hâfız Seyyidî şerhine yazılmış hâşiyedir.¹¹²
- 2- Karatepeli şerhine hâşiye: Süleyman Vehbi Karaağacı (1268/1851)¹¹³

¹⁰⁷ Şaban, *Türk-Osmanlı Âlimlerinin Arap Belâgatine Yaptıkları Katkıları*, s. 126.

¹⁰⁸ Şaban, *Türk-Osmanlı Âlimlerinin Arap Belâgatine Yaptıkları Katkıları*, s. 100-101.

¹⁰⁹ Süleymaniye Kütüphanesi, Serez, no 3851, vr. 23b-65b;Tala, “Mecaz Problemi Olarak ‘Alâka” s. 668.

¹¹⁰ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, c. 2, s. 889.

¹¹¹ Bazı kaynaklarda Hasan b. Muhammed ez-Zibârî'ye ait olan “Hâşiyetu'z-Zibârî” isimli eserin Mahmûd el-Antâkî'ye ait olduğu ifade edilmektedir. Eser, es-Semerkandî (h.888/m.1483)'nin *Risâletü'l-isti'âresine* yazılmış bir hâşiyedir.

¹¹² Kumru, Abdussamet, *Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi ve Hulâsatü'l-Muhtâreyn Adlı Eseri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.

¹¹³ Şaban, *Türk-Osmanlı Âlimlerinin Arap Belâgatine Yaptıkları Katkıları*, s. 127.

- 3- Ta'likât alâ şerh el-'alâka li Hâfız Seyyid: İstanbullu Mustafa Şevket Paşa (1292/1975)¹¹⁴
- 4- Hâşiye cedîde alâ şerhi Karatepeli ale'l-'alâka: Adalı Muhammed b. Osman Hilmi Adapazârî (1278/1861)¹¹⁵
- 5- Hâşiye ale'ş-şerhi'l-cedîd ale'l-'alâka: Hüseyin Necmüddîn b. Sâdık'a ait şerhtir. 1325/1907 senesinde Mahmûd Bey Matbaasında basılmıştır.¹¹⁶
- 6- Hâşiyetü'l-'alâka: Ali Yektâ Efendi (1328/1910)¹¹⁷

¹¹⁴ Şaban, *Türk-Osmanlı Âlimlerinin Arap Belâgatine Yaptıkları Katkıları*, s. 128.

¹¹⁵ Mehmet Tâhir Efendi, Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, Meral Yayınevi, İstanbul, c. 1, s. 243.

¹¹⁶ Süleymaniye Kütüphanesi, Tırnovalı, numara 1423, M-07; Tala, "Mecaz Problemi Olarak 'Alâka" s. 667.

¹¹⁷ Şaban, *Türk-Osmanlı Âlimlerinin Arap Belâgatine Yaptıkları Katkıları*, s. 133.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RİSÂLETÜ'L-İSTİ'ÂRE'NİN TAHKİKİ VE TERCÜMESİ

Risâletü'l-isti'âre'nin tahkiki için yapılan araştırmada Suriyedeki iç savaş nedeniyle Halep'te bulunan kütüphanelerde literatür taraması yapılamamakla birlikte ülkemizin dört bir tarafındaki kütüphanelerde *Risâletü'l-isti'âre*'nin yazma nüshalarına ulaşılmaya çalışılmıştır. Ulaşılabilen nüshalar hakkında bilgi verilmiştir.

Tahkike esas üç nüsha tespit edilmiştir. Bu nüshalardan Manisa nüshası olarak isimlendirdiğimiz nüsha müellifin hayatta olduğu dönemde kaleme alınmıştır. Diğer iki nüsha ise Ankara ve Eskişehir nüshaları olarak isimlendirilmiş olup müellifin vefat tarihinden sonraki dönemde yazılmışlardır. Tahkikin ana metni yazılırken Manisa nüshası esas alınmış olup tahkik ilminde nitelikli nüsha olarak ifade edilen müellif nüshası ve müellife okunan ya da müellif tarafından yazdırılan nüshalara ulaşılamadığından metinler arası seçme yöntemi tercih edilmiştir.

İlk nüsha olan Manisa nüshası Yazma Eserler Kütüphanesi Manisa İl Halk Kütüphanesi koleksiyonunda 45 HK 1951-4 kayıt numaralı nüshadır. İkinci nüsha Yazma Eserler Kütüphanesi Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi koleksiyonunda 06 HK 4140/2 kayıt numaralı nüshadır. Son nüsha ise Yazma Eserler Kütüphanesi Eskişehir İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonunda 26 HK 458-5 kayıt numaralı nüshadır. Tahkikte İSAM tarafından hazırlanan tahkik kılavuzunda belirtilen esaslar dikkate alınmış olup bu esaslar çalışmanın giriş bölümünde sıralanmıştır.

Tahkikli metnin yer aldığı son bölümde metinde yer alan kişi ve eser adları, ayet, hadis ve şiir metinleri ile ilgili bilgiler dipnotlarda yer almaktadır. Son olarak tarafımızdan oluşturulan metin Türkçeye tercüme edilmiştir.

3.1. Risâletü'l-İsti'âre'nin Nüshâları

Abdüsselam Harun'a göre tahkik; “Belli şartlarla yazma eserlerin metinlerinin netleştirilmesi için bu tür eserlere özel bir ilgi göstermek ve azami bir dikkat sarf etmektir.” Bunun için aranan dört şart şunlardır: Eserin adını doğru tespit etmek, müellifin adını doğru tespit etmek, bu eserin müellife aidiyetini doğru tespit etmek ve müellifin bıraktığı şekle en uygun ve yakın metne ulaşmak.¹¹⁸

¹¹⁸ Bekiroğlu, Harun, “Yazma Eserlerden Kodikolojiye: Tahkike Giriş” *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, Aralık 2019, s. 862.

Risâletü'l-isti'âre'yi tahkik ederken yukarıda Abdüsselam Harun'un zikrettiği dört maddeye ve İSAM tarafından belirlenen tahkik esaslarına ayrı ayrı başlıklar açılarak müellif metnine en yakın metin ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Mahmûd el-Antâkî'ye ait olan *Risâletü'l-isti'âre* isimli eserin çok sayıda nüshasına ulaşılmıştır. Bu nüshaların çoğu başta Yazma Eserler Kütüphanesi olmak üzere Süleymaniye Kütüphanesi ve İlahiyat Fakültesi Kütüphaneleri kataloglarında bulunmaktadır. *Risâletü'l-isti'âre* hacmi küçük bir belâgat eseri olduğundan sayfa sayısı azdır. Bu nedenle yazma nüshaların geneli belâgat, mecâz, isti'âre vb. konularda yazılmış diğer eserlerle birlikte mecmualar içerisinde yer almaktadır.

Eserin müellif nüshası ve müellife okunan ya da müellif tarafından yazdırılan nüshalara ulaşılamamıştır. Bu nedenle nüsha seçiminde mevcut nüshalar içerisinde müellifin yaşadığı dönemde yazılan nüshalar ve müellifin yaşadığı döneme en yakın tarihlerde yazılmış nüshalar tespit edilmeye çalışılmıştır. Tespit edilen nüshalar içerisinde zarar görmüş, ciddi anlamda okuma güçlüğü olan nüshalardan tercih dışı bırakılmıştır.

Yazma nüsha taramasında ulaşabildiğimiz nüshalar ve nüshalar hakkındaki bilgiler aşağıdaki gibidir.

Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı koleksiyonlarında bulunan ve tekrarlardan arındırılmış yazma nüshalar:

- 06 Mil Yz A 7724/3. Milli Kütüphane Ankara koleksiyonunda bulunmaktadır. İstinsah tarihi 1822 olarak kaydedilmiştir. Eser 230*160 – 175*90 mm ebatlarında ta'lik hattıyla kaleme alınmış olup her sayfası 27 satırdan oluşmaktadır. Kâğıdı suyolu filigranlıdır. Benzer konuları ihtiva eden ve 5 eserden oluşan bir mecmua içerisinde olan eser, 106b – 108a sayfaları arasında yer almaktadır. Müellif Şems ed-dîn Ebû'l-Abbâs Abd el-Kâdir b. Mahmûd Antâkî, eser “el-'Alâka” olarak kaydedilmiştir.
- 06 Mil Yz A 6947/2. Milli Kütüphane Ankara koleksiyonunda bulunmaktadır. Eser 188*128 – 125*85 mm ebatlarında nesta'lik hattıyla kaleme alınmış olup her sayfası 12 satırdan oluşmaktadır. Kâğıdı harf filigranlıdır. Benzer konuları ihtiva eden ve 2 eserden oluşan bir mecmua içerisinde olan eser, 11b – 16b sayfaları arasında yer almaktadır. Müellif Şems ed-dîn Ebû'l-Abbâs Abd el-Kâdir b. Mahmûd Antâkî, eser “el-'Alâka” olarak kaydedilmiştir.
- 06 Mil Yz a 6771/42. Milli Kütüphane Ankara koleksiyonunda bulunmaktadır. Eser 210*150 – 157*111 mm ebatlarında nesih hattıyla kaleme alınmış olup

her sayfası 19 satırdan oluşmaktadır. Kâğıdı suyolu filigranlıdır. Benzer konuları ihtiva eden ve 7 eserden oluşan bir mecmua içerisinde olan eser, 3a – 5a sayfaları arasında yer almaktadır. Müellif Şems ed-dîn Ebû'l-Abbâs Abd el-Kâdir b. Mahmûd Antâkî, eser “el-`Alâka” olarak kaydedilmiştir.

- 06 Mil Yz A 9627/1. Milli Kütüphane Yazmalar koleksiyonunda bulunmaktadır. Eser 215*140 – 150*80 mm ebatlarında nestalik hattıyla kaleme alınmış olup her sayfası 15 satırdan oluşmaktadır. Kâğıdı türü abadî'dir. Benzer konuları ihtiva eden ve 4 eserden oluşan bir mecmua içerisinde olan eser, 1b – 5b sayfaları arasında yer almaktadır. Müellif Mahmûd Antâkî, eser “el-`Alâka” olarak kaydedilmiştir.
- 06 Mil Yz A 1446/9. Milli Kütüphane Ankara koleksiyonunda bulunmaktadır. Eser 215*155 – 170*110 mm ebatlarında kırma nesih hattıyla kaleme alınmış olup her sayfası 21 satırdan oluşmaktadır. Kâğıdı şapka filigranlıdır. Benzer konuları ihtiva eden ve 9 eserden oluşan bir mecmua içerisinde olan eser, 75b – 77b sayfaları arasında yer almaktadır. Müellif Şems ed-dîn Ebû'l-Abbâs Abd el-Kâdir b. Mahmûd Antâkî, eser “el-`Alâka” olarak kaydedilmiştir.
- 06 Mil Yz A 1553/3. Milli Kütüphane Ankara koleksiyonunda bulunmaktadır. Eser 206*157 – 154*78 mm ebatlarında nesih hattıyla kaleme alınmış olup her sayfası 25 satırdan oluşmaktadır. Kâğıdı suyolu filigranlıdır. Benzer konuları ihtiva eden ve 3 eserden oluşan bir mecmua içerisinde olan eser, 19b – 21b sayfaları arasında yer almaktadır. Müellif Şems ed-dîn Ebû'l-Abbâs Abd el-Kâdir b. Mahmûd Antâkî, eser “el-`Alâka” olarak kaydedilmiştir.
- 06 Mil Yz A 301/3. Milli Kütüphane Ankara koleksiyonunda bulunmaktadır. Eser 202*125 – 130*68 mm ebatlarında nestalik hattıyla kaleme alınmış olup her sayfası 17 satırdan oluşmaktadır. Kâğıdı taç filigranlıdır. Benzer konuları ihtiva eden ve 12 eserden oluşan bir mecmua içerisinde olan eser, 42a – 44b sayfaları arasında yer almaktadır. Müellif Şems ed-dîn Ebû'l-Abbâs Abd el-Kâdir b. Mahmûd Antâkî, eser “el-`Alâka” olarak kaydedilmiştir.
- 60 Zile 442/1. Milli Kütüphane Tokat Zile İlçe Halk Kütüphanesi koleksiyonunda bulunmaktadır. Eser 212*155 – 145*69 mm ebatlarında talik hattıyla kaleme alınmış olup her sayfası 11 satırdan oluşmaktadır. Kâğıdı arslan ve arma filigranlıdır. Benzer konuları ihtiva eden ve 3 eserden oluşan bir mecmua içerisinde olan eser, 1b – 5a sayfaları arasında yer almaktadır.

Müellif Mahmûd b. Abd-Allâh Antâkî, eser “el-`Alâka” olarak kaydedilmiştir.

- 01 Hk 354/4. Milli Kütüphane Adana İl Halk Kütüphanesi koleksiyonunda bulunmaktır. Eser 211*148 – 136*66 mm ebatlarında nestalik hattıyla kaleme alınmış olup her sayfası 19 satırdan oluşmaktadır. Kâğıdı birleşik harf filigranlıdır. Benzer konuları ihtiva eden ve 9 eserden oluşan bir mecmua içerisinde olan eser, 85b – 89a sayfaları arasında yer almaktadır. Müellif Mahmûd b. Abd-Allâh Antâkî, eser “el-`Alâka” olarak kaydedilmiştir.
- 03 Gedik 18193/9. Milli Kütüphane Afyon Gedik Ahmet Paşa İl Halk Kütüphanesi koleksiyonunda bulunmaktır. Müstensihi Ahmed Rüşdi Karahisari'dir. Eser nesih hattıyla kaleme alınmıştır. Benzer konuları ihtiva eden ve 13 eserden oluşan bir mecmua içerisinde olan eser, 76b – 78 sayfaları arasında yer almaktadır. Müellif Mahmûd b. Abd-Allâh Antâkî, eser “el-`Alâka” olarak kaydedilmiştir.
- 45 Hk 6651/3. Milli Kütüphane Manisa İl Halk Kütüphanesi koleksiyonunda bulunmaktır. Eser 220*175 – 130*65 mm ebatlarında talik hattıyla kaleme alınmış olup her sayfası 16 satırdan oluşmaktadır. Kâğıdı suyolu filigranlıdır. Benzer konuları ihtiva eden ve 5 eserden oluşan bir mecmua içerisinde olan eser, 47b – 51b sayfaları arasında yer almaktadır. Müellif Mahmûd b. Abd-Allâh Antâkî, eser “el-`Alâka” olarak kaydedilmiştir.
- 26 Hk 458/5. Milli Kütüphane Eskişehir İl Halk Kütüphanesi koleksiyonunda bulunmaktır. İstinsah tarihi 1796 olarak kaydedilmiştir. Benzer konuları ihtiva eden ve 5 eserden oluşan bir mecmua içerisinde olan eser, 50b – 53b sayfaları arasında yer almaktadır. Müellif Mahmûd b. Abd-Allâh Antâkî, eser “el-`Alâka” olarak kaydedilmiştir.
- 45 Hk 6902/6. Milli Kütüphane Manisa İl Halk Kütüphanesi koleksiyonunda bulunmaktır. Eser 200*135 – 140*70 mm ebatlarında nesih hattıyla kaleme alınmış olup her sayfası 15 satırdan oluşmaktadır. Kâğıdı harf filigranlıdır. Benzer konuları ihtiva eden ve 6 eserden oluşan bir mecmua içerisinde olan eser, 51b – 56a sayfaları arasında yer almaktadır. Müellif Mahmûd b. Abd-Allâh Antâkî, eser “el-`Alâka” olarak kaydedilmiştir.
- 45 Ak Ze 1600/3. Milli Kütüphane Manisa Akhisar Zeynelzade Koleksiyonunda bulunmaktır. Müstensihi İbrahim Efendi'dir. Eser 192*137

– 135*65 mm ebatlarında nesih hattıyla kaleme alınmış olup her sayfası 15 satırdan oluşmaktadır. Benzer konuları ihtiva eden ve 7 eserden oluşan bir mecmua içerisinde olan eser, 22b – 27a sayfaları arasında yer almaktadır. Müellif Mahmûd b. Abd-Allâh Antâkî, eser “el-`Alâka” olarak kaydedilmiştir.

- 06 Hk 3519. Milli Kütüphane Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi koleksiyonunda bulunmaktadır. Müstensih Mehmed b. Mehmed b. Caniki'dir. İstinsah tarihi 1806 olarak kaydedilmiştir. Eser 230*140 – 145*75 mm ebatlarında nesih hattıyla kaleme alınmış olup her sayfası 19 satırdan oluşmaktadır. Kâğıdı hayvan harf marka filigranlıdır. Müellif Mahmûd b. Abd-Allâh Antâkî, eser “el-`Alâka” olarak kaydedilmiştir.
- 60 Hk 341/3. Milli Kütüphane Tokat İl Halk kütüphanesi Koleksiyonunda bulunmaktadır. Müstensih Hüseyin İbrahim'dir. İstinsah tarihi 1822 olarak kaydedilmiştir. Eser 225*165 – 180*105 mm ebatlarında nesih hattıyla kaleme alınmış olup her sayfası 25 satırdan oluşmaktadır. Kâğıdı arslan ve harf filigranlıdır. Benzer konuları ihtiva eden ve 3 eserden oluşan bir mecmua içerisinde olan eser, 42b – 44a sayfaları arasında yer almaktadır. Müellif Mahmûd b. Abd-Allâh Antâkî, eser “el-`Alâka” olarak kaydedilmiştir.
- 45 Hk 2002/8. Milli Kütüphane Manisa İl Halk kütüphanesi Koleksiyonunda bulunmaktadır. Eser 215*160 – 145*75 mm ebatlarında talik hattıyla kaleme alınmış olup her sayfası 17 satırdan oluşmaktadır. Kâğıdı harf arma filigranlıdır. Benzer konuları ihtiva eden ve 9 eserden oluşan bir mecmua içerisinde olan eser, 70b – 73a sayfaları arasında yer almaktadır. Müellif Mahmûd b. Abd-Allâh Antâkî, eser “el-`Alâka” olarak kaydedilmiştir.
- 10 Hk 494/6. Milli Kütüphane Balıkesir İl Halk kütüphanesi Koleksiyonunda bulunmaktadır. İstinsah tarihi 1824 olarak kaydedilmiştir Eser nesih hattıyla kaleme alınmıştır. Kâğıdı harf arma filigranlıdır. 77b – 81a sayfaları arasında yer almaktadır. Müellif Mahmûd b. Abd-Allâh Antâkî, eser “el-`Alâka” olarak kaydedilmiştir.
- 50 Ür 434/1. Milli Kütüphane Nevşehir Ürgüp Tahsin Ağa İlçe Halk Kütüphanesi Koleksiyonunda bulunmaktadır. Müstensih Molla Ali'dir. Eser 205*155 – 160*100 mm ebatlarında talik hattıyla kaleme alınmış olup her

sayfası 19 satırdan oluşmaktadır. Kâğıdı şapka arma filigranlıdır. Benzer konuları ihtiva eden ve 2 eserden oluşan bir mecmua içerisinde olan eser, 1b – 4b sayfaları arasında yer almaktadır. Müellif Mahmûd b. Abd-Allâh Antâkî, eser “el-`Alâka” olarak kaydedilmiştir.

- 06 Hk 2346. Milli Kütüphane Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonunda bulunmaktadır. Eser 195*145 – 145*60 mm ebatlarında nesih hattıyla kaleme alınmış olup her sayfası 21 satırdan oluşmaktadır. Kâğıdı daire filigranlıdır. Müellif Mahmûd b. Abd-Allâh Antâkî, eser “el-`Alâka” olarak kaydedilmiştir.
- 45 Ak Ze 6018/4. Milli Kütüphane Manisa Akhisar Zeynelzade Koleksiyonunda bulunmaktadır. Eser 180*120 – 120*60 mm ebatlarında talik hattıyla kaleme alınmış olup her sayfası 13 satırdan oluşmaktadır. Kâğıdı suyolu filigranlıdır. Benzer konuları ihtiva eden ve 5 eserden oluşan bir mecmua içerisinde olan eser, 78b – 80a sayfaları arasında yer almaktadır. Müellif Mahmûd b. Abd-Allâh Antâkî, eser “el-`Alâka” olarak kaydedilmiştir.
- 45 Hk 2943/2. Milli Kütüphane Manisa İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonunda bulunmaktadır. Müstensihî Mehmet Şevki'dir. Eser 170*118 – 95*55 mm ebatlarında talik hattıyla kaleme alınmış olup her sayfası 11 satırdan oluşmaktadır. Kâğıdı krem rengi suyolu filigranlıdır. Benzer konuları ihtiva eden ve 5 eserden oluşan bir mecmua içerisinde olan eser, 15b – 23a sayfaları arasında yer almaktadır. Müellif Mahmûd b. Abd-Allâh Antâkî, eser “el-`Alâka” olarak kaydedilmiştir.
- 45 Hk 6831/6. Milli Kütüphane Manisa İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonunda bulunmaktadır. Eser 205*140 – 142*70 mm ebatlarında talik hattıyla kaleme alınmış olup her sayfası 23 satırdan oluşmaktadır. Kâğıdı Rutubet lekeli suyolu filigranlı nohudî kâğıttır. Benzer konuları ihtiva eden ve 15 eserden oluşan bir mecmua içerisinde olan eser, 177a – 178b sayfaları arasında yer almaktadır. Müellif Mahmûd b. Abd-Allâh Antâkî, eser “el-`Alâka” olarak kaydedilmiştir.
- 06 Hk 1785/2. Milli Kütüphane Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonunda bulunmaktadır. Eser 180*120 – 105*60 mm ebatlarında nestalik hattıyla kaleme alınmış olup her sayfası 11 satırdan oluşmaktadır.

Kâğıdı suyolu filigranlıdır. Benzer konuları ihtiva eden ve 2 eserden oluşan bir mecmua içerisinde olan eser, 86b – 90b sayfaları arasında yer almaktadır. Müellif Mahmûd b. Abd-Allâh Antâkî, eser “el-`Alâka” olarak kaydedilmiştir.

- 42 Yu 7105/3. Milli Kütüphane Konya Yusufâğa Kütüphanesi Koleksiyonunda bulunmaktır. Eser nesih hattıyla kaleme alınmıştır. Müellif Mahud Antaki, eser “Alakat” olarak kaydedilmiştir.
- 45 Hk 5575/5. Milli Kütüphane Manisa İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonunda bulunmaktır. Eser 220*155 – 123*55 mm ebatlarında talik hattıyla kaleme alınmış olup her sayfası 11 satırdan oluşmaktadır. Benzer konuları ihtiva eden ve 6 eserden oluşan bir mecmua içerisinde olan eser, 121b – 124b sayfaları arasında yer almaktadır. Müellif Mahmûd b. Abd-Allâh Antâkî, eser “el-`Alâka” olarak kaydedilmiştir.
- 45 Hk 1953/1. Milli Kütüphane Manisa İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonunda bulunmaktır. Eser 210*155 – 130*75 mm ebatlarında talik hattıyla kaleme alınmış olup her sayfası 13 satırdan oluşmaktadır. Kâğıdı harf arma filigranlıdır. Benzer konuları ihtiva eden ve 4 eserden oluşan bir mecmua içerisinde olan eser, 1b – 7b sayfaları arasında yer almaktadır. Müellif Mahmûd b. Abd-Allâh Antâkî, eser “el-`Alâka” olarak kaydedilmiştir.
- 06 hk 2850/6. Milli Kütüphane Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonunda bulunmaktır. Eser 258*160 – 130*80 mm ebatlarında nesih hattıyla kaleme alınmıştır. Kâğıdı Üzüm salkımı filigranlıdır. Benzer konuları ihtiva eden ve 7 eserden oluşan bir mecmua içerisinde olan eser, 84b – 87b sayfaları arasında yer almaktadır. Müellif Mahmûd b. Abd-Allâh Antâkî, eser “el-`Alâka” olarak kaydedilmiştir.
- 50 Or His 17/2. Milli Kütüphane Nevşehir Ortahisar İlçe Halk Kütüphanesi Koleksiyonunda bulunmaktır. Eser 220*150 – 145*85 mm ebatlarında talik hattıyla kaleme alınmış olup her sayfası 19 satırdan oluşmaktadır. Kâğıdı suyolu filigranlıdır. Benzer konuları ihtiva eden ve 2 eserden oluşan bir mecmua içerisinde olan eser, 31b – 35a sayfaları arasında yer almaktadır. Müellif Mahmûd b. Abd-Allâh Antâkî, eser “el-`Alâka” olarak kaydedilmiştir.

- 19 Hk 2417. Milli Kütüphane Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonunda bulunmaktır. Eser 200*140 – 165*105 mm ebatlarında talik hatıyla kaleme alınmış olup her sayfası 29 satırdan oluşmaktadır. Kâğıdı suyolu filigranlıdır. Benzer konuları ihtiva eden ve 2 eserden oluşan bir mecmua içerisinde olan eser, 1a – 2a sayfaları arasında yer almaktadır. Müellif Mahmûd b. Abd-Allâh Antâkî, eser “el-`Alâka” olarak kaydedilmiştir.
- 45 Hk 3047/2. Milli Kütüphane Manisa İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonunda bulunmaktır. Eser 200*145 – 155*88 mm ebatlarında nesih hatıyla kaleme alınmış olup her sayfası 23 satırdan oluşmaktadır. Kâğıdı isim filigranlıdır. Benzer konuları ihtiva eden ve 8 eserden oluşan bir mecmua içerisinde olan eser, 3b – 5b sayfaları arasında yer almaktadır. Müellif Mahmûd b. Abd-Allâh Antâkî, eser “el-`Alâka” olarak kaydedilmiştir.
- 06 Hk 1977/1. Milli Kütüphane Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonunda bulunmaktır. Eser 200*145 – 135*65 mm ebatlarında talik hatıyla kaleme alınmış olup her sayfası 17 satırdan oluşmaktadır. Kâğıdı üç ay filigranlıdır. Benzer konuları ihtiva eden ve 3 eserden oluşan bir mecmua içerisinde olan eser, 1b – 5a sayfaları arasında yer almaktadır. Müellif Mahmûd b. Abd-Allâh Antâkî, eser “el-`Alâka” olarak kaydedilmiştir.
- 45 Hk 6908/9. Milli Kütüphane Manisa İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonunda bulunmaktır. Eser 215*60 – 130*60 mm ebatlarında nesih kırması hatıyla kaleme alınmış olup her sayfası 17 satırdan oluşmaktadır. Kâğıdı üzüm salkımı filigranlıdır. Benzer konuları ihtiva eden ve 9 eserden oluşan bir mecmua içerisinde olan eser, 80b – 84a sayfaları arasında yer almaktadır. Müellif Mahmûd b. Abd-Allâh Antâkî, eser “el-`Alâka” olarak kaydedilmiştir.
- 06 Hk 2351/2. Milli Kütüphane Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonunda bulunmaktır. Eser 210*150 – 130*70 mm ebatlarında talik hatıyla kaleme alınmış olup her sayfası 19 satırdan oluşmaktadır. Kâğıdı rutubet lekeli mantar ve ay filigranlı kremidir. Benzer konuları ihtiva eden ve 5 eserden oluşan bir mecmua içerisinde olan eser, 28b – 32a sayfaları arasında yer almaktadır. Müellif Mahmûd b. Abd-Allâh Antâkî, eser “el-`Alâka” olarak kaydedilmiştir.

- 45 Hk 562/6. Milli Kütüphane Manisa İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonunda bulunmaktadır. Eser 250*150 – 170*120 mm ebatlarında bozuk nesih hattıyla kaleme alınmış olup her sayfası 32 satırdan oluşmaktadır. Kâğıdı suyolu filigranlıdır. Benzer konuları ihtiva eden ve 6 eserden oluşan bir mecmua içerisinde olan eser, 87a – 88a sayfaları arasında yer almaktadır. Müellif Mahmûd b. Abd-Allâh Antâkî, eser “el-`Alâka” olarak kaydedilmiştir.
- 06 Hk 4606/1. Milli Kütüphane Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonunda bulunmaktadır. Müstensihî Muhammed hilmi b. İsmail’dir. Eser 200*130 – 130*55 mm ebatlarında talik hattıyla kaleme alınmış olup her sayfası 17 satırdan oluşmaktadır. Kâğıdı isim filigranlıdır. Benzer konuları ihtiva eden ve 4 eserden oluşan bir mecmua içerisinde olan eser, 1b – 7a sayfaları arasında yer almaktadır. Müellif Mahmûd b. Abd-Allâh Antâkî, eser “el-`Alâka” olarak kaydedilmiştir.
- 45 Hk 2918/12. Milli Kütüphane Manisa İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonunda bulunmaktadır. Eser 220*162 – 150*75 mm ebatlarında nesih hattıyla kaleme alınmış olup her sayfası 21 satırdan oluşmaktadır. Kâğıdı üzüm salkımı filigranlıdır. Benzer konuları ihtiva eden ve 19 eserden oluşan bir mecmua içerisinde olan eser, 135b – 138b sayfaları arasında yer almaktadır. Müellif Mahmûd b. Abd-Allâh Antâkî, eser “el-`Alâka” olarak kaydedilmiştir.
- 45 Hk 2161/4. Milli Kütüphane Manisa İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonunda bulunmaktadır. Eser 182*129 – 132*68 mm ebatlarında nesih hattıyla kaleme alınmış olup her sayfası 17 satırdan oluşmaktadır. Kâğıdı birleşik harf filigranlıdır. Benzer konuları ihtiva eden ve 5 eserden oluşan bir mecmua içerisinde olan eser, 73b – 77a sayfaları arasında yer almaktadır. Müellif Mahmûd b. Abd-Allâh Antâkî, eser “el-`Alâka” olarak kaydedilmiştir.
- 42 Yu 432/7. Milli Kütüphane Konya Karatay Yusufâğa Kütüphanesi Koleksiyonunda bulunmaktadır. Eser nesih hattıyla kaleme alınmıştır.
- 45 Hk 2390/10. Milli Kütüphane Manisa İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonunda bulunmaktadır. Eser 223*155– 150*85 mm ebatlarında talik hattıyla kaleme alınmış olup her sayfası 23 satırdan oluşmaktadır. Kâğıdı harf filigranlıdır. Eser, 148b – 150a sayfaları arasında yer almaktadır. Müellif Mahmûd b. Abd-Allâh Antâkî, eser “el-`Alâka” olarak kaydedilmiştir.

- 06 Hk 4350/11. Milli Kütüphane Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonunda bulunmaktır. Eser 168*105 – 105*55 mm ebatlarında nesih hattıyla kaleme alınmış olup her sayfası 13 satırdan oluşmaktadır. Kâğıdı suyolu filigranlıdır. Benzer konuları ihtiva eden ve 11 eserden oluşan bir mecmua içerisinde olan eser, 167b – 174a sayfaları arasında yer almaktadır. Müellif Mahmûd b. Abd-Allâh Antâkî, eser “el-`Alâka” olarak kaydedilmiştir.
- 45 Hk 1951/4. Milli Kütüphane Manisa İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonunda bulunmaktır. Eser 215*140– 148*72 mm ebatlarında nesih hattıyla kaleme alınmış olup her sayfası 17 satırdan oluşmaktadır. Kâğıdı üzüm filigranlıdır. Benzer konuları ihtiva eden ve 7 eserden oluşan bir mecmua içerisinde olan eser, 53b – 57b sayfaları arasında yer almaktadır. Müellif Mahmûd b. Abd-Allâh Antâkî, eser “el-`Alâka” olarak kaydedilmiştir.
- 45 Ak Ze 156/7. Milli Kütüphane Manisa Akhisar Zeynelzade Koleksiyonunda bulunmaktır. Eser 165*107 – 105*50 mm ebatlarında nesih hattıyla kaleme alınmış olup her sayfası 13 satırdan oluşmaktadır. Kâğıdı isim filigranlıdır. Benzer konuları ihtiva eden ve 11 eserden oluşan bir mecmua içerisinde olan eser, 142b – 148b sayfaları arasında yer almaktadır. Müellif Mahmûd Antâkî, eser “el-`Alâka” olarak kaydedilmiştir.
- 45 Ak Ze 5884/2. Milli Kütüphane Manisa Akhisar Zeynelzade Koleksiyonunda bulunmaktır. Müstensihi Mustafa b. Mehmed’dir. İstinsah tarihi 1784 olarak kayıtlıdır. Eser 210*155 – 135*80 mm ebatlarında nesih hattıyla kaleme alınmış olup her sayfası 15 satırdan oluşmaktadır. Kâğıdı isim filigranlıdır. Benzer konuları ihtiva eden ve 2 eserden oluşan bir mecmua içerisinde olan eser, 9b – 12b sayfaları arasında yer almaktadır. Müellif Mahmûd b. Abdullah Antâkî, eser “el-`Alâka” olarak kaydedilmiştir.
- 45 Hk 6764/3. Milli Kütüphane Manisa İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonunda bulunmaktır. Eser 205*150 – 135*70 mm ebatlarında talik kırması hattıyla kaleme alınmış olup her sayfası 19 satırdan oluşmaktadır. Benzer konuları ihtiva eden ve 2 eserden oluşan bir mecmua içerisinde olan eser, 9a – 12a sayfaları arasında yer almaktadır. Müellif Mahmûd b. Abd-Allâh Antâkî, eser “el-`Alâka” olarak kaydedilmiştir.

- 06 Hk 4140/2. Milli Kütüphane Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonunda bulunmaktır. Eser 200*140 – 150*85 mm ebatlarında nesih hattıyla kaleme alınmış olup her sayfası 21 satırdan oluşmaktadır. Kâğıdı birleşik harf filigranlıdır. Benzer konuları ihtiva eden ve 2 eserden oluşan bir mecmua içerisinde olan eser, 18a – 20b sayfaları arasında yer almaktadır. Müellif Mahmûd b. Abd-Allâh Antâkî, eser “el-`Alâka” olarak kaydedilmiştir.
- 55 Vezirköprü 656/5. Milli Kütüphane Samsun Vezirköprü İlçe Halk Kütüphanesi Koleksiyonunda bulunmaktır. Eser 210*150 – 160*90 mm ebatlarında nesih hattıyla kaleme alınmış olup her sayfası 27 satırdan oluşmaktadır. Kâğıdı ay filigranlıdır. Benzer konuları ihtiva eden ve 9 eserden oluşan bir mecmua içerisinde olan eser, 17b – 19b sayfaları arasında yer almaktadır. Müellif Mahmûd b. Abd-Allâh Antâkî, eser “el-`Alâka” olarak kaydedilmiştir.
- 55 Hk 116/3. Milli Kütüphane Samsun İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonunda bulunmaktır. Eser 215*50 mm ebatlarında nestalik hattıyla kaleme alınmış olup her sayfası 19 satırdan oluşmaktadır. Kâğıdı arma filigranlıdır. Benzer konuları ihtiva eden ve 4 eserden oluşan bir mecmua içerisinde yer almaktadır. Müellif Mahmûd b. Abd-Allâh Antâkî, eser “el-`Alâka” olarak kaydedilmiştir.
- 55 Hk 804/1. Milli Kütüphane Samsun İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonunda bulunmaktır. Eser 210*140 – 140*80 mm ebatlarında nesih hattıyla kaleme alınmış olup her sayfası 15 satırdan oluşmaktadır. Kâğıdı harf filigranlıdır. Benzer konuları ihtiva eden ve 36 eserden oluşan bir mecmua içerisinde olan eser, 1a – 5a sayfaları arasında yer almaktadır. Müellif Mahmûd b. Abd-Allâh Antâkî, eser “el-`Alâka” olarak kaydedilmiştir.
- 06 Mil Yz A 8215. Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonunda bulunmaktır. Eser 220*140 – 160*65 mm ebatlarında nesih hattıyla kaleme alınmış olup her sayfası 13 satırdan oluşmaktadır. Kâğıdı olarak ince sarı kağıt kullanılmıştır. Benzer konuları ihtiva eden ve 3 eserden oluşan bir mecmua içerisinde olan eser, 5b – 10a sayfaları arasında yer almaktadır. Müellif Mahmûd b. Abdallâh Antâkî, eser “el-`Alâka” olarak kaydedilmiştir.

- 06 Mil Yz A 7724/3. Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonunda bulunmaktır. Eser 230*160 – 175*90 mm ebatlarında talik hattıyla kaleme alınmış olup her sayfası 27 satırdan oluşmaktadır. Kâğıdı suyolu filigranlıdır. Benzer konuları ihtiva eden ve 5 eserden oluşan bir mecmua içerisinde olan eser, 106b – 108a sayfaları arasında yer almaktadır. Müellif Şems ed-dîn Ebû'l-Abbâs Abd el-Kâdir b. Mahmûd Antâkî, eser “el-'Alâka” olarak kaydedilmiştir.
- 06 Mil Yz A 6947/2. Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonunda bulunmaktır. Eser 188*128 – 125*85 mm ebatlarında nestalik hattıyla kaleme alınmış olup her sayfası 12 satırdan oluşmaktadır. Kâğıdı harf filigranlıdır. Benzer konuları ihtiva eden ve 2 eserden oluşan bir mecmua içerisinde olan eser, 11b – 16b sayfaları arasında yer almaktadır. Müellif Şems ed-dîn Ebû'l-Abbâs Abd el-Kâdir b. Mahmûd Antâkî, eser “el-'Alâka” olarak kaydedilmiştir.
- 06 Mil Yz A 6771/42. Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonunda bulunmaktır. Eser 210*150 – 157*111 mm ebatlarında nesih hattıyla kaleme alınmış olup her sayfası 19 satırdan oluşmaktadır. Kâğıdı suyolu filigranlıdır. Benzer konuları ihtiva eden ve 7 eserden oluşan bir mecmua içerisinde olan eser, 3a – 5a sayfaları arasında yer almaktadır. Müellif Şems ed-dîn Ebû'l-Abbâs Abd el-Kâdir b. Mahmûd Antâkî, eser “el-'Alâka” olarak kaydedilmiştir.
- 06 Mil Yz A 1446/9. Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonunda bulunmaktır. Eser 215*155 – 170*110 mm ebatlarında kırma nesih hattıyla kaleme alınmış olup her sayfası 21 satırdan oluşmaktadır. Kâğıdı şapka filigranlıdır. Benzer konuları ihtiva eden ve 10 eserden oluşan bir mecmua içerisinde olan eser, 75b – 77b sayfaları arasında yer almaktadır. Müellif Şems ed-dîn Ebû'l-Abbâs Abd el-Kâdir b. Mahmûd Antâkî, eser “el-'Alâka” olarak kaydedilmiştir.
- 06 Mil Yz A 1553/3. Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonunda bulunmaktır. Eser 206*157 – 154*78 mm ebatlarında nesih hattıyla kaleme alınmış olup her sayfası 25 satırdan oluşmaktadır. Kâğıdı suyolu filigranlıdır. Benzer konuları ihtiva eden ve 7 eserden oluşan bir mecmua içerisinde olan eser, 19b – 21b sayfaları arasında yer almaktadır. Müellif Şems ed-dîn Ebû'l-

Abbâs Abd el-Kâdir b. Mahmûd Antâkî, eser “el-`Alâka” olarak kaydedilmiştir.

- 06 Mil Yz A 301/3. Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonunda bulunmaktadır. Eser 202*125 – 130*68 mm ebatlarında nestalik hattıyla kaleme alınmış olup her sayfası 17 satırdan oluşmaktadır. Kâğıdı taç filigranlıdır. Benzer konuları ihtiva eden ve 19 eserden oluşan bir mecmua içerisinde olan eser, 42a – 44b sayfaları arasında yer almaktadır. Müellif Şems ed-dîn Ebû'l-Abbâs Abd el-Kâdir b. Mahmûd Antâkî, eser “el-`Alâka” olarak kaydedilmiştir.
- 03 Gedik 18423/2. Milli Kütüphane Afyon Gedik Ahmet Paşa İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonunda bulunmaktadır. Müstensihî Ömer es-Sıdkî b. Halil'dir. Benzer konuları ihtiva eden ve 2 eserden oluşan bir mecmua içerisinde olan eser, 60b – 67a sayfaları arasında yer almaktadır. Müellif Mahmûd b. Abd-Allâh Antâkî, eser “el-`Alâka” olarak kaydedilmiştir.
- 10 Hk 1144/2. Milli Kütüphane Balıkesir İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonunda bulunmaktadır. Müstensih, Hüseyin Rüşdî'dir. Benzer konuları ihtiva eden ve 5 eserden oluşan bir mecmua içerisinde olan eser, 57a – 58a sayfaları arasında yer almaktadır. Müellif Mahmûd b. Abd-Allâh Antâkî, eser “el-`Alâka” olarak kaydedilmiştir.
- 10 Hk 327/2. Milli Kütüphane Balıkesir İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonunda bulunmaktadır. Benzer konuları ihtiva eden ve nesih hattıyla yazılan 6 eserden oluşan bir mecmua içerisinde olan eser, 146b – 149b sayfaları arasında yer almaktadır. Müellif Mahmûd b. Abdullah Antâkî, eser “el-`Alâka” olarak kaydedilmiştir.
- 10 Hk 409/5. Milli Kütüphane Balıkesir İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonunda bulunmaktadır. Benzer konuları ihtiva eden ve nesih hattıyla yazılan 5 eserden oluşan bir mecmua içerisinde olan eser, 130b – 132b sayfaları arasında yer almaktadır. Müellif Mahmûd b. Abdullah Antâkî, eser “el-`Alâka” olarak kaydedilmiştir.
- 10 Hk 616/2. Milli Kütüphane Balıkesir İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonunda bulunmaktadır. Benzer konuları ihtiva eden ve nesih hattıyla yazılan 4 eserden oluşan bir mecmua içerisinde olan eser, 1a – 7b sayfaları arasında yer almaktadır. Müellif Mahmûd b. Abdullah Antâkî, eser “el-`Alâka” olarak kaydedilmiştir.

- 10 Hk 674/1. Milli Kütüphane Balıkesir İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonunda bulunmaktır. Benzer konuları ihtiva eden ve nesih hattıyla yazılan 2 eserden oluşan bir mecmua içerisinde olan eser, 15 – 5b sayfaları arasında yer almaktadır. Müellif Mahmûd b. Abdullah Antâkî, eser “el-`Alâka” olarak kaydedilmiştir.
- 64 Karaali 21/5. Milli Kütüphane Uşak Karaali Camii Koleksiyonunda bulunmaktır. Eser 205*160 – 120*80 mm ebatlarında nesih hattıyla kaleme alınmış olup her sayfası 10 satırdan oluşmaktadır. Benzer konuları ihtiva eden ve 14 eserden oluşan bir mecmua içerisinde olan eser, 15b – 23b sayfaları arasında yer almaktadır. Müellif Mahmûd Antâkî, eser “el-`Alâka” olarak kaydedilmiştir.
- 64 Karaali 30/1. Milli Kütüphane Uşak Karaali Camii Koleksiyonunda bulunmaktır. Eser 200*138 – 120*65 mm ebatlarında nesih hattıyla kaleme alınmış olup her sayfası 11 satırdan oluşmaktadır. Benzer konuları ihtiva eden ve 4 eserden oluşan bir mecmua içerisinde olan eser, 1b – 6b sayfaları arasında yer almaktadır. Müellif Mahmûd Antâkî, eser “el-`Alâka” olarak kaydedilmiştir.
- 60 Mü 67/10. Milli Kütüphane Tokat Müzesi Koleksiyonunda bulunmaktır. Müstensih Ahmet Tokadi'dir. Eser 215*150 – 150*81 mm ebatlarında nesih hattıyla kaleme alınmış olup her sayfası 15 satırdan oluşmaktadır. Benzer konuları ihtiva eden ve 10 eserden oluşan bir mecmua içerisinde olan eser, 171b – 181a sayfaları arasında yer almaktadır. Müellif Mahmûd b. Abd-Allâh Antâkî, eser “el-`Alâka” olarak kaydedilmiştir.
- 64 Karaali 17/2. Milli Kütüphane Uşak Karaali Camii Koleksiyonunda bulunmaktır. Müellif Mahmud b. Abd-Allah Antaki, eser “el-`Alâka” olarak kaydedilmiştir.
- 10 Hk 327/02. Milli Kütüphane Balıkesir İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonunda bulunmaktır. İstinsah tarihi 1832'dir. Benzer konuları ihtiva eden ve nesih hattıyla yazılan 3 eserden oluşan bir mecmua içerisinde olan eser, 146b – 149b sayfaları arasında yer almaktadır. Müellif Mahmûd b. Abdullah Antâkî, eser “el-`Alâka” olarak kaydedilmiştir.
- 10 Hk 409/05. Milli Kütüphane Balıkesir İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonunda bulunmaktır. Benzer konuları ihtiva eden ve nesih hattıyla

yazılan 5 eserden oluşan bir mecmua içerisinde olan eser, 130b – 132b sayfaları arasında yer almaktadır. Müellif Mahmûd b. Abdullah Antâkî, eser “el-`Alâka” olarak kaydedilmiştir.

- 10 Hk 494/06. Milli Kütüphane Balıkesir İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonunda bulunmaktadır. İstinsah tarihi 1824’tür. Benzer konuları ihtiva eden ve nesih hattıyla yazılan 19 eserden oluşan bir mecmua içerisinde olan eser, 77b – 81a sayfaları arasında yer almaktadır. Müellif Mahmûd b. Abdullah Antâkî, eser “el-`Alâka” olarak kaydedilmiştir.
- 10 Hk 616/02. Milli Kütüphane Balıkesir İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonunda bulunmaktadır. İstinsah tarihi 1858’dir. Benzer konuları ihtiva eden ve nesih hattıyla yazılan 4 eserden oluşan bir mecmua içerisinde olan eser, 1a – 7b sayfaları arasında yer almaktadır. Müellif Mahmûd b. Abdullah Antâkî, eser “el-`Alâka” olarak kaydedilmiştir.
- 10 Hk 674/1. Milli Kütüphane Balıkesir İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonunda bulunmaktadır. Benzer konuları ihtiva eden ve nesih hattıyla yazılan 2 eserden oluşan bir mecmua içerisinde olan eser, 1b – 5b sayfaları arasında yer almaktadır. Müellif Mahmûd b. Abdullah Antâkî, eser “el-`Alâka” olarak kaydedilmiştir.
- 10 Hk 1144/2. Milli Kütüphane Balıkesir İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonunda bulunmaktadır. Müstensihi Hüseyin Rüşdî’dir. Benzer konuları ihtiva eden 3 eserden oluşan bir mecmua içerisinde olan eser, 57a – 58a sayfaları arasında yer almaktadır. Müellif Mahmûd b. Abd-Allâh Antâkî, eser “el-`Alâka” olarak kaydedilmiştir.
- 45 Ak Ze 156/7. Milli Kütüphane Manisa Akhisar Zeynelzade Koleksiyonunda bulunmaktadır. Eser 165*107 – 105*50 mm ebatlarında nesih hattıyla kaleme alınmış olup her sayfası 13 satırdan oluşmaktadır. Kâğıdı isim filigranlıdır. Benzer konuları ihtiva eden ve 11 eserden oluşan bir mecmua içerisinde olan eser, 142b – 148b sayfaları arasında yer almaktadır. Müellif Mahmûd Antâkî, eser “el-`Alâka” olarak kaydedilmiştir.
- 45 Ak Ze 1600/3. Milli Kütüphane Manisa Akhisar Zeynelzade Koleksiyonunda bulunmaktadır. Müstansihi İbrahim Efendi, istinsah tarihi 1842’dir. Eser 192*137 – 135*65 mm ebatlarında nesih hattıyla kaleme alınmış olup her sayfası 15 satırdan oluşmaktadır. Benzer konuları ihtiva eden

ve 7 eserden oluşan bir mecmua içerisinde olan eser, 22b – 28a sayfaları arasında yer almaktadır. Müellif Mahmûd b. Abd-Allâh Antâkî, eser “el-`Alâka” olarak kaydedilmiştir.

- 45 Ak Ze 5884/2. Milli Kütüphane Manisa Akhisar Zeynelzade Koleksiyonunda bulunmaktadır. Müstensihî Mustafa b. Mehmed, istinsah tarihi 1784’tür. Eser 210*155 – 135*80 mm ebatlarında nesih hattıyla kaleme alınmış olup her sayfası 15 satırdan oluşmaktadır. Benzer konuları ihtiva eden ve 2 eserden oluşan bir mecmua içerisinde olan eser, 9b – 12b sayfaları arasında yer almaktadır. Müellif Mahmûd b. Abdullah Antâkî, eser “el-`Alâka” olarak kaydedilmiştir.
- 45 Ak Ze 6018/4. Milli Kütüphane Manisa Akhisar Zeynelzade Koleksiyonunda bulunmaktadır. Eser 180*120 – 120*60 mm ebatlarında talik hattıyla kaleme alınmış olup her sayfası 13 satırdan oluşmaktadır. Kâğıdı suyolu filigranlıdır. Benzer konuları ihtiva eden ve 5 eserden oluşan bir mecmua içerisinde olan eser, 78b – 80a sayfaları arasında yer almaktadır. Müellif Mahmûd b. Abdullah Antâkî, eser “el-`Alâka” olarak kaydedilmiştir.
- 06 Hk 3115. Milli Kütüphane Ankara Adnan Ötüken İl Halk kütüphanesi Koleksiyonunda bulunmaktadır. İstinsah tarihi 1846 olarak kaydedilmiştir. Eser 175*125 – 115*75 mm ebatlarında kırma nesih hattıyla kaleme alınmış olup her sayfası 11 satırdan oluşmaktadır. Benzer konuları ihtiva eden ve 3 eserden oluşan bir mecmua içerisinde olan eser, 78b – 86a sayfaları arasında yer almaktadır. Müellif Mahmûd b. Abd-Allâh Antâkî, eser “el-`Alâka” olarak kaydedilmiştir.
- 06 Mil Yz A 6133/4. Milli Kütüphane Ankara koleksiyonunda bulunmaktadır. Eser 215*155 – 170*110 mm ebatlarında kırma nesih hattıyla kaleme alınmış olup her sayfası 21 satırdan oluşmaktadır. Kâğıdı şapka filigranlıdır. Benzer konuları ihtiva eden ve 9 eserden oluşan bir mecmua içerisinde olan eser, 75b – 77b sayfaları arasında yer almaktadır. Müellif Şems ed-dîn Ebû'l-Abbâs Abd el-Kâdir b. Mahmûd Antâkî, eser “el-`Alâka” olarak kaydedilmiştir.
- 55 Vezirköprü 491/10. Milli Kütüphane Samsun Vezirköprü İlçe Halk Kütüphanesi Koleksiyonunda bulunmaktadır. İstinsah tarihi 1792 olarak kaydedilmiştir. Eser 210*140 – 110*60 mm ebatlarında nesih hattıyla kaleme alınmış olup her sayfası 15 satırdan oluşmaktadır. Kâğıdı geometrik şekil

filigranlıdır. Benzer konuları ihtiva eden ve 13 eserden oluşan bir mecmua içerisinde olan eser, 63b – 68a sayfaları arasında yer almaktadır. Mahmud el-Antâkî'ye ait bu eser sehven Abd el-Mû'tî b. Ahmed el-Adevî ait olarak kaydedilmiştir. Eser adı “el-`Alâka”dır.

Risâletü'l-isti'âre'ye ait tahkike esas olabilecek onlarca nüsha içerisinde müellifin yaşadığı dönemde yazılmış bir nüsha ve vefat tarihinden sonra yazılmış nüshalar içerisinde vefat tarihine en yakın olan iki nüsha tercih edilmiştir. Bu nüshalar ve özellikleri aşağıdaki gibidir.

3.2. Tahkikte Esas Alınan Nüshalar

Risâletü'l-isti'âre'nin tahkikinde 3 (üç) nüsha esas alınmıştır. Bunlardan biri müellif hayatta iken yazılmış bir nüsha iken diğer ikisi müellifin vefat tarihi olan 1747 yılından sonra kaleme alınmış nüshalardır. Nüshalar okunacak durumdadır. Nüshaların isimleri verilirken Milli Kütüphanede kayıtlı oldukları koleksiyonlar dikkate alınmıştır. Kayıtlı oldukları koleksiyonun ilk harfi nüshanın rumuzu olarak tercih edilmiştir.

3.2.1. Manisa Nüshası (م)

Yazma Eserler Kütüphanesi Manisa İl Halk Kütüphanesi koleksiyonunda 45 HK 1951-4 kayıt numaralı nüshadır. İstinsah tarihi 1727 olarak kaydedilmiştir. Müellif hayatta iken kaleme alınmış olduğundan diğer nüshalar içerisinde ayrı bir öneme sahiptir. Eser 215*140 – 148*72 mm ebatlarında nesih hattıyla kaleme alınmış olup her sayfası 17 satırdan oluşmaktadır. Kâğıdı üzüm filigranlıdır. Benzer konuları ihtiva eden ve yedi eserden oluşan bir mecmua içerisinde olan eser, 53b – 57b sayfaları arasında yer almaktadır. Müellif Mahmûd b. Abd-Allâh Antâkî, eser “el-`alâka” olarak kaydedilmiştir. Nüsha Manisa Koleksiyonunda yer aldığından dolayı metin tahkiki bölümünde (م) harfi ile gösterilmiştir. Tahkik metni bu nüsha esas alınarak yazılmıştır.

3.2.2. Ankara Nüshası (ع)

Milli Kütüphane Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi koleksiyonunda 06 HK 4140/2 kayıt numaralı nüshadır. İstinsah tarihi 1743 olarak kaydedilmiştir. Eser 200*140 – 150*85 mm ebatlarında nesih hattıyla kaleme alınmış olup her sayfası 21 satırdan oluşmaktadır. Kâğıdı birleşik harf filigranlıdır. İki eserden oluşan bir mecmua içerisinde olan eser, 18a-20b sayfaları arasında yer almaktadır. Müellif Mahmûd b. Abd-

Allâh Antâkî eser “*el-‘Alâka*” olarak kaydedilmiştir. Nüsha Ankara Koleksiyonunda yer aldığından dolayı metin tahkiki bölümünde (ع) harfi ile gösterilmiştir.

3.2.3. Eskişehir Nüshası (ل)

Milli Kütüphane Eskişehir İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonunda 26 HK 458-5 kayıt numaralı nüshadır. İstinsah tarihi 1796 olarak kaydedilmiştir. Beş eserden oluşan bir mecmua içerisinde yer alan eser 50b - 53b sayfaları arasında yer almaktadır. Müellif Mahmûd b. Abd-Allâh Antâkî eser “*el-‘alâka*” olarak kaydedilmiştir. Nüsha Eskişehir Koleksiyonunda yer aldığından dolayı metin tahkiki bölümünde (ل) harfi ile gösterilmiştir.

3.3. Risâletü'l-İsti`âre'nin Tahkikli Metni

رِسَالَةُ الْإِسْتِعَارَةِ

مَثْنُ الْعَلَاقَةِ¹¹⁹

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ¹²⁰

[67]

الْحَمْدُ لِلَّهِ حَمْدَ الشَّاكِرِينَ. وَالصَّلَاةُ عَلَى سَيِّدِ الْأَوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ. وَعَلَى آلِهِ الطَّيِّبِينَ

الطَّاهِرِينَ.

وَبَعْدُ،

فَاعْلَمْ أَنَّ طُرُقَ آدَاءِ الْمُرَادِ ثَلَاثَةٌ: حَقِيقَةٌ وَمَجَازٌ وَكِنَايَةٌ.

فَالْحَقِيقَةُ؛

لَفْظٌ مُسْتَعْمَلٌ فِيمَا وَضِعَ لَهُ مِنْ حَيْثُ أَنَّهَ مَا وَضِعَ لَهُ.

وَالْمَجَازُ؛

لَفْظٌ مُسْتَعْمَلٌ فِي غَيْرِ مَا وَضِعَ لَهُ مِنْ حَيْثُ أَنَّهَ غَيْرُهُ¹²¹ بِعَلَاقَةٍ بَيْنَهُمَا أَيْ اتِّصَالٍ وَمُنَاسَبَةٍ

بَيْنَ الْمَوْضُوعِ لَهُ وَالْمُسْتَعْمَلِ فِيهِ مَعَ قَرِينَةٍ مَانِعَةٍ عَنْ إِزَادَةِ الْمَوْضُوعِ لَهُ.

وَالْكِنَايَةُ؛

¹¹⁹ م؛ هذا كتاب العلاقة.

¹²⁰ م + وبه نستعين؛ ع + وبه العون من الله تعالى.

¹²¹ م + ما وضع له.

لَفْظُ مُسْتَعْمَلٍ¹²² فِي لَازِمٍ مَا وُضِعَ لَهُ بِلاَ قَرِيبَةٍ مَانِعَةٍ عَنْهُ. يَعْني أَنَّ الْكِنَايَةَ مِنْ حَيْثُ أَنَّهَا كِنَايَةٌ لَا تُنَافِي الْمَوْضُوعَ لَهُ كَمَا أَنَّ الْمَجَازَ يُنَافِيهِ.

لَكِنْ قَدْ يَمْتَنِعُ فِيهَا أَيْضاً بِحَسَبِ خُصُوصِ الْمَادَّةِ ذَكَرَ صَاحِبُ الْكَشَافِ¹²³ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى {لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ}¹²⁴ أَنَّهُ كِنَايَةٌ عَنْ¹²⁵ نَفْيِ الْمِثْلِ وَفِيهِ الْحَيِّيَّةُ [68] فِي تَعْرِيفِ¹²⁶ الْحَقِيقَةِ وَالْمَجَازِ لِئَلَّا يَنْتَقِضَ كُلُّ بِلَاخَرٍ فِي مِثْلِ "الصَّلَاةِ" إِذَا اسْتَعْمَلَ فِي الدُّعَاءِ وَالْأَرْكَانِ.

وَالْعَلَاقَةُ فِي الْمَجَازِ لِإِخْرَاجِ الْغَلَطِ كَقَوْلِنَا "خُذْ هَذَا الْفَرَسَ" مُشِيرًا إِلَى "كِتَابٍ" وَالْقَرِيبَةُ لِإِخْرَاجِ الْكِنَايَةِ الْمُسْتَعْمَلَةِ فِي غَيْرِ مَا وُضِعَ لَهُ مَعَ جَوَازِ إِرَادَتِهِ.

وَالْعَلَاقَةُ تُعْتَبَرُ¹²⁷ كَلِيَّةً. فَيَقَالُ إِنَّهَا اللَّزُومُ. أَيْ لَزُومُ الْمَعْنَى الْمُسْتَعْمَلِ فِيهِ لِلْمَوْضُوعِ لَهُ.

وَالْمُرَادُ بِاللَّزُومِ هُنَا إِتِّصَالُ بَيْنَهُمَا يُنْتَقَلُ بِهِ مِنْ أَحَدِهِمَا إِلَى الْآخَرِ فِي الْجُمْلَةِ. وَذَا¹²⁸ يُوجَدُ¹²⁹ فِي كُلِّ أَمْرَيْنِ بَيْنَهُمَا عِلَاقَةٌ مُشَابِهَةٌ أَوْ غَيْرُهَا.

وَتُعْتَبَرُ¹³⁰ جُزْئِيَّةً. فَيَقَالُ إِنَّهَا مُشَابِهَةٌ. أَيْ¹³¹ مُشَابِهَةٌ الْمُسْتَعْمَلِ فِيهِ لَهُ. فَمَجَازُهَا إِسْتِعَارَةٌ. أَوْ غَيْرُ مُشَابِهَةٍ فَمَجَازُهَا مَجَازٌ مُرْسَلٌ.¹³²

وَذَلِكَ الْغَيْرُ؛

إِمَّا مَصْدَرِيَّةٌ؛ أَيْ كَوْنُ الْمَوْضُوعِ لَهُ مَصْدَرًا. أَيْ مَحَلَّ صُدُورِ الْمَعْنَى الْمَجَازِيِّ كَ "الْيَدِ" مُسْتَعْمَلَةً فِي "النِّعْمَةِ" فِي¹³³ نَحْوِ "أَعْجَبَنِي يَدُ فُلَانٍ".

وَمَظْهَرِيَّةٌ؛ أَيْ كَوْنُهُ مَحَلَّ ظُهُورِ لَهُ كَمَا فِي {يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ}¹³⁴ إِذِ الْمُرَادُ الْقُدْرَةُ لِظُهُورِ أَثَرِهَا فِيهَا.

أَوْ مُجَاوِرَةٌ؛ كَ "الرَّأْيِيَّةِ" الْمُسْتَعْمَلَةِ فِي "الدَّلْوِ".¹³⁵ لِأَنَّهَا تُجَاوِرُ الْحَيَوَانَ الَّذِي يُسْتَقَى عَلَيْهِ.

¹²² ع؛ استعمل.

¹²³ هو أبو القاسم محمود بن عمر بن محمد الحواري (144/538) وهو عالم معتزلي ومؤلف كتاب "الكشاف" مع أنه عالم متعدد الجوانب ومشهور بدراساته عن اللغة العربية وبلاغتها. لقد ألف معجماً عن البلاغة العربية بعنوان "أساس البلاغة" مع تأليفه كتاب "المفصل" عن قواعد اللغة العربية.

¹²⁴ سورة الشورى، 42/11

¹²⁵ ع - عن.

¹²⁶ م؛ تعريفي.

¹²⁷ ع؛ تعبير.

¹²⁸ ع؛ وإذا.

¹²⁹ ع - يوجد.

¹³⁰ ع؛ تعبير.

¹³¹ ع - أي.

¹³² ع؛ فمجازها مرسل.

¹³³ ع؛ و.

¹³⁴ سورة الفتح، 48/10

¹³⁵ ع؛ الدلالة.

أَوْ جُزْيِيَّةٌ؛ أَي كَوْنُهُ جُزْءاً لَهُ كَ "الْعَيْنِ" مُسْتَعْمَلَةً فِي "الطَّلِيعَةِ" الَّتِي تَطْلُعُ الْقَوْمُ مِنْ مَكَانٍ عَالٍ.

أَوْ كَلِّيَّةٌ؛ أَي كَوْنُهُ كُلًّا لَهُ كَ "الْأَصَابِعِ" فِي نَحْوِ ¹³⁶ {يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِي

أَذَانِهِمْ} ¹³⁷ إِذِ الْمُرَادُ بِهَا ¹³⁸ "أَنَامِلُهُمْ". وَالْأَنَامِلُ [69] رُؤُوسُ الْأَصَابِعِ.

أَوْ سَبْيِيَّةٌ؛ كَ "الْغَيْثِ" فِي نَحْوِ "رَعَيْنَا الْغَيْثَ" أَي النَّبَاتَ الَّذِي سَبَبَهُ الْغَيْثُ.

أَوْ مُسَبَّبِيَّةٌ؛ نَحْوُ "أَمْطَرَتِ السَّمَاءُ نَبَاتًا" ¹³⁹ أَي غَيْثًا مُسَبَّبُهُ النَّبَاتُ.

أَوْ كَوْنٌ سَابِقٌ؛ أَي كَوْنُهُ سَابِقاً عَلَى الْمَجَازِيِّ بِاعْتِبَارِ زَمَانِ الْحُكْمِ كَ "الْيَتَامَى" فِي

{وَأَتَوْا الْيَتَامَى أَمْوَالَهُمْ} ¹⁴⁰ أَي الرِّجَالِ الَّذِينَ كَانُوا يَتَامَى. ¹⁴¹

أَوْ ¹⁴² كَوْنٌ لَاحِقٌ؛ أَي كَوْنُهُ لَاحِقاً وَ طَارِئاً عَلَى الْمَجَازِيِّ فِي الزَّمَانِ الْآتِي ¹⁴³ كَمَا

فِي {إِنِّي أَرَانِي أَعَصِرُ خَمْراً} ¹⁴⁴ أَي عَصِيراً يَصِيرُ خَمْراً.

أَوْ مَحَلِّيَّةٌ؛ أَي كَوْنُهُ مَحَلًّا لَهُ كَ "الْقَرْيَةِ" مُرَاداً بِهَا أَهْلُهَا فِي {وَأَسْأَلُ الْقَرْيَةَ} ¹⁴⁵

أَوْ حَالِيَّةٌ؛ أَي كَوْنُهُ حَالاً وَمَوْجُوداً فِيهِ نَحْوُ {فَفِي رَحْمَةِ اللَّهِ} ¹⁴⁶ أَي "فِي الْجَنَّةِ" ¹⁴⁷

الْحَالَةِ فِيهَا الرَّحْمَةُ.

أَوْ آلِيَّةٌ؛ أَي كَوْنُهُ آلَةً لَهُ نَحْوُ {وَاجْعَلْ لِي لِسَانَ صِدْقٍ فِي الْآخِرِينَ} ¹⁴⁸ أَي "ذِكْراً

صَادِقاً" ¹⁴⁹ أَلْتُهُ اللِّسَانَ. ¹⁵⁰

أَوْ إِطْلَاقٌ؛ أَي كَوْنُهُ مُطْلَقاً وَالْمُسْتَعْمَلُ فِيهِ ¹⁵¹ مُقَيِّدٌ كَ "الشَّفَةِ" مُرَاداً بِهَا "الْمِشْفَرُ".

أَوْ تَقْيِيدٌ؛ أَي كَوْنُهُ مُقَيِّداً وَالْمُسْتَعْمَلُ فِيهِ مُطْلَقٌ كَقَوْلِهِ "وَلَكِنَّ زُنْجِي غَلِيظَ

الْمَشَافِرِ" ¹⁵²

أَوْ عُمُومٌ؛ أَي كَوْنُهُ عَامّاً وَالْمَجَازِيُّ جُزْئِيٌّ مِنْ جُزْئِيَّاتِهِ كَ "الدَّابَّةِ" فِي "الْفَرَسِ".

¹³⁶ ع + في نحو قوله تعالى.

¹³⁷ سورة البقرة، 2/19.

¹³⁸ ع ١ - بها.

¹³⁹ ع؛ انبأتا؛ ع؛ امطر

¹⁴⁰ سورة النساء، 4/2.

¹⁴¹ م + ويسمى اولياً

¹⁴² ع؛ و.

¹⁴³ ع؛ الآت.

¹⁴⁴ سورة يوسف، 12/36 / ع - إني

¹⁴⁵ سورة يوسف، 12/82.

¹⁴⁶ سورة آل عمران، 3/107.

¹⁴⁷ م؛ أي في جنته.

¹⁴⁸ سورة الشعراء، 26/84.

¹⁴⁹ ع + قال الله تعالى لسانا.

¹⁵⁰ ع - ألتة اللسان.

¹⁵¹ ١ - فيه.

¹⁵² الشعر لفرزدق، تمامه، "فَلَوْ كُنْتُ ضَبِيّاً عَرَفْتُ قَرَابَتِي - وَلَكِنْ زُنْجِي غَلِيظُ الْمَشَافِرِ" ديوان فرزدق، ص 209؛ السكاكي، مفتاح العلوم، ص 172.

أَوْ خُصُوصٌ؛ أَوْ كَوْنُهُ خَاصًّا وَجُزْئِيًّا مِنْ جُزْئِيَّاتِ الْمَعْنَى الْمَجَازِيِّ الْعَامِّ كَ
"الْفَرَسِ" فِي "الدَّابَّةِ".

أَوْ [70] قُوَّةٌ؛ أَيْ كَوْنُ الْمَجَازِيِّ صَالِحًا لِلِاتِّصَافِ بِالْمَوْضُوعِ لَهُ كَ "الْمُسْكِرِ" فِي
"الْخَمْرِ الَّتِي أُرِيقَتْ".

أَوْ لَازِمِيَّةٌ؛ أَوْ مَلْزُومِيَّةٌ؛ أَيْ كَوْنُهُ لَازِمًا لَهُ¹⁵³ أَوْ مَلْزُومًا لَهُ¹⁵⁴ نَحْوُ "أَدَبْتُ زَيْدًا"
بِمَعْنَى "ضَرَبْتُهُ"؛ وَ "ضَرَبْتُهُ" بِمَعْنَى "أَدَبْتُهُ".

أَوْ عَلِيَّةٌ؛ أَيْ كَوْنُهُ عَلَةً لَهُ.

أَوْ مَعْلُولِيَّةٌ¹⁵⁵؛ أَيْ كَوْنُهُ مَعْلُولًا لَهُ كَ "النَّارِ" فِي "الْحَرَارَةِ" وَ "الْحَرَارَةُ" فِي
"النَّارِ".

أَوْ تَعَلُّقٌ¹⁵⁶؛ أَيْ كَوْنُهُ مُتَعَلِّقًا بِهِ أَوْ بِالْعَكْسِ كَ "الضَّرْبِ" فِي "الضَّارِبِ"¹⁵⁷ أَوْ
"الْمَضْرُوبِ".

أَوْ بِالْعَكْسِ¹⁵⁸

أَوْ شَرْطِيَّةٌ؛ أَيْ كَوْنُهُ شَرْطًا لَهُ كَ "الْإِيْمَانِ" فِي "الصَّلَاةِ" فِي قَوْلِهِ تَعَالَى¹⁵⁹ {وَمَا
كَانَ اللَّهُ لِيُضَيِّعَ إِيْمَانَكُمْ}¹⁶⁰ أَيْ صَلَاتَكُمْ.

أَوْ مَشْرُوطِيَّةٌ؛ كَعَكْسِهِ.

أَوْ دَالِيَّةٌ¹⁶¹؛ أَيْ كَوْنُهُ دَالًا¹⁶²

أَوْ مَدْلُولِيَّةٌ؛ أَيْ كَوْنُهُ مَدْلُولًا¹⁶³.

وَقَدْ يَجْتَمِعُ فِي مَجَازٍ¹⁶⁴ وَاحِدٍ أَكْثَرُ مِنْ نَوْعٍ وَاحِدٍ كَ "الْمِشْفَرِ" الْمُسْتَعْمَلِ فِي شَفَةِ الْإِنْسَانِ.

يَجُوزُ¹⁶⁵ فِيهِ إِعْتِبَارُ التَّقْيِيدِ وَالْمُشَابَهَةِ¹⁶⁶ فِي الْغُلْظَةِ¹⁶⁷. فَعَلَى الْأَوَّلِ مَجَازٌ مُرْسَلٌ وَعَلَى الثَّانِي
إِسْتِعَارَةٌ.

¹⁵³ ع ١ - له.

¹⁵⁴ ع - له.

¹⁵⁵ ا؛ معلومية

¹⁵⁶ بينما يعد علاقات المجاز اللغوي سمي هذه العلاقة بـ "المتعلقة" بدلا من "العكس" مع أن المؤلف لا يسمي هذه العلاقة في الرسالة.

¹⁵⁷ ا؛ والمضروب.

¹⁵⁸ اي متعلقة.

¹⁵⁹ م - قوله تعالى.

¹⁶⁰ سورة البقرة، 2/143.

¹⁶¹ ع ١؛ دلالة.

¹⁶² ع؛ دلالة.

¹⁶³ م - اي كونه مدلولاً؛ ع: او مدلولاً.

¹⁶⁴ ع؛ في المجاز.

¹⁶⁵ ع؛ تجوز.

¹⁶⁶ ع؛ المشابهة.

¹⁶⁷ ع؛ في اللفظ.

فَمَجْمُوعُ عِلَاقَاتِ الْمَجَازِ اللَّغَوِيِّ ثَمَانِيَّةٌ وَعِشْرُونَ: مُشَابِهَةٌ¹⁶⁸، مَصْدَرِيَّةٌ، مَظْهَرِيَّةٌ، مُجَاوِرَةٌ، جُزْئِيَّةٌ، كُلِّيَّةٌ، سَبَبِيَّةٌ، مُسَبَّبِيَّةٌ، كَوْنٌ¹⁶⁹ أَوَّلٌ¹⁷⁰، مَحَلِّيَّةٌ، حَالِيَّةٌ، إِلِيَّةٌ، إِطْلَاقٌ، تَقْيِيدٌ، عُمُومٌ، خُصُوصٌ، قُوَّةٌ، لَازِمِيَّةٌ، مَلْزُومِيَّةٌ، عَلِيَّةٌ، مَعْلُولِيَّةٌ، مُتَعَلِّقِيَّةٌ بِكَسْرِ اللَّامِ، مُتَعَلِّقِيَّةٌ بِالْفَتْحِ، شَرْطِيَّةٌ، مَشْرُوطِيَّةٌ، دَالِيَّةٌ، مَدْلُولِيَّةٌ¹⁷¹ 172.

وَقَدْ يُعْتَبَرُ تَدَاخُلُ بَعْضِهَا فِي بَعْضٍ كَمَا أُعْتَبِرَ¹⁷³ فِي عِلْمِ الْأُصُولِ. [71]
وَعَدٌ تِسْعَةٌ: مُشَابِهَةٌ، كَوْنٌ، أَوَّلٌ، اسْتِعْدَادٌ¹⁷⁴، حُلُولٌ، جُزْئِيَّةٌ، كُلِّيَّةٌ، سَبَبِيَّةٌ، شَرْطِيَّةٌ.¹⁷⁵
وَأَمَّا الْإِسْتِعَارَةُ الَّتِي عِلَاقَتُهُ الْمُشَابِهَةُ وَقِسْمُ مِنَ الْمَجَازِ بِمَعْنَى اللَّفْظِ الْمُسْتَعْمَلِ فِي غَيْرِ الْمَوْضُوعِ لَهُ بِالْعِلَاقَةِ وَالْفَرِيَّةِ فَعِنْدَ السَّلَفِ مُصْرَحَةٌ وَ مَكْنِيَّةٌ.
وَالْمُصْرَحَةُ¹⁷⁶؛ لَفْظُ الْمُشَبَّهِ بِهِ الْمَذْكُورُ الْمُسْتَعْمَلُ فِي الْمُشَبَّهِ كَ "الْأَسَدِ" فِي¹⁷⁷ "رَأَيْتُ أَسَدًا فِي يَدِهِ سَيْفٌ".

وَالْمَكْنِيَّةُ؛ لَفْظٌ كَذَلِكَ لَكِنْ غَيْرُ مَذْكُورٍ كَلَفْظِ "السَّبْعِ" الْغَيْرِ الْمَذْكُورِ فِي قَوْلِكَ "أَظْفَارُ الْمَنِيَّةِ نَشِبَتْ بِفُلَانٍ"¹⁷⁸ حَيْثُ شُبِّهَتْ الْمَنِيَّةُ بِالسَّبْعِ ثُمَّ أُسْتُعْمِلَ لَفْظُ السَّبْعِ فِيهَا وَتُرِكَ ذِكْرُهُ.¹⁷⁹ وَدَلَّ عَلَيْهِ بِذِكْرِ لَازِمِهِ الَّذِي هُوَ الْأَظْفَارُ. وَالْأَظْفَارُ لَيْسَ بِمَجَازٍ عِنْدَهُمْ.¹⁸⁰ بَلِ¹⁸¹ الْمَجَازُ عِنْدَهُمْ إِنْشَاءٌ لِلْمُشَبَّهِ الَّذِي هُوَ الْمَنِيَّةُ. وَهَذَا الْإِتْبَاطُ يُسَمَّى اسْتِعَارَةً تَخْيِيلِيَّةً.¹⁸²
فَالْإِسْتِعَارَةُ التَّخْيِيلِيَّةُ عِنْدَهُمْ لَازِمَةٌ لِلْمَكْنِيَّةِ وَلَيْسَتْ¹⁸³ قِسْمًا مِنَ الْمَجَازِ اللَّغَوِيِّ الَّذِي هُوَ اللَّفْظُ الْمُسْتَعْمَلُ فِي غَيْرِ مَا وَضِعَ لَهُ. بَلْ مِنَ الْمَجَازِ الْعَقْلِيِّ الَّذِي هُوَ إِنْشَاءُ الشَّيْءِ لِغَيْرِ مَا وَضِعَ لَهُ. فَالْإِزْمُ الْمَرْكُورُ حَقِيقَةٌ لُغَوِيَّةٌ عِنْدَهُمْ.

¹⁶⁸ المشابهة علاقة الاستعارة.

¹⁶⁹ أي كون سابق.

¹⁷⁰ أي كون لاحق.

¹⁷¹ م - دالية، مدلولية.

¹⁷² عد المؤلف ثمانين وعشرين علاقة في الرسالة. ولكن علاقة "المشابهة" مع أنها من علاقات المجاز اللغوي ليست من علاقات المجاز المرسل. لذلك لا يوضح عنها.

¹⁷³ عثر. ع:

¹⁷⁴ أي القوة.

¹⁷⁵ انظر إلى كتاب "شرح العلافة" لمصنفك عن آراء علماء اللغة عن العلاقة.

¹⁷⁶ م + هي.

¹⁷⁷ ١ - المذكور المستعمل في المشبه كالأسد في.

¹⁷⁸ "وَإِذَا الْمُنْيْتُ أَنْشَبَتْ أَظْفَارَهَا - أَلْفَيْتُ كُلَّ تَمِيمَةٍ لَا تَنْفَعُ" السكاكي، مفتاح العلوم، ص 384. الشعر لابي ذؤيب الهذلي.

وتمامه؛

¹⁷⁹ ع - ذكره.

¹⁸⁰ م ع - عندهم.

¹⁸¹ ١؛ وإنما .

¹⁸² م ع + عندهم.

¹⁸³ ع؛ ليس.

وَجَوَرَ الزَّمَحْسَرِيُّ كَوْنَهُ مَجَازاً [72] لَعَوِيّاً إِذَا كَانَ لِلْمُشَبَّهِ رَادِفٌ يُشْبِهُ رَادِفَ الْمُشَبَّهِ بِهِ كَمَا فِي {يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ} 184 فَإِنَّ لِلْعَهْدِ رَادِفاً هُوَ الْإِبْطَالُ يُشْبِهُ رَادِفَ الْحَبْلِ الْمُؤَلَّفِ أَوِ الْبِنَاءِ 185 الَّذِي هُوَ النَّقْضُ فِي إِخْرَاجِ الشَّيْءِ عَنْ حَقِيقَتِهِ وَنَفْعِهِ.

ثُمَّ الْمَصْرَحَةُ مُفْرَدَةٌ وَهِيَ لَفْظُ الْمُشَبَّهِ بِهِ الْمَفْرَدُ الْمَذْكُورُ 186 الْمُسْتَعْمَلُ فِي الْمُشَبَّهِ الْمَفْرَدِ. وَمُرَكَّبَةٌ وَتُسَمَّى بِالتَّمْثِيلِيَّةِ. وَهُوَ عِنْدَهُمْ لَفْظُ الْمُشَبَّهِ بِهِ الْمُرَكَّبُ 187 الَّذِي هُوَ الْهَيْئَةُ الْحَاصِلَةُ مِنْ عِدَّةِ أُمُورٍ نَحْوُ قَوْلِهِمْ "إِنِّي أَرَاكَ تُقَدِّمُ رَجُلًا وَتُؤَخِّرُ أُخْرَى" الْمُسْتَعْمَلُ فِي الْمُتَرَدِّدِ فِي الْفَتْوَى. وَعِنْدَ بَعْضِ الْمُحَقِّقِينَ يَجُوزُ أَنْ يَكُونَ التَّمْثِيلِيَّةُ اللَّفْظُ الْمَفْرَدُ الْمُسْتَعْمَلُ فِي الْمُشَبَّهِ الْمُرَكَّبِ كَلَفْظِ "الْمُعْمِر" 188 إِذَا اسْتُعْمِلَ فِي النَّهَارِ الْمُشْمِسِ الَّذِي شَابَهُ زَهْرُ الرُّبَا. 189

فَالْمَجَازُ الْمُرَكَّبُ عِنْدَهُمْ مَخْصُوصٌ بِالِاسْتِعَارَةِ. وَالْحَقُّ كَوْنُ الْمَجَازِ الْمُرَكَّبِ مَجَازاً مُرْسَلاً أَيْضاً مِثْلَ "هَوَايَ مَعَ رَكْبِ الْيَمَانِينَ مُصْعِدٌ" 190 الْمُسْتَعْمَلُ فِي مَعْنَى "إِنِّي مُتَحَزِّزٌ" أَلَّا لَزُمَ لَهُ.

ثُمَّ الْمَصْرَحَةُ أَيْضاً 191 أَصْلِيَّةٌ إِنْ كَانَ اللَّفْظُ الْمُسْتَعَارُ 192 غَيْرَ الْمُشْتَقِّ وَالْحَرْفِ، 193 إِسْمٌ جِنْسٍ كَلَفْظِ "الْأَسَدِ" فِي "الرَّجُلِ الشُّجَاعِ" أَوْ عَلَمًا كَ "أَبِي حَنِيفَةَ" فِي "الْعَالِمِ الْمُتَبَجِّحِ". وَتَبَعِيَّةٌ إِنْ [73] كَانَ لَفْظُ الْمُشْتَقِّ كَ "نَطَقَتِ الْحَالُ" أَوْ "الْحَالُ نَاطِقَةٌ" 194 بِكَذَا "بِمَعْنَى "دَلَّتْ" أَوْ "دَالَّةٌ عَلَى كَذَا". أَوْ لَفْظُ الْحَرْفِ كَ "فِي" فِي "عُدْبَتُ امْرَأَةٍ فِي هَرَّةٍ" 195 أَسْتَعِيرَ الْمَصْدَرُ الَّذِي هُوَ "النُّطْقُ" لِلدَّلَالَةِ. ثُمَّ أَسْتَعِيرَ "نَطَقَتْ" أَوْ "نَاطِقَةٌ" لِ "دَلَّتْ" أَوْ "دَالَّةٌ" بِتَبَعِيَّتِهِ لِلْمَصْدَرِ. وَاسْتَعِيرَ الظَّرْفِيَّةَ الَّتِي هِيَ مُتَعَلِّقٌ مَعْنَى "فِي" السَّبَبِيَّةَ لِمُشَابَهَةِ السَّبَبِيَّةِ الْكَلْبِيَّةِ 196 لَهَا فِي الْمَلَابَسَةِ. 197 ثُمَّ أَسْتَعِيرَ "فِي" لِمَعْنَى "الْبَاءِ السَّبَبِيَّةِ" بِتَبَعِيَّتِهَا.

184 سورة البقرة، 2/27.

185 م؛ ا؛ أو البناء.

186 م – المذكور.

187 م + المستعمل في المشبه المركب.

188 ع؛ القمر.

189 البيت لأبي تمام. وتاماه؛ تَرَاهَا نَهَارًا مُشْمِسًا قَدْ شَابَهُ – زَهَرَ الرُّبَا فَكَأَنَّمَا هُوَ مُقَمَّرٌ "ديوان أبي تمام، ج 2، ص 194.

190 الشعر لجعفر بن علبه الحارثي. وتاماه؛ "هَوَايَ مَعَ الرُّكْبِ الْيَمَانِيِّ مُصْعِدٌ – جَنِيْبٌ وَجُثْمَانِيٌّ بِمَكَّةَ مُوْتِقٌ" السكاكي،

مفتاح العلوم، ص 99.

191 ا – ايضاً

192 ع؛ المستفاد.

193 ا؛ والحروف.

194 ع؛ ناطق.

195 صحيح البخاري، انبياء 54. عن عبد الله بن عمر -رضي الله عنهما- أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- قال: «عُدْبَتُ

امْرَأَةٍ فِي هَرَّةٍ سَجَنَتْهَا حَتَّى مَاتَتْ، فَدَخَلْتُ فِيهَا النَّارَ، لَا هِيَ أَطْعَمَتْهَا وَلَا سَقَتْهَا، إِذْ حَبَسْتُهَا، وَلَا هِيَ تَرَكَتْهَا تَأْكُلُ مِنْ خَشَاشِ الْأَرْضِ»

196 م – الكلية.

197 ع؛ في المسيبية لمشابهة المسيبية لها في الملابس.

وَأَمَّا عِنْدَ السَّكَائِي¹⁹⁸ فَهِيَ¹⁹⁹ بِمَعْنَى اللَّفْظِ الْمُسْتَعْمَلِ فِي غَيْرِ الْمَوْضُوعِ لَهُ بِعَلَاَقَةِ الْمُشَابَهَةِ مُصَرَّحَةً مُفْرَدَةً أَوْ مُرَكَّبَةً بِالْمَعْنَيْنِ الْمَذْكُورَيْنِ وَمَكْنِيَّةٌ. وَالْمُصَرَّحَةُ تَحْقِيقِيَّةٌ إِذَا تَحَقَّقَ الْمَعْنَى الْمُرَادُ جِسًّا كَمَا فِي "الْأَسَدِ" الْمُسْتَعْمَلِ فِي "الرَّجُلِ الشُّجَاعِ" أَوْ عَقْلًا كَ "الصِّرَاطِ" فِي "الدِّينِ".

وَتَخْيِيلِيَّةٌ إِذَا لَمْ يَكُنِ الْمَعْنَى الْمُرَادُ مُحَقَّقًا لَا جِسًّا وَلَا عَقْلًا بَلْ كَانَ صُورَةً وَهَمِيَّةً كَلَفْظِ "الْأَظْفَارِ" فِي "أَظْفَارِ الْمَنِيَّةِ" الْمُسْتَعْمَلِ فِي صُورَةٍ اخْتَرَهَا الْوَهْمُ حِينَ شَبَّهَ الْمَنِيَّةَ²⁰⁰ بِالسَّبْعِ فِي الْإِغْتِيَالِ. إِذِ الْوَهْمُ يُصَوِّرُهَا بِصُورَتِهِ وَيُنْبِثُ لَهَا أَظْفَارًا مِثْلَ أَظْفَارِهِ. فَتِلْكَ الْأَظْفَارُ لَا وُجُودَ لَهَا²⁰¹ لَا فِي الْحِسِّ وَلَا فِي الْعَقْلِ بَلْ فِي الْخَيَالِ. فَلِذَا²⁰² سُمِّيَتْ تَخْيِيلِيَّةً.

وَالْمَكْنِيَّةُ لَفْظُ الْمُسَبَّهِ²⁰³ الْمُسْتَعْمَلِ فِي الْمُسَبَّهِ بِهِ كَ "الْمَنِيَّةِ" فِي قَوْلِهِ "أَظْفَارُ الْمَنِيَّةِ نَشِبَتْ [74] بِفُلَانٍ". فَإِنَّهُ شَبَّهَ الْمَنِيَّةَ بِالسَّبْعِ وَجَعَلَ السَّبْعَ صِنْفَيْنِ حَقِيقِيٍّ وَهُوَ الْهَيْكَلُ الْمَخْصُوصُ وَإِدْعَائِيٍّ وَهُوَ الْأَمْرُ الْمَعْنَوِيُّ الَّذِي شَأْنُهُ الْإِهْلَاكُ مِنْ غَيْرِ²⁰⁴ تَفَرُّقَةٍ بَيْنَ نَفَاعٍ وَضَرَارٍ. وَهُوَ الْمَوْتُ. وَاسْتَعْمَلَ الْمَنِيَّةَ فِي هَذَا الْمَعْنَى مِنْ حَيْثُ أَنَّهُ سَبْعٌ²⁰⁵ إِدْعَائِيٍّ لَا مِنْ حَيْثُ أَنَّهُ الْمَوْضُوعُ لَهُ²⁰⁶.

وَاخْتَارَ إِرْجَاعَ صُورَةِ²⁰⁷ الْإِسْتِعَارَةِ التَّبَعِيَّةِ عِنْدَ الْقَوْمِ إِلَى صُورَةِ الْإِسْتِعَارَةِ الْمَكْنِيَّةِ بِجَعْلِ قَرِينَتِهَا مَكْنِيَّةً وَالتَّبَعِيَّةَ قَرِينَتَهَا.

وَرَدَّ الْمَجَازُ الْعَقْلِيُّ عِنْدَ الْقَوْمِ إِلَى صُورَةِ الْإِسْتِعَارَةِ بِالْكِنَايَةِ بِتَشْبِيهِ الْمُنْسُوبِ إِلَيْهِ الْمَجَازِيِّ بِالْمُنْسُوبِ إِلَيْهِ الْحَقِيقِيِّ.

أَمَّا عِنْدَ الْخَطِيبِ²⁰⁸ فَالْإِسْتِعَارَةُ بِالْمَعْنَى الْمَذْكُورِ²⁰⁹ مُصَرَّحَةً مُفْرَدَةً أَوْ مُرَكَّبَةً، أَصْلِيَّةً أَوْ تَبَعِيَّةً.

وَبِمَعْنَى مَا يُطْلَقُ عَلَيْهِ لَفْظُ الْإِسْتِعَارَةِ مُصَرَّحَةً وَمَكْنِيَّةً وَتَخْيِيلِيَّةً.

فَالْمُصَرَّحَةُ كَمَا ذَكَرَهُ السَّلْفُ.

¹⁹⁸ وهو أبو يعقوب سراج الدين يوسف بن أبي بكر بن محمد بن علي الخوارزمي السكاكي. (1229/626) عالم لغوي، لقد ألف كتاب مفتاح العلوم الذي يعد من أهم الكتب في علم البلاغة.

¹⁹⁹ م؛ أي؛ فهي بالمعنى المذكور أيضاً مصرحة.

²⁰⁰ ع – المنية.

²⁰¹ م؛ أي؛ له.

²⁰² ع؛ فلهاذا.

²⁰³ ع – المشبه.

²⁰⁴ ع؛ غير.

²⁰⁵ أ – سبع.

²⁰⁶ ع – له.

²⁰⁷ أ؛ صور

²⁰⁸ هو أبو المعالي جلال الدين الخطيب محمد بن عبد الرحمن بن عمر بن أحمد القزويني الشافعي (1338/739) وهو عالم لغوي مشهور. ألف كتاب "تلخيص المفتاح" الذي هو عن قسم الثالث من كتاب "مفتاح العلوم" السكاكي الذي ألفه عن البلاغة.

و مع ذلك ألف كتاب "الإيضاح" الذي هو شرح كتاب مفتاح العلوم.

²⁰⁹ ع + المذكور المستعمل في المشبه مصرحة

وَالْمَكْنِيَّةُ تَشْبِيهُ شَيْءٍ بِشَيْءٍ²¹⁰ فِي النَّفْسِ²¹¹ مَعَ اثْبَاتِ لَازِمِ الْمُشَبَّهِ بِهِ لِلْمُشَبَّهِ لِلدَّلَالَةِ عَلَى ذَلِكَ
التَّشْبِيهِ الْمُضْمَرِ فِي النَّفْسِ.
وَالْتَّخْيِيلِيَّةُ ذَلِكَ الْإِثْبَاتُ.
فَالْمُصَرَّحَةُ مَجَازٌ لُغَوِيٌّ.
وَالْمَكْنِيَّةُ لَيْسَتْ بِمَجَازٍ لَا لُغَوِيًّا وَلَا عَقْلِيًّا.
وَالْتَّخْيِيلِيَّةُ مَجَازٌ عَقْلِيٌّ.
ثُمَّ إِنَّ لَفْظَ الْمَجَازِ بِتَأْوِيلٍ مَا يُطْلَقُ عَلَيْهِ الْمَجَازُ يَنْقَسِمُ إِلَى مَجَازٍ لُغَوِيٍّ وَمَجَازٍ عَقْلِيٍّ
وَمَجَازٍ بِالزِّيَادَةِ وَمَجَازٍ بِالنَّقْصَانِ.²¹²

فَالْمَجَازُ اللَّغَوِيُّ اللَّفْظُ الْمُسْتَعْمَلُ^[75] فِي غَيْرِ الْمَوْضُوعِ لَهُ بِعِلَاقَةٍ وَقَرِينَةٍ كَمَا سَبَقَ.
وَالْمَجَازُ الْعَقْلِيُّ نِسْبَةُ الشَّيْءِ إِلَى غَيْرِ²¹³ مَا هُوَ لَهُ²¹⁴ فِي ظَاهِرِ حَالِ الْمُتَكَلِّمِ مِثْلُ "أَنْبَتَ الرَّبِيعِ
الْبَقْلُ" إِذْ²¹⁵ أَلْمُنِبْتُ هُوَ اللَّهُ.²¹⁶ وَالرَّبِيعُ وَقْتُ الْإِنْبَاتِ. وَ"هَزَمَ الْأَمِيرُ الْجُنْدَ" وَالْهَازِمُ جُنْدُ الْأَمِيرِ
وَهُوَ أَمْرُهُمْ.
وَالْمَجَازُ بِالزِّيَادَةِ لَفْظٌ تَغَيَّرَ إِعْرَابُهُ بِشَيْءٍ زَائِدٍ عَلَى الْمُرَادِ نَحْوُ قَوْلِهِ تَعَالَى {لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ}²¹⁷
أَيُّ²¹⁸ لَيْسَ مِثْلُهُ شَيْءٌ. فَتَغَيَّرَ نَصْبُ مِثْلِهِ إِلَى الْجَرِّ بِزِيَادَةِ "الْكَافِ".
وَالْمَجَازُ بِالنَّقْصَانِ مَا تَغَيَّرَ إِعْرَابُهُ بِنَقْصَانٍ فِي اللَّفْظِ كَقَوْلِهِ تَعَالَى {وَاسْأَلِ الْقَرْيَةَ}²¹⁹ أَيُّ "إِسْأَلُ
أَهْلَ الْقَرْيَةِ". فَيَحْذَفُ²²⁰ "الْأَهْلُ" تَغَيَّرَ²²¹ إِعْرَابُهُ إِلَى النَّصْبِ.²²² وَكِلَاهُمَا يُسَمَّيَانِ²²³ مَجَازاً فِي
الْإِعْرَابِ.

وَأَمَّا الْكِنَايَةُ فَلَفْظٌ أُرِيدَ بِهِ لَازِمٌ مَعْنَاهُ مِنْ غَيْرِ قَرِينَةٍ مَانِعَةٍ عَنْ إِرَادَتِهِ. وَالْمَكْنِيَّةُ عَنْهُ:
إِمَّا ذَاتُ نَحْوٍ "طَعَنَ فُلَانٌ مَجْمَعَ ضِعْفِكَ"²²⁴

210 | - بشيء.

211 ع - النفس.

212 ع؛ في النقصان.

213 | - غير.

214 |؛ ما وضع له.

215 ع؛ اذا.

216 م ع + تعالى.

217 سورة الشورى، 42/11

218 ع - اي.

219 سورة يوسف، 12/82

220 ع؛ فيحذف.

221 ع؛ تغيير.

222 ع؛ النسب.

223 م؛ بسميا.

224 ع؛ يجمع؛ | - مجمع.

أَوْ صِفَةً مِثْلُ "فُلَانٌ طَوِيلُ النَّجَادِ" بِمَعْنَى "طَوِيلُ الْقَامَةِ"
أَوْ نِسْبَةً بَيْنَهُمَا نَحْوُ "إِنَّ الْكَرَمَ فِي بَيْتِ فُلَانٍ" بِمَعْنَى "الْكَرَمُ فِي فُلَانٍ".²²⁵

3.4. Tahkikli Metnin Tercümesi

RİSÂLETÜ'L-İSTİ'ÂRE (METNU'L-'ALÂKA)

Bismillâhirrahmânirrahîm

[67]

Şükredenlerin hamdi Allah (cc) içindir. Salât ve selâm evvel ve âhirin Efendisine (sav) ve O'nun tayyip ve tâhir ailesine olsun.

Sonra,

Bil ki murâdı edâ etme yolları üçtür: Hakîkat, mecâz ve kinâye.

Hakîkat; konulduğu ilk manada kullanılan lafızdır.

Mecâz; konulduğu ilk anlam (hakîkî anlam) ile sonradan kazandığı anlam (mecâzî anlam) arasında var olan bir 'alâka, bir bağ, bir münâsebet ile yine konulduğu ilk manayı anlamaya engel bir karîne-i mâni`ânın varlığıyla konulduğu manadan (hakîkî anlamdan) farklı bir manada (mecâzî anlamda) kullanılan lafızdır.

Kinâye; hakîkî manayı anlamaya engel bir karîne olmadan hakîkî mananın gerektirdiği manada kullanılan lafızdır. Yani kinâye, kinâye oluşu itibariyle mecâzda olanın aksine hakîkî mananın anlaşılmasına engel olmaz. Fakat Keşşâf yazarının²²⁶

”لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ”/Onun benzeri hiçbir şey yoktur.”²²⁷

ayetinde ifade ettiği gibi bazı özel durumlarda mecâzda olduğu gibi kinâyede de hakîkî anlamın (Allah'ın bir benzerinin olması) kastedilmesi mümkün değildir.

[68]

²²⁵ ع+ تمت الرسالة الشريفة في وقت الظهر 1157؛ تمت الرسالة 1202. م + تم كتب الكتاب سنة 1141
²²⁶ Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî (ö. 538/1144). el-Keşşâf adlı tefsiri yanında Arap dili ve belâgatine dair çalışmaları ile tanınan çok yönlü Mu'tezile âlimidir. “Esâsü'l-Belâğâ” isimli Arapça belâgat sözlüğünün yanı sıra Arap dili gramerine dair “el-Mufasssal” adlı eseri kaleme almıştır.
²²⁷ Şûrâ 42/11.

Hakikat ve mecâzın tarifindeki hayâsiyyet kaydı dua (hakîkî anlam) ve ibadet (mecâzî anlam) anlamlarında kullanılan “صَلَاةٌ/şalât” kelimesinde olduğu gibi anlamlar arasında karışıklık olmaması için getirilmiştir.

‘Alâka şartı ise “kitâb”ı işaret ederek söylediğimiz “Bu atı al.” ifadesinde olduğu gibi yanlış kullanımı önlemek için getirilmiştir.

Karîne şartı ise mecâzı, hakîkî mananın anlaşılması mümkün olmakla beraber mecâzî manada kullanılan kinâyeden ayırmak için getirilmiştir.

‘Alâka bazen küllî olarak kabul edilir. “Mecâzî anlam ile hakîkî anlam arasında lüzûm vardır.” denir. Yani mecâzî anlam ile hakîkî anlam arasında bağ vardır. Burada lüzûm ifadesi ile cümlede bir anlamdan öteki anlama geçişi sağlayan bağ kastedilir. Aralarında anlam ilişkisi olan her iki şey arasında olan bu ‘alâka, müşâbehet veya diğer ‘alâkalar olabilir.

‘Alâka bazen cüzîdir. “‘Alâka müşâbehetir.” denir. Yani mecâzî anlamın hakîkî anlama benzemesidir. Bu durumda aralarındaki mecâz, isti‘âre olur. Aralarındaki ‘alâka müşâbehet dışında bir ‘alâka olursa bu durumda mecâz, mecâz-ı mürsel olur.

Müşâbehet dışında kalan bu ‘alâkalar şunlardır:

1- Maşdariyyet: Hakîkî anlamın masdar olmasıdır. Yani hakîkî anlamın, mecâzî anlamın çıkış yeri olmasıdır. “أَعْجَبَنِي يَدُ فُلَانٍ /Falanca kişinin eli hoşuma gitti.” örneğinde “يد/el/” kelimesinin “nimet” anlamında kullanılması gibi.

2- Mazhariyyet: “يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ/Allah’ın eli onların ellerinin üzerindedir.”²²⁸ ayetinde olduğu gibi hakîkî mananın mecâzî mananın çıkış yeri olmasıdır. Kudretin tezâhürü “el”de görüldüğü için “يد/el/” ile kastedilen kudrettir.

3- Mücâveret: “الدُّو/koa” anlamında kullanılan “زَاوِيَةٌ/su taşıyan hayvan” kelimesinde olduğu gibi. Çünkü kova, su taşınan hayvana eşlik eder.

4- Cüziyyet: Yani hakîkî anlamın, mecâzî anlamın bir parçası olmasıdır. “İnsanları yüksek bir yerden gözetleyen” anlamına gelen “طَلِيعَةٌ/gözcü” kelimesinin yerine kullanılan “غَيْنٌ/göz” kelimesi gibi.

5- Külliyyet: Hakîkî anlamın, mecâzî anlamın bütünü olmasıdır. “يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ / parmaklarını kulaklarına tıkarlar.”²²⁹ ayetindeki “أَصَابِعُ/parmaklar” kelimesinde olduğu gibi. Parmaklardan kastedilen “أَنَامِلٌ/enâmil”dir. [69] Enâmil ise parmak uçlarıdır.

²²⁸ Fetih 48/10.

²²⁹ Bakara 2/19.

6- Sebebiyyet: “رَعَيْنَا الْغَيْثَ/Otu yeşerttik.” örneğindeki “الْغَيْثَ/yağmur” kelimesinde olduğu gibi. Burada “Yeşerme sebebi yağmur olan otu yeşerttik.” kastedilmektedir.

7- Müsebbebiyyet: “أَمْطَرْتُ السَّمَاءَ نَبَاتًا/Gökyüzü bitkiyi yağdırdı.” örneğinde olduğu gibi. Yani “Bitkinin çıkış sebebi/vesilesi olan yağmuru yağdırdı.”

8- Kevn-i şâbık: “وَأَتُوا الْيَتَامَىٰ أَمْوَالَهُمْ/Yetimlere mallarını verin.”²³⁰ ayetinde geçen “الْيَتَامَىٰ/yetimler” ifadesinde olduğu gibi hükümün zamanına îtibarla hakîkî anlamın, mecâzî anlamın geçmiş hâli olmasıdır. Burada “Geçmişte yetim olan adamlar” kastedilmektedir.

9- Kevn-i lâhık: “إِنِّي أَرَانِي أَعَصِرُ خَمْرًا/Ben ... şaraplık üzüm sıkığımı gördüm.”²³¹ ayetinde olduğu gibi hakîkî anlamın, mecâzî anlamın gelecekteki hâli olmasıdır. Yani “Kendimi gelecekte şarap olacak olan üzümü sıkarken görüyorum.” kastedilmiştir.

10- Mağalliyyet: “الْقَرْيَةَ/köy/” ifadesi ile “köy halkının” kastedildiği “وَإِسْئَلِ الْقَرْيَةَ/Bulunduğumuz kent halkına ve ... sor.”²³² ayetinde olduğu gibi hakîkî anlamın, mecâzî anlamın mahalli olmasıdır.

11- Hâliyyet: “فَفِي رَحْمَةِ اللَّهِ... Allah’ın rahmeti içindedirler.”²³³ ayetinde olduğu gibi hakîkî anlamın, mecâzî anlamın içinde bulunmasıdır. Yani “İçerisinde rahmet bulunan cennettedirler.”

12- Âliyyet: “وَجَعَلْ لِي لِسَانَ صِدْقٍ فِي الْآخِرِينَ/Sonra gelecekler arasında beni doğrulukla anılacaklardan kıl.”²³⁴ ayetinde olduğu gibi hakîkî anlamın, mecâzî anlamın âleti olmasıdır. Yani “Aleti dil olan doğru sözlü kıl.”

13- İtlâk: Kendisiyle “مِشْفَرٌ/deve dudağı” kastedilen “شَفَّةٌ/dudak” kelimesinde olduğu gibi hakîkî anlamın mutlak, mecâzî anlamın muğayyed olmasıdır.

14- Taqyîd: “وَلَكِنَّ زَنْجِي غَلِيظَ الْمَشَاوِرِ/Zenci ancak meşâfiri/dudağı kalın olandır.”²³⁵ ifâdesinde olduğu gibi hakîkî anlamın muğayyed, mecâzî anlamın mutlak olmasıdır.

15- Umûm: “الْأَدَابَةَ/hayvan” nin “الْفَرَسُ/at” anlamında kullanılması gibi hakîkî anlamın umûm, mecâzî anlamın ise hakîkî anlamın cüzlerinden bir cüz olmasıdır.

²³⁰ Nisa 4/2.

²³¹ Yusuf 12/36.

²³² Yusuf 12/82.

²³³ Âl-i İmran 3/107.

²³⁴ Şuara 26/84.

²³⁵ Beyit, Ferezdak’a aittir. Beyitin tamamı şöyledir: فَلَوْ كُنْتُ ضَبِيًّا عَرَفْتُ قَرَابَتِي – وَلَكِنَّ زَنْجِي غَلِيظَ الْمَشَاوِرِ Ferezdak Divanı, s. 209; Sekkâkî, Miftahu’l-‘ulum, s. 418.

16- Hıuşûş: “الْفَرَسُ/at” kelimesinin “الدَّابَّة_/hayvan” anlamında kullanılması gibi hakîkî anlamın özel ve genel anlam ifade eden mecâzî anlamın parçalarından bir parçası olmasıdır. [70]

17- Kuvvet: “مُسْكِرٌ/sarhoş eden şey” kelimesinin “الْحَمْرُ/içilen şarap” anlamında kullanılması gibi mecâzî anlamın hakîkî anlam ile vasıflanmaya elverişli olması.

18- Lâzımıyyet veya

19- Melzûmiyyet: Hakîkî anlamın, mecâzî anlamın lâzımı veya melzûmu olması. “أَدَّبْتُ زَيْدًا/ Zeyd’i edeplendirdim.” ifadesinin “ضَرَبْتُهُ/Zeyd’e vurdum.” anlamında; “ضَرَبْتُهُ/Zeyd’e vurdum.” ifadesinin ise “أَدَّبْتُ زَيْدًا/Zeyd’i edeplendirdim.” anlamında kullanılması gibi.

20- İlliyyet: Hakîkî anlamın mecâzî anlamın sebebi olmasıdır.

21- Ma lûliyyet: Hakîkî anlamın, mecâzî anlamın sonucu olmasıdır. “النَّارُ/ateş” in “الْحَرَارَةُ/sıcaklık” anlamında; “الْحَرَارَةُ/sıcaklık” ın “النَّارُ/ateş” anlamında kullanılması gibi.

22- Ta`alluk: “ضَرَبٌ/vurmak (master)” kelimesinin “ضَارِبٌ/vuran(ism-i fâil)” veya “مَضْرُوبٌ/vurulan(ism-i meful)” anlamında kullanılması gibi hakîkî anlamın, mecâzî anlamla ilgili/bağlantılı olması veya

23-bununTersi.²³⁶

24- Şartıyyet: “الْإِيمَانُ/iman” kelimesinin “الصَّلَاة_/namaz” yerine kullanılması gibi hakîkî anlamın, mecâzî anlamın ön şartı olmasıdır. “... وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضَيِّعَ إِيْمَانَكُمْ” Allah sizin imanınızı boşa çıkaracak değildir.”²³⁷ Yani “Namazınızı boşa çıkaracak değildir.”

25- Meşrûtiyyet: Bunun/şartıyyenin zıddıdır.

26- Dâliyyet: Hakîkî anlamın, mecâzî anlama işaret etmesidir.

27- Medlûliyyet: Hakîkî anlamın, mecâzî anlamın medlûlü/işaret edilen olmasıdır.

İnsan dudağı anlamında kullanılan “مِشْفَرٌ/deve dudağı” kelimesinde olduğu gibi bir mecâzda birden fazla ‘alâka bir arada olabilir. Dudağın kalın oluşu anlamında taqyîd ve müşâbehet ‘alâkaları olabilir. Birincisine (taqyîd ‘alâkası) göre mecâz-ı mürsel, ikincisine (müşâbehet ‘alâkası) göre isti ‘âre olur.

Mecâz-ı lüğavînin ‘alâka sayısı 28 (yirmi sekiz)’dir.

²³⁶ Müellif metinde isimlendirme yapmamış olmakla birlikte mecâz-ı lüğavînin ‘alâkalarını sıralarken bu ‘alâkayı “Tersi” ifadesi yerine “**Mutaallakıyyet**” ‘alâkası olarak isimlendirmiştir.

²³⁷ Bakara 2/143.

Müşâbehahet (isti 'ârenin 'alâkası), maşdariyyet, maẓhariyyet, mücâveret cüziyyet, külliyyet, sebebiyyet, müsebbebiyyet, kevn²³⁸, evvel²³⁹, maḥalliyyet, ḥâliyyet, âliyyet, ıtlâk, taqyîd, umûm, ḥuşûş, kuvvet, lâzımıyyet, melzûmiyyet, 'illiyet, mâ'lûliyyet, müteallıkiyyet, müteallakıyyet, şartıyyet, maşrûtiyyet, dâlliyyet, medlûliyyet.²⁴⁰

Usûl ilminde olduğu gibi 'alâkaların birleştirilmesi mümkündür. [71] Usûl ilminde 'alâkalar 9 (dokuz) olarak kabul edildi: Müşâbehahet, kevn, evvel, isti'dâd²⁴¹, ḥulûl, cüziyyet, külliyyet, sebebiyyet, şartıyyet.²⁴²

'Alâkası benzerlik olan ve lafzın bir 'alâka ve karîne ile hakîkî manasının dışında kullanılması anlamında mecâzın bir bölümü olan isti 'ârenin selef'e göre muşarraha ve mekniyye olmak üzere iki çeşidi vardır.

Muşarraha; müşebbeh yerine kullanılan zikredilen müşebbehün bih lafzıdır. “رَأَيْتُ /أَسَدًا فِي يَدِهِ سَيْفٌ/Elinde kılıç olan bir aslan gördüm.” ifadesindeki “الْأَسَدُ/aslan” lafzı gibi. Mekniyye de böyledir. Fakat mekniyyede müşebbehün bih zikredilmez. “أُظْفَارُ الْمَيِّتِ نَشِبَتْ /يَفْلَان/Ölümün pençeleri filancaya geçti.”²⁴³ ifadesinde zikredilmeyen “السَّيْعُ/aslan” lafzı gibi. Öyle ki ölüm önce aslana benzetildi ve müşebbehün bih olan aslan ifadesi zikredildi. Sonra ifadede çıkarıldı. Ardından aslanı çağrıştıran “tırnaklar” ifadesi ile aslana işaret edildi. Selef'e göre burada tırnaklar mecâz değildir. Bilakis buradaki mecâz tırnakların, müşebbeh olan ölüme nispet edilmesidir. Bu nispet isti 'âre-i taḥyîliyye olarak adlandırılır.

Onlara göre isti 'âre-i taḥyîliyye, mekniyyenin lâzımıdır. Lafzın hakîkî anlamının dışında kullanılması olan mecâz-ı luğavînin bir bölümü değildir. Aksine isti 'âre-i taḥyîliyye, bir şeyi ait olduğundan başka bir şeye ispat etmek anlamına gelen mecâz-ı 'aḳ lînin bir bölümüdür. Mezkûr olan lâzım (tırnaklar) selef'e göre luğavî bir hakîkattir. [72]

Zemaḥşeri “يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ”/Onlar Allah'a verdikleri sözü... bozan...²⁴⁴ ayetinde olduğu gibi müşebbehin, müşebbehün bihin lâzımına benzeyen bir lâzımı varsa burada mecâz-ı luğavî olmasını caiz gördü. Çünkü ahdin (müşebbeh) lâzımı olan bozmak,

²³⁸ Müellif bu 'alâkayı metinde açıklarken “Kevn-i Sâbık” 'alâkası olarak isimlendirilmiştir.

²³⁹ Müellif bu 'alâkayı metinde açıklarken “Kevn-i Lâhık” 'alâkası olarak isimlendirilmiştir.

²⁴⁰ Müellif metinde 28 'alâka olduğunu ifade etmektedir. Fakat müşâbehahet/benzerlik 'alâkası, mecâz-ı luğavînin 'alâkalarından olmakla beraber mecâz-ı mürselin 'alâkalarından olmadığı için bu bölümde hakkında açıklama ve örneklendirme yapmamıştır.

²⁴¹ İsti'dâd 'alâkasının diğer adı “Kuvvet” 'alâkasıdır.

²⁴² Dil âlimlerinin 'alâkaların sayıları konusundaki görüşleri için bkz. Musannifek, Alauddin Ali b. Muhammed, *Şerhu'l-'Alâka, Dâru't-Tibâati'l-Âmire*, s. 25.

²⁴³ Beyit Ebu Zueyb el-Huzeli'ye aittir. Tamamı şöyledir: وَإِذَا الْمَيِّتُ أَتَشَبَّهَ أَظْفَارُهَا – أَلْفَيْتُ كُلَّ تَمِيمَةٍ لَا تَنْفَعُ es-Sekkâkî, *Miftahu'l-'ulûm*, s. 371.

²⁴⁴ Bakara 2/27.

sarılmış ipin veya yapının (müşebbehün bih) lâzımı olan bir şeyi hakikatinden, faydalı olan halinden çıkarmak olan bozma fiiline benzer.

Sonra muşarraha müfrede; zikrolunan müfred müşebbehün bihin yine müfred müşebbehin yerine kullanılmasıdır. Muşarraha mürekkebe, temsiliyye olarak da isimlendirilir. Onlara göre temsiliyye fetva verme hususunda tereddüt eden kişi için kullanılan “إِنِّي أَرَاكَ تُقَدِّمُ رَجُلًا وَتُؤَخِّرُ أُخْرَى / Seni bir ayağını ileri, diğer ayağını da geri atıyor görüyorum.” ifadesinde olduğu gibi bir kaç şeyden oluşan mürekkeb müşebbehün bih lafzıdır.

Bazı muhakkiklere göre temsiliyyenin, “فِي النَّهَارِ /mehtaplı gece” lafzının “فِي النَّهَارِ /tepelerin çiçeklerine benzeyen güneşli gündüz” anlamında kullanılması gibi mürekkeb müşebbeh için kullanılan müfred lafız olması da câizdir.²⁴⁵

(Selef âlimlerine göre) mecâz-ı mürekkeb isti 'âreye (temsiliyyeye) mahsustur. Gerçekte ise “هَوَايَ مَعَ رَكْبِ الْيَمَانِينَ مُصْعِدٌ / Benim sevdiğim Yemenlilerin kervanıyla uzaklaşıyor.”²⁴⁶ ifadesinin, bu ifadenin lâzımı olan “إِنِّي مُتَحَزِّنٌ /üzgünüm” anlamında kullanılması gibi mecâz-ı mürekkebin mecâz-ı mürselde de olmasıdır.

Yine müste'âr lafzın müştak veya harf olmadığı, “الرَّجُلُ الشَّجَاعُ /cesur adam” anlamında kullanılan “الْأَسَدُ /aslan” kelimesi veya Ebu Hanife gibi ilimde alem olmuş kişi anlamında kullanılan “الْعَالِمُ الْمُتَجَبَّرُ /büyük âlim” ifadesi gibi cins isim olduğu durumda da isti 'âre-i muşarraha, aşliyye olur. [73]

Müste'âr lafız müştak bir lafız olursa isti 'âre-i tebeiyye olur. “Bir şeye işaret etti.” anlamında “نَطَقْتُ الْحَالَ /Hâl konuştu.” veya “دَالَّةٌ عَلَى كَذَا /Bir şeye işaret edicidir.” anlamında “نَطَقْتُ /hâl şu konuda konuşandır.” ifadelerinde olduğu gibi. Ya da isti 'ârenin gerçekleştiği lafız harf olursa yine tebeiyyedir. “عَذِّبْتُ امْرَأَةً فِي هِرَّةٍ /Kadına kedi sebebiyle azap edildi.”²⁴⁷ ifadesindeki “فِي/fi” harfî gibi. Bu örnekte mastar olan “النُّطْقُ /konuşmak” delâlet için alındı. Sonra mastara bağlı olmasından dolayı “نَطَقْتُ /konuştu”, “نَطَقْتُ /konuşan”; “دَلَّتْ /işaret etti” ise “دَالَّةٌ /işaret eden” yerine kullanıldı. “فِي/fi” ye ait olan zarfiyyet anlamı, sebebiyyet anlamı kendisine benzediğinden dolayı karışıklığı önlemek için “فِي/fi” den alındı. Sonra sebep bildiren “ب/bi” nin anlamı “فِي/fi”ye verildi.

²⁴⁵ Ebu Temmam'a ait bir beyittir. Tamamı şöyledir: زَهَرَ الرُّبَا فَكَأَنَّمَا هُوَ مُقْمِرٌ تَرَاهَا نَهَارًا مُشْمِسًا قَدْ شَابَهُ - زَهَرَ الرُّبَا فَكَأَنَّمَا هُوَ مُقْمِرٌ Şerhu Divan-i Ebî Temmâm, Haz. Raci el-Esmar, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabi, Beyrut 1994, II. Baskı, c. 1 s. 333.

²⁴⁶ Cafer b Ulbe b el-Harsî'ye ait bir beyittir. Tamamı şöyledir: هَوَايَ مَعَ الرُّكْبِ الْيَمَانِينَ مُصْعِدٌ - جَنِيْبٌ وَجُنْمَانِي es-Sekkâkî, Miftahul 'ulûm, s. 109.

²⁴⁷ İbni Ömer radiyallahu anhümâ'dan rivayet edildiğine göre Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: "Bir kadın ölünceye kadar hapsedtiği bir kedi yüzünden azâp edildi ve bu sebeple cehenneme girdi. Hayvanı hapsedtiğinde ona bir şey yedirmemiş, içirmemiş, yerdeki haşereleri yemesine bile izin ve imkân vermemişti." Buhari, Enbiyâ, 3482.

Sekkâkî²⁴⁸'ye göre isti 'âre, ister müfred ister mürekkeb olsun her iki anlamda da muşarraha ve mekniyye olarak hakîkî anlamının dışında müşâbehet 'alâkasıyla kullanılan lafızdır. Kastedilen anlam (mecâzî anlam) “رَجُلٌ شَجَاعٌ/cesur adam” anlamında kullanılan “الْأَسَدُ/aslan” ifadesinde olduğu gibi hissen; ya da “الدِّينُ/din” anlamında kullanılan “السِّرَاطُ/sırât” ifadesinde olduğu gibi aklen gerçekleştiğinde muşarraha, taḥyîliyye olur.

Öldürme ifadesinde ölümü yırtıcı hayvana benzetirken vehmin uydurduğu sûret anlamında kullanılan “أظفار المنيّة/ölümün tırnakları” ifadesindeki “الأظفار/tırnaklar” lafzı gibi kastedilen anlam aklen veya hissen değil de hayâlî bir suret ise isti 'âre, taḥyîliyye olur. Öyle ki hayal, ölümü yırtıcı hayvan suretinde gösteriyor. Sonra ona yırtıcı hayvanın tırnakları gibi tırnak atfediyor. Bu tırnakların ne histe ne de zihinde yeri vardır. Sadece hayâlen vardır. Bu nedenle taḥyîliyye olarak isimlendirilmiştir. [74]

Mekniyye ise “أظفار المنيّة تثبت بفلان/Ölümün tırnakları falancaya geçti.” ifadesinde kullanılan “الْمَنِيّة/ölüm” lafzında olduğu gibi müşebbehün bih yerine kullanılan müşebbeh lafzıdır. Ölümü yırtıcı hayvana benzetip aslanı iki gruba ayırdı. Biri hakîkî, özel bir fiziği olan hayvan, diğeri hayâlî olan yırtıcı hayvandır ki faydalı ve zararlı ayırt etmeden işi yok etmek olan hayvandır. O da ölümdür. Ölümü hakîkî anlamında değil hayâlî bir yırtıcı hayvan olması açısından bu manada (yırtıcı hayvan) kullandı.

Sekkâkî, selefî isti 'âre-i tebeiyye olarak kabul ettiği isti 'âreyi, isti 'âre-i tebeiyyeyi mekniyyenin karînesi yaparak isti 'âre-i mekniyye olarak kabul etti. Selef nazarındaki mecâz-ı aklîyi mecâzî mensûb-u ileyhi/benzeyen hakîkî mensûb-u ileyhe/benzetilen benzetererek isti 'âre-i mekniyye/isti 'âre-i bi'l-kinâye sûretine çevirdi.

Ḥatîb²⁴⁹'e göre; genel olarak ifade edildiği şekliyle isti 'âre, müfred veya mürekkeb muşarraha, aşliyye veya tebeiyyedir. İsti 'âre lafzının ifade ettiği mana itibariyle muşarraha, mekniyye ve taḥyîliyyedir.

Muşarraha; selefî ifade ettiği gibidir. Mekniyye; zihinde müşebbehün bihin lâzımını müşebbehte ispat ederek zihinde gizlenmiş olan teşbîhe delâlet etmek için bir şeyi başka bir şeye benzetmektir. Taḥyîliyye ise; bu ispattır. Muşarraha luğavî mecâzdır. Mekniyye ise luğavî mecâz veya 'aklî mecâz değildir. Taḥyîliyye ise mecâz-ı 'aklîdir.

²⁴⁸ Tam adı Ebû Ya'kûb Sirâcuddîn Yûsuf b. Ebî Bekr (b.) Muhammed b. Alî el-Hârizmî es-Sekkâkî (ö. 626/1229)'dir. Döneminin Arap dilcisi olarak bilinen Sekkâkî, “*Miftâhu'l-'ulûm*” adlı eseriyle Arap belâğatinin en önemli eserlerinden birini kaleme almıştır.

²⁴⁹ Tam adı Ebû'l-Meâlî Celâlüddîn el-Hatîb Muhammed b. Abdurrahmân b. Ömer b. Ahmed el-Kazvînî eş-Şâfî (ö. 739/1338)'dir. Meşhur Arap dilcisidir. Sekkâkî'nin “*Miftâhu'l-'ulûm*” adlı eserinin belâgatle ilgili üçüncü bölümünün özeti olan “*Telhîşü'l-Miftâh*” adlı eseri te'lif etmiştir. Bu eserin yanı sıra Miftâhu'l-'ulûm'un şerhi olan “*el-Îzâh*” adlı eseri kaleme almıştır.

Bilinen anlamıyla mecâz, mecâz-ı luğavî, mecâz-ı `aklî, mecâz bi'z- ziyâde ve mecâz bi'n-nuksan olarak (dörde) ayrılır. [75]

el-Mecâzu'l-luğavî; daha önce ifade edildiği gibi lafzın bir karîne ve `alâkayla birlikte hakîkî anlamının dışında kullanılmasıdır.

el-Mecâzu'l-`aklî; “أَنْبَتَ الرَّبِيعُ الْبَقْلَ” /İlkbahar baklayı bitirdi.” örneğinde olduğu gibi bir şeyi konuşanın zikrettiği kişiden başkasına nispet etmektir. Şöyle ki yetiştiren Allah'tır. İlkbahar ise bitkinin yetiştirme vaktidir. “هَزَمَ الْأَمِيرُ الْجُنْدَ” /Emir orduyu hezimete uğrattı.” örneğinde bozguna uğratan emîrin ordusudur. Emir ise ordunun komutanıdır.

el-Mecâz bi'z-ziyâde; anlama ek olarak getirilen bir lafızla î râbı değişen lafızdır. “لَيْسَ مِثْلَهُ” /Onun benzeri hiçbir şey yoktur.”²⁵⁰ ayetinde olduğu gibi. Yani “ليس مثله” /O'nun gibisi yoktur.” Mislehû/مِثْلُهُ nun nasbı/î râbı, “ك/kef” harfinin eklenmesiyle cer olarak değişti.

el-Mecâz bi'n-nuksân; ifadeden bir lafzın çıkarılmasıyla î râbı değişen mecâzdır. Allah-u Teâlâ'nın “وَأَسْأَلُ الْقَرْيَةَ” /Köye sor.”²⁵¹ ayetinde olduğu gibi. Yani “إِسْأَلُ أَهْلِ الْقَرْيَةِ” /Köy halkına sor.” “أَهْلُ/ehl” lafzının çıkarılmasıyla î râbı nasba döndü. Her iki mecâz, el-Mecâz fi'l-î râb olarak isimlendirilir.

Kinâye; hakîkî anlamın anlaşılmasına engel bir karîne olmadan, kendisiyle anlamının lâzımı kastedilen lafızdır. Mekniyyun anı/kinâye olunan lafız “طَعَنَ فُلَانٌ مَجْمَعٌ” /Falanca kişi senin kinin toplandığı yere vurdu.” ifadesinde olduğu gibi ya zâttır; “ضَغْنَكَ” /Falanca kişi senin kinin toplandığı yere vurdu.” ifadesinde olduğu gibi ya zâttır; “طَوِيلُ الْقَامَةِ” /uzun boylu” anlamında “طَوِيلُ النَّجَادِ” /Falanca kişinin kını uzundur.” ifadesinde olduğu gibi ya sıfattır ya da “الْكَرَمُ فِي فُلَانٍ” /Falanca kişi cömerttir.” anlamında “أَنَّ الْكَرَمَ فِي بَيْتِ فُلَانٍ” /Cömertlik falanca kişinin evindedir.” örneğinde olduğu gibi aralarındaki nispettir.

²⁵⁰ Şûrâ 42/11.

²⁵¹ Yusuf 12/82.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuçlar

Mahmûd el-Antâkî, 18. yüzyılda Antakya-Halep bölgesinde yaşamış bir Osmanlı âlimidir. Belâgat ilminin gelişimini tamamladığı şerh, hâşiye ve telhislerle kendini tekrar ettiği dönemde dünyaya gelen müellif, kendisi de dönemin gereğine uygun olarak beyân ilminin konuları olan isti'âre, mecâz, 'alâka ve kinâyeyi özetleyen "*Risâletü'l-isti'âre*" isimli eserini kaleme almıştır. Mahmûd el-Antâkî bu eserinde daha çok isti'âre konusunda belâgat âlimlerinin görüş ayrılıkları ve mecâz-ı mürselin 'alâkaları üzerinde durmuştur. Müellifin Halep'te müderris olarak görev yapmasından dolayı bu eseri bir ders kitabı olarak hazırladığını düşünmekteyiz. Anadolu'da şöhret bulmuş bu eser üzerine birçok şerh ve hâşiye yazılmıştır.

Risâletü'l-isti'âre ile benzer isimlerle anılan farklı müelliflere ait çalışmalar bulunmaktadır. İsim benzerliğinden dolayı belâgat alimleri tarafından bu eserler üzerine yazılan şerh ve hâşiyelerde bir takım karışıklıklar meydana gelmiştir. Yeri geldiğinde bu karışıklıklara değinilmiştir. *Risâletü'l-isti'âre*, Ali Kuşçu ve Ebu'l-Leys es-Semerkandî'nin benzer isimlerle anılan eserlerinden farklı olarak 'alâka konusuna ayırdığı bölüm ile benzer eserlerden ayrılmaktadır.

Belâgat ilminde 'alâka, hakîkî anlam ile mecâzî anlam arasındaki bağıdır. Bu bağ sayesinde hakîkî anlamdan mecâzî anlama geçiş sağlanır. Mahmûd el-Antâkî, bu eserin bir bölümünü 'alâka kavramına ayırmıştır. 'Alâkaların sayısı konusunda selef âlimlerinin farklı görüşte olduklarını belirterek kendisi de 28 'alâka tespit etmiştir. İsti'âre ve mecâz-ı mürseldeki bu 'alâkaları ayet, hadis ve Arap şiirinden örneklerle ortaya koymuştur.

Risâletü'l-isti'âre'nin tahkikinde müellif nüshası ve müellife okunan ya da müellif tarafından yazdırılan/dinlenen nüshalara ulaşamamıştır. Bu nedenle mevcut nüshalar içerisinde müellifin yaşadığı dönemde yazılan bir nüsha ve yaşadığı döneme en yakın tarihte yazılmış iki nüsha tahkik nüshaları olarak belirleyip metin seçme methodology eser tahkik edilmiştir. Bu yolla en doğru nüshaya ulaşmaya çalışılmıştır. Tahkik sonucunda tarafımızdan ortaya konulan nüsha Türkçe'ye tercüme edilerek bu alanda çalışma yapmak isteyen araştırmacılara Arapça-Türkçe karşılaştırmalı bir metin sunulmuştur.

Öneriler

Risâletü'l-isti'âre, beyân ilminin konularını özet olarak ele alan bir eserdir. Bu eserde ele alınan konulardan olan ve ilerleyen dönemlerde esere ad olarak verilen “Alâka” kavramı ile ilgili yeterli sayıda çalışma bulunmamaktadır. Bu kavramla ilgili yapılacak çalışmalarla belâgat âlimlerinin ‘alâkaların sayısı, isimlendirilmesi ve tasnifi konularındaki görüşlerinin net bir şekilde tespit edilmesi mümkün olacaktır.

Mecâz konusunun önemli alt başlıklarından bir tanesi de karîne-i mâniâdır. Bir ifadeyi okuduğumuzda veya işittiğimizde hakiki manası aklımıza gelmeyip mecâzî mana anlaşıyorsa bu karîne-i mâniâ sayesindedir. Karîne-i mâniâ bazen ifadedeki bir sözden bazen de aklen anlaşılabilir. Karîne-i mâniâ olarak kullanılabilecek ifadeler, aklî karîneler ve bunların sınırları konusu üzerinde çalışmalar yapılması gerekmektedir.

Antakya, Anadolu topraklarında İslamiyet’in yayıldığı ilk merkezlerden biridir. Buna rağmen bu şehirde yetişen âlimler ve onların eserleri hakkında çok az bilgi bulunmaktadır. Çalışmamızda Arap grameri konusunda kaleme alınan “Minhâc” yazarı Mustafa el-Antâkî gibi “Antâkî” mahlasını kullanan birçok âlim tespit edilmiştir. Bunlardan bazıları İslâmî ilimlerde bazıları da farklı alanlarda Arapça eserler kaleme almış âlimlerdir. İster Arap dili ile ilgili isterse Arapça olarak farklı alanlarda eser kaleme alsın bu âlimlerin hayatını araştırmak ve eserlerini gün yüzüne çıkarıp ilim dünyasına kazandırmak gerekmektedir. Mahmûd el-Antâkî bu âlimlerden sadece biridir. Genelde Arap dili özelde de belâgat alanında küçük bir boşluğu dolduracağına inandığımız bu çalışmamızın Antakyalı diğer âlimlerin eserlerinin araştırılmasını teşvik edici bir çalışma olacağını umuyoruz.

Belâgat ilminin duraklama ve gerileme dönemi olarak tabir edilen şerh ve hâşiye döneminde yaşamış birçok müellif ve gün yüzüne çıkmayı bekleyen birçok eser bulunmaktadır. Bu müelliflerin eserleri kütüphanelerin yazmalar bölümünde tasnif olunmayı, tasnif edilenler ise koleksiyonlarda tahkik edilmeyi beklemektedir. Bizler için bir hazine hükmünde olan bu eserlerin ilim dünyasına kazandırılması için bilinçli, planlı özel bir çaba sarf etmek gerektiği aşîkârdır.

KAYNAKÇA

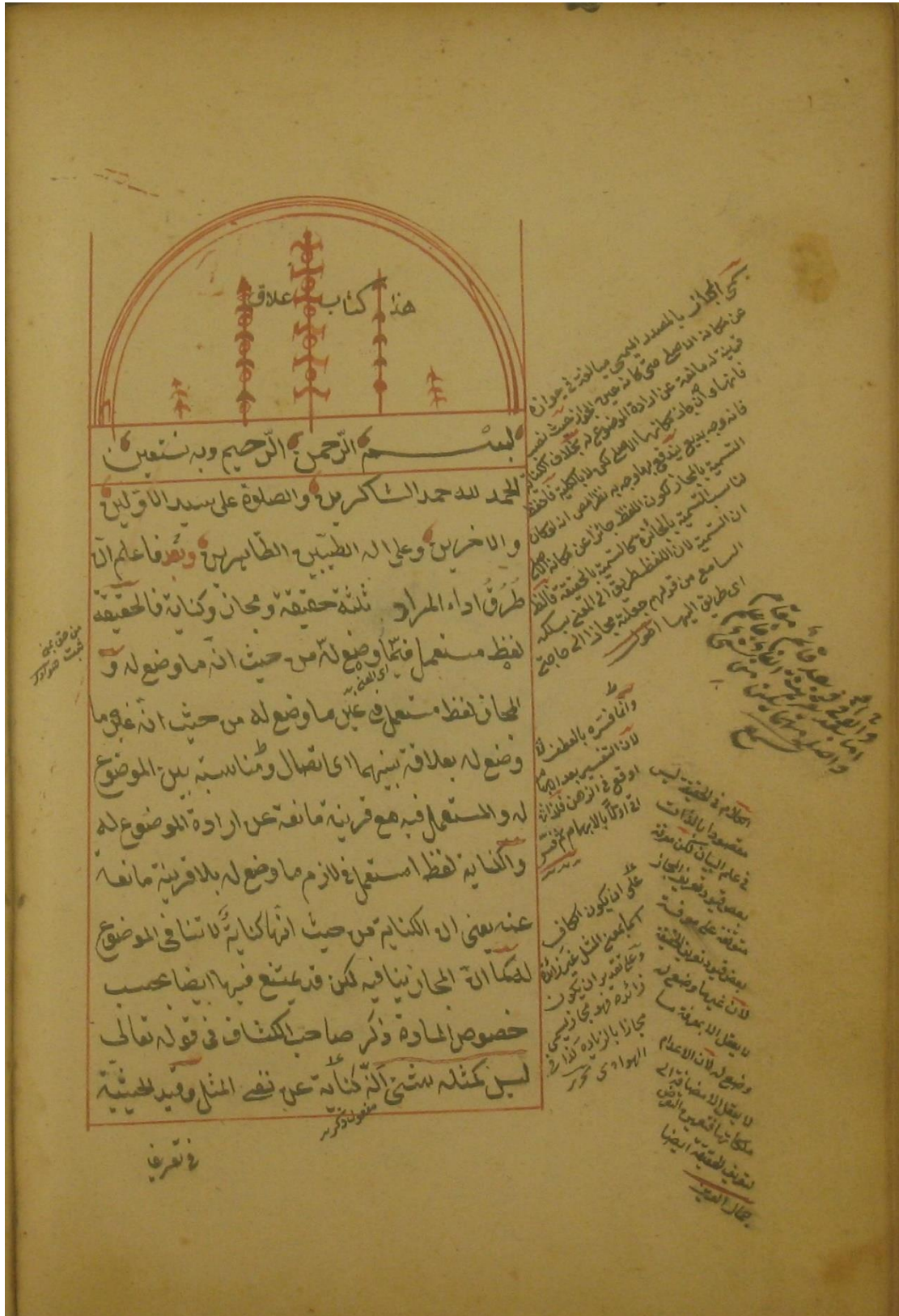
- Abdulğaffâr Hilâl, Dr. Ahmet Hindâvî, *el-Mecâz el-Mürsel fî Lisâni'l-'Arab li İbni Manzûr*, 1. Baskı, 1994.
- Akdemir, Hikmet, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, İzmir 1999.
- Alp, Musa ve vd, *Belâgat İlimleri (Kuran Ayetlerinden Örnekler)*, Ankara 2017.
- Alp, Musa, *Ali Kuşçu ve Arap Dil Bilimleri Vaz' ve İştikâk (Doktora Tezi)*, Adana, 2017.
- Bekiroğlu, Harun, “Yazma Eserlerden Kodikolojiye: Tahkike Giriş” *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, Aralık 2019, s 862.
- Bolelli, Nusrettin, *Belâgat –Beyân, Meânî, Bedî İlimleri Arap Edebiyatı*, MÜ İFAV Yayınları, İstanbul 2019.
- Bulut, Ali, *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, MÜ İFAV Yayınları, İstanbul 2015.
- Dayf, Şevki, *el-Belâğa Tatavvur ve Tarih*, Dâru'l-Maarif, Kahire h 1119.
- Durmuş, İsmail, “Mecâz”, DİA, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mecaz> (06.02.2024).
- el- Ferâhidî, Halil b. Ahmet, *Kitabul- 'Ayn*, Tah. Dr. Abdülhamid el-Hindâvî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2003.
- el-Bedeşşânî, Muhammed Enver, *el-Belâğatu 's-Sâfiye*, Beytu'l- 'ilim, Karaçi.
- el-Buhari, Muhammed b. İsmail, *Sahih-i Buhari*, Dâru İbn-i Kesir, 1. Baskı, Beyrut 2002.
- el-Cürcânî, Ali b. Muhammed, *Kitâbu 't-Ta 'rîfât*, Dâru'n-Nefâis, Beyrut 2018.
- el-Kazvinî, el-Hatîb, *el-Îzâh fî Ulûmi 'l-Belâğa*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2003.
- el-Kazvinî, el-Hatîb, *Telhîsu 'l-Miftâh*, Haz. İlyas Kaplan, Dâru'ş-Şifâ, İstanbul 2017.
- el-Mavvas, Mustafa, “Merâhilu Tatavvuri İlmi'l-Belâğa inde'l-Arab” *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 9, Özel Sayı, s 195-218, Aralık 2019.
- el-Mübârek, Mâzin, *el-Mûcez fî Târîhi 'l-Belâğa*, Dâru'l-Fikr.
- el-Suyûtî, Abdurrahman Ebubekir, Tah. İbrahim muhammed Hamedânî- Emin Lokman el-Cabbâr, *Şerhu Ukûdi 'l-Cumân fî 'l-Meânî ve 'l-Beyân*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1971.
- el-Tahânevî, Muhammed Ali, Tah. Ali Dehrûc, Abdullah el-Hâlidî, Corc ez-Zînâtî, *Keşşâf-u Istilâhâtî 'l- Funûn ve 'l- 'Ulûm*, Mektebetu Lübnan Nâşirun, Lübnan 1996.
- Ertuğrul, Osman, “Belâgatte Meânî İlmi” *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 5, s 155-180, Nisan 2015.
- es-Sekkâkî, Ebû Yâkub, *Miftâhu 'l-Ulûm Belâgat*, Ter. Haz. Zekeriya Çelik, Litera Yayıncılık, İstanbul 2017.

- es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-Ulûm*, Haz. Naîm Zerzûr, Dâru'l-Ulûmu'l-İlmiyye, Beyrut 1987.
- et-Tabbâh, Muhammed el-Râğîb, *A'lâmu'n-Nubela bi târihi Haleb eş-Şehbâ*, Dâru'l-Kalem el-Halebî, Halep.
- et-Tebrizî, el-Hatîb, *Şerhu Dîvânî Ebî Temmâm*, Haz. Râcî el-Esmar, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, II. Baskı, Beyrut 1994.
- ez-Zemahşeri, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî, *Esâsu'l-Belâğa*, Dâru'l-Kutubi'l-Arabi.
- Ferlibaş, Meral Bayrak, "Halep'te 18. Yüzyıla ait Bir Vakıf Örneği Vezir Osman Paşa Külliyesi" *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı 22, s 27-84, İstanbul 2010.
- Hacımuftüoğlu, Nasrullah, "Bedî'", DİA, <https://islamansiklopedisi.org.tr/bedi> (06.02.2024).
- İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, Tah. Abdullah Ali el-Kebîr, Muhammed Ahmed Hasbullah, Hâşim Muhammed eş-Şâzelî, Dâru'l-Maârif, Kahire h 1119.
- İbnu'l-Mu'tez, Ebu'l-Abbâs Abdullâh, *Kitâbu'l-Bedî'*, Şerh ve Tahkik İrfan Matarcı, Müessesetu'l-Kutubi's-Sekâfiyye, Beyrut 2012.
- İsmail Paşa, Bağdatlı, Haz. Muallim Kilisli Rıfat Bilge, *İzâhu'l-Meknûn fî'z-zeyli alâ Keşfi'z-Zunûn*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1947.
- Kablan, Süleyman, *Arap Dili ve Belâgatında Mecâz-ı Mürsel ve 'Alâkaları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2006.
- Kehhâle, Ömer Rıza, *Mu'cemu'l-Müellifîn*, Terâcim Musannifi el-Kutubi'l-Arabiyyeti, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 1993.
- Kılıç, Hulusi, "Belâgat", DİA, <https://islamansiklopedisi.org.tr/belagat> (06.02.2024).
- Kırkız, Mustafa, "Araplarda İlk Belâgat Kıvılcımları", *I. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu*, Ekim 2016 Elazığ, s 1891-1902.
- Kumru, Abdussamet, *Ermenekli Süleyman Sırrı Efendi ve Hülâsatü'l-Muhtâreyn Adlı Eseri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2020.
- Kur'an Meâli, Diyanet İşleri Başkanlığı, Haz. Heyet, 12. Baskı, Ankara 2011.
- Mehmet Tâhir Efendi, Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, Meral Yayınevi, İstanbul 1972.
- Musannifek, *Şerhu'l-'alâka*, Dâru't-Tibâati'l-Âmire, s 25.
- Özli, Muzaffer, *Karatepeli Hüseyin b. Mustafa el-Aydîni ve Şerhu Risâleti'l-İsti'âre İsimli Eseri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2009.

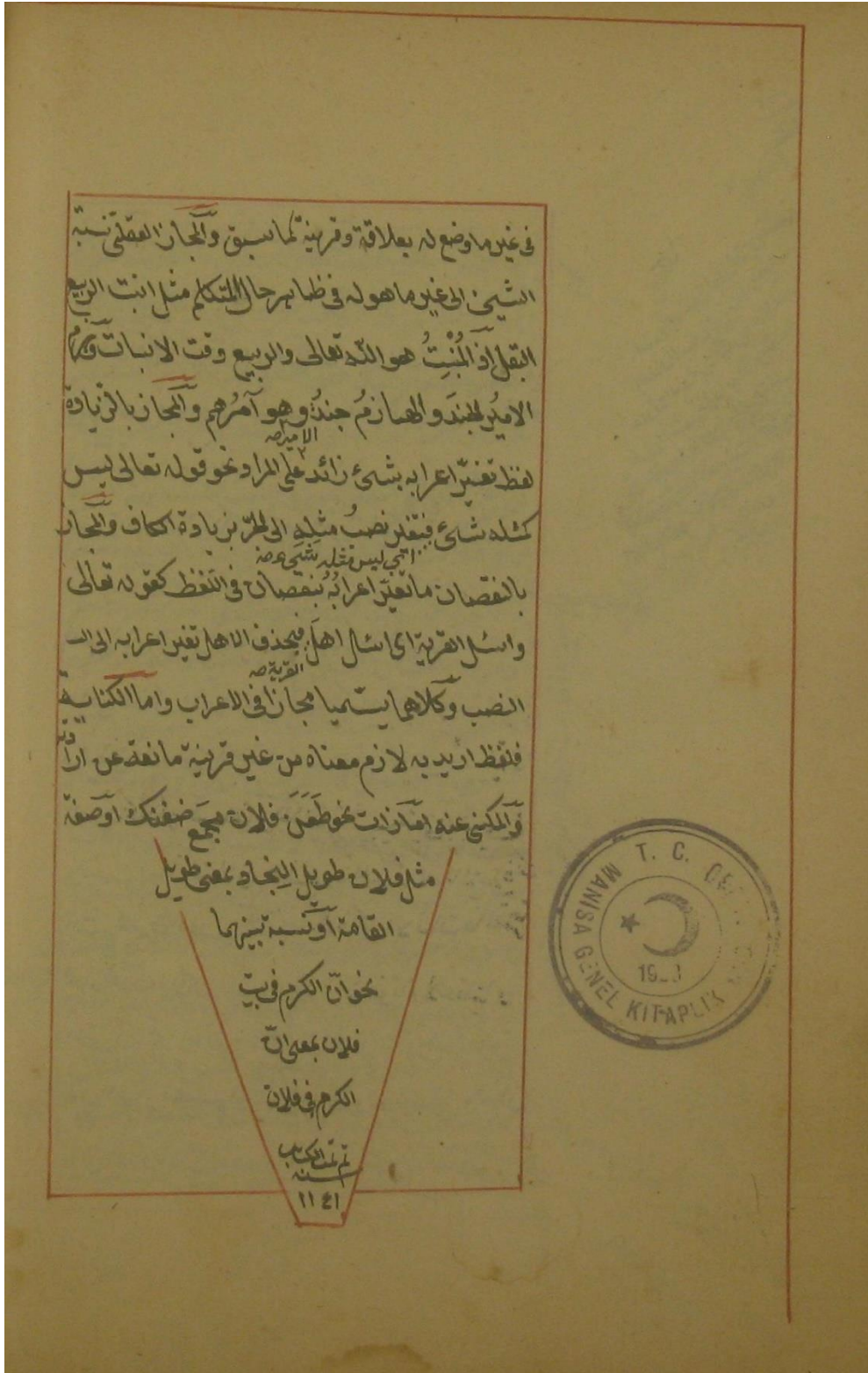
- Saraç, M. A. Yekta, *Klasik Edebiyat Bilgisi*, Gökkuşbu Yayınları, 16. Baskı, İstanbul 2019.
- Şaban, İbrahim, *Türk-Osmanlı Âlimlerinin Arap Belâgatine Yaptıkları Katkıları (XVII-XVIII. Asırlar)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007.
- Şarlat, Mehmet Sıddık, “Klasik Eserlerde Meânî İlmi” *Batman Akademi Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1, s 118-149, Haziran 2021.
- Şensoy, Sedat, "Şerh", DİA, <https://islamansiklopedisi.org.tr/serh> (07.02.2024).
- Tala, Murat, “Mecaz Problemi Olarak ‘Alâka: Antâkî’nin el-‘Alâka’sı Bağlamında Bir Bakış”, *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, Cilt 19, sayı 2, s 661-680, 2019.
- Taşdelen, Hasan, *Belâgat İlmi ve Tarihi*, İSAM Yayınları, İstanbul 2015.
- Ürün, Ahmet Kâzım, *Klasik Arap Edebiyatı*, Çizgi Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul 2017.
- Yıldız, Musa, *Ali Kuşçu ve İsti`âre Risâlesi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2020.
- Yılmaz, Okan Kadir, *İSAM Tahkikli Neşir Kılavuzu*, Gözden geçirilmiş 3. Basım, İSAM Yayınları, İstanbul 2020.
- Yürür, Ali, “Câbîzâde Halîl Fâiz Efendi’nin Râmî Mehmet Paşa’ya Sunduğu Bahâriyesi” *Hikmet Akademik Edebiyat Dergisi*, Yıl 5, Sayı 10, s 201-210, Bahar 2019.

EKLER

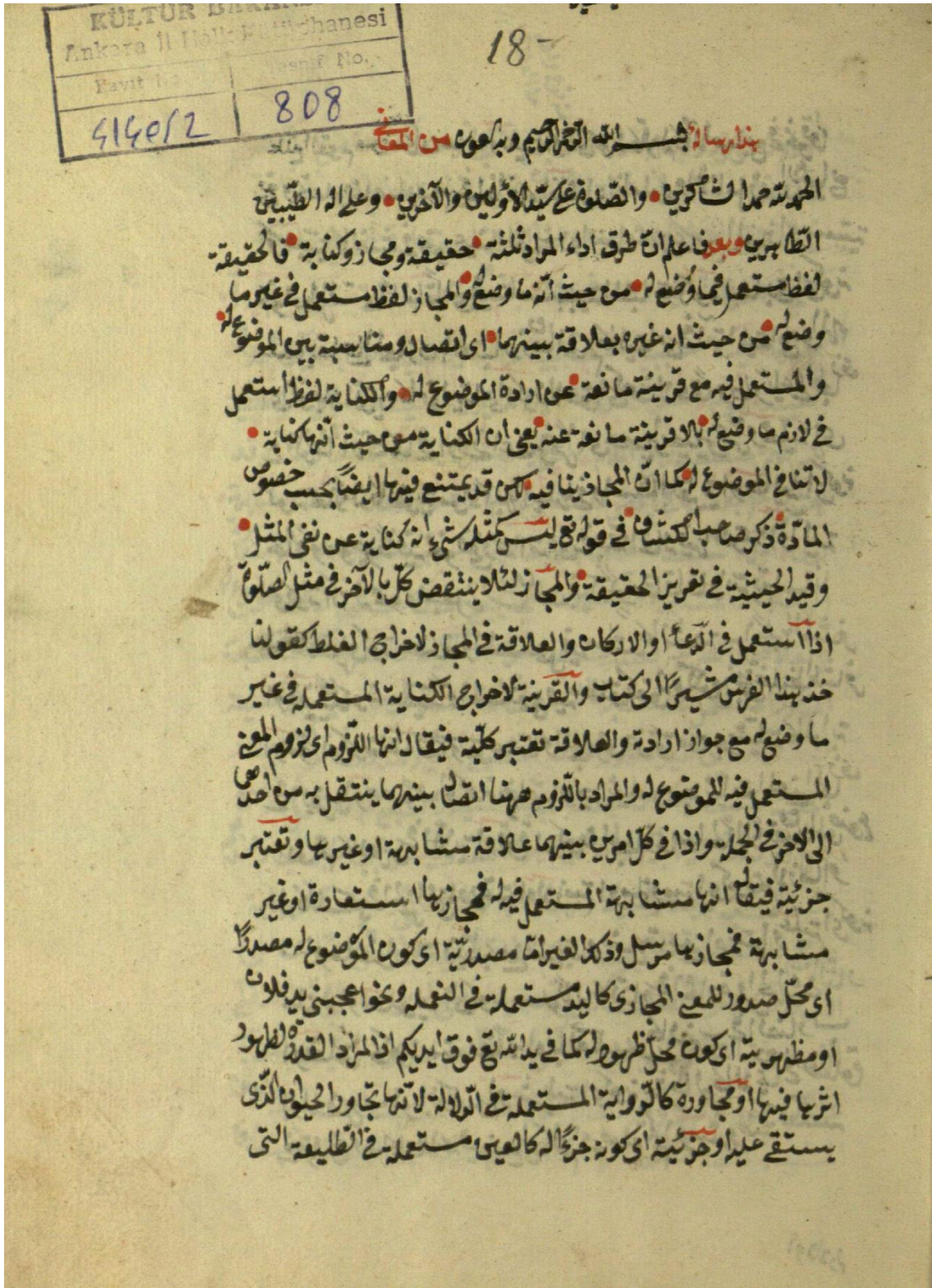
EK 1. Manisa Nüshası İlk Sayfa: Manisa İl Halk Kütüphanesi 45 Hk 1951/4 (1727 tarihli)

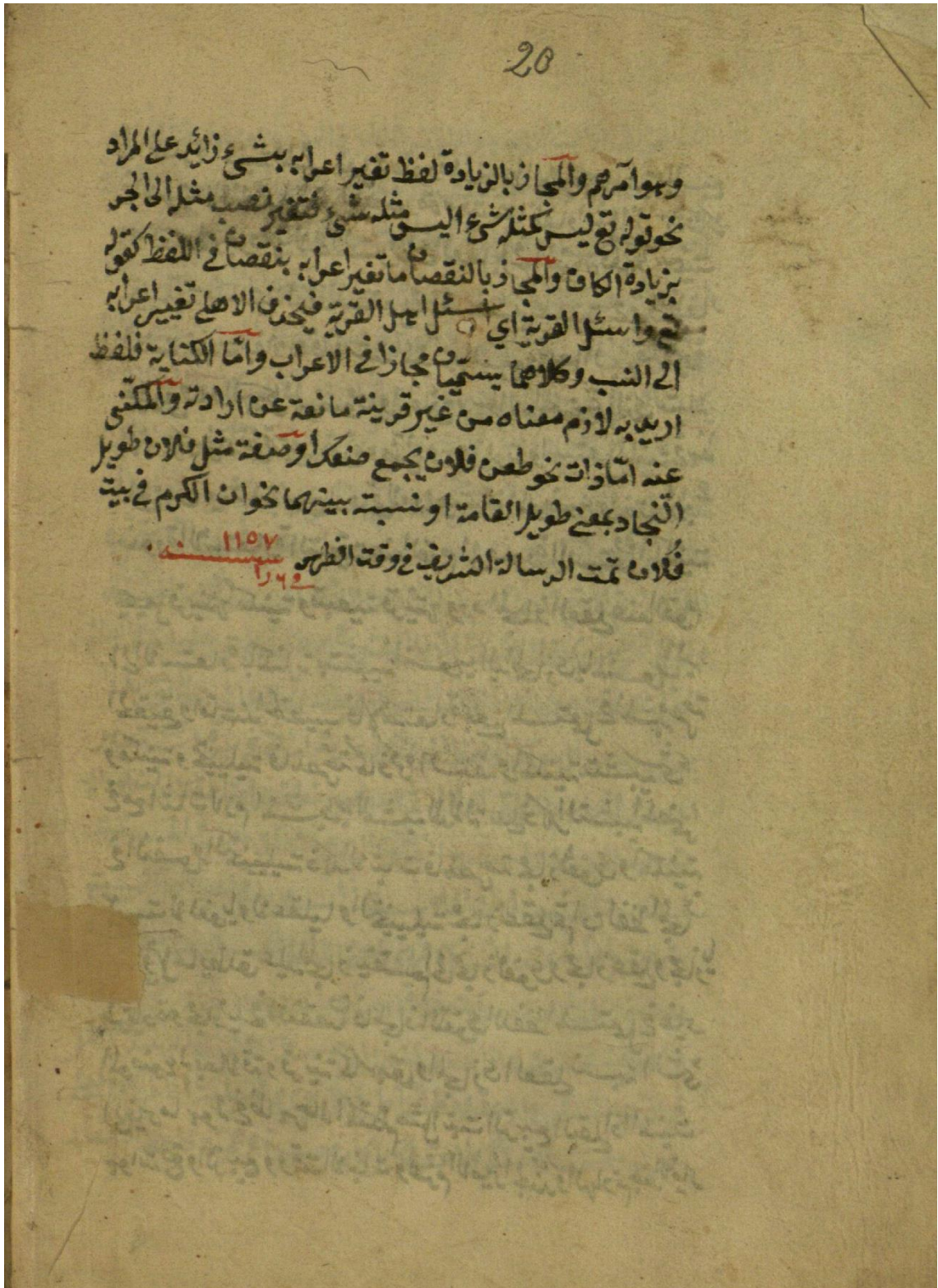
EK 2. Manisa Nüshası Son Sayfa: Manisa İl Halk Kütüphanesi 45 Hk 1951/4 (1727 tarihli)

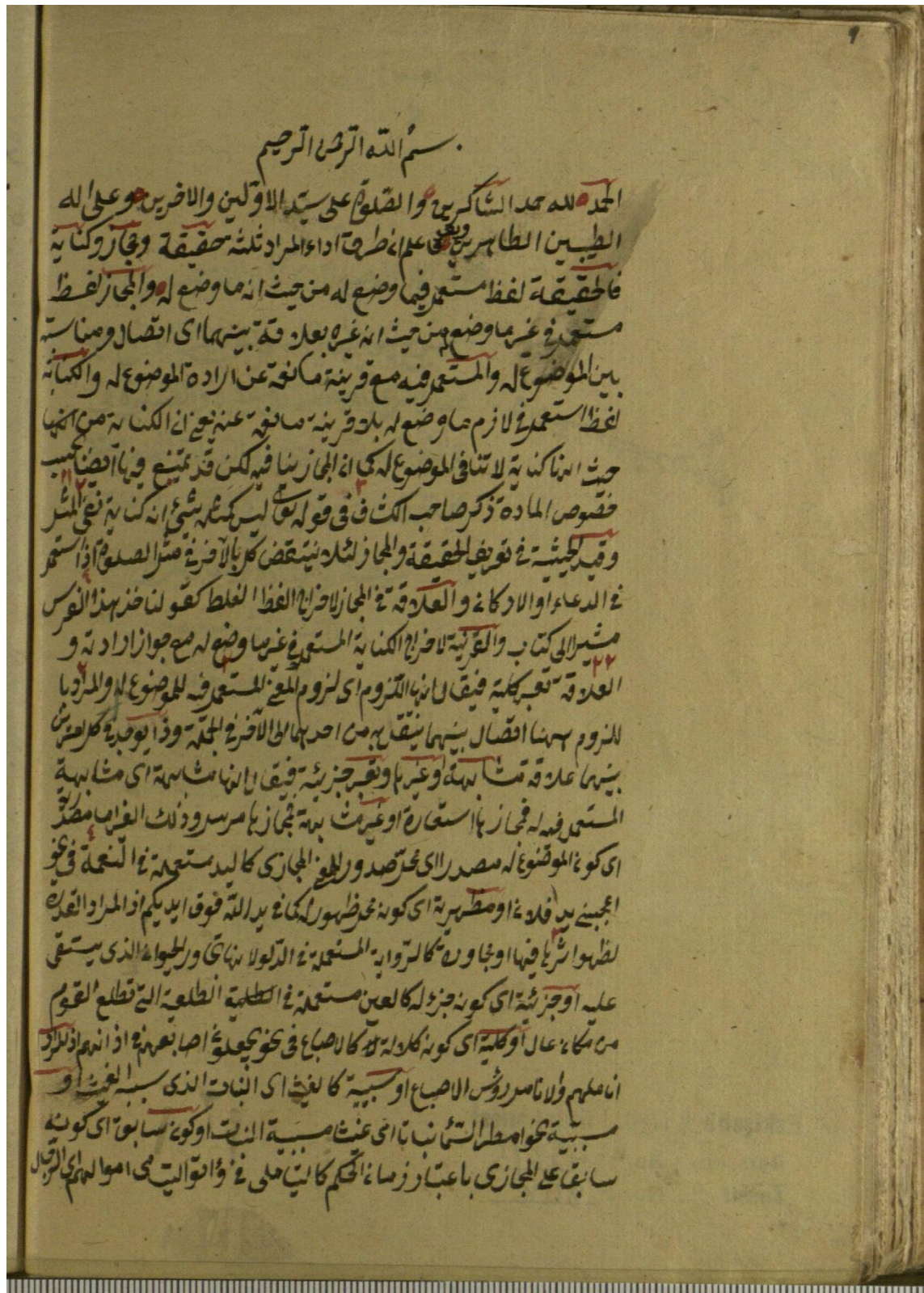
EK 3. Ankara Nüshası İlk Sayfa: Ankara İl Halk Kütüphanesi 06 Hk 4140/2 (1743 tarihli)

EK 4. Ankara Nüshası Son Sayfa: Ankara İl Halk Kütüphanesi 06 Hk 4140/2
(1743 tarihli)

EK 5. Eskişehir Nüshası İlk Sayfa: Eskişehir İl Halk Kütüphanesi 26 Hk 458/5
(1796 tarihli)

EK 6. Eskişehir Nüshası Son Sayfa: Eskişehir İl Halk Kütüphanesi 26 Hk 458/5
(1796 tarihli)

